

NEMZETGYŰLÉS ÉS KORMÁNYALAKULÁS DEBRECENBEN

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/2/133-140>

Hogyan lett Debrecen az ország ideiglenes fővárosa 1944-ben?

Püski Levente

történész, egyetemi tanár

Debreceni Egyetem, BTK Történelmi Intézet

Absztrakt: 1944 őszén elodázhatatlan feladatként merült fel egy olyan államiság létrehozása, amely átállítja Magyarországot az antifasiszta koalíció oldalára. Az 1944. október-decembere között Moszkvában lezajló tárgyalások eredményeképp kerülhetett sor az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrehozására, 1944 december végén Debrecenben. Bár ezek az intézmények sem létrejöttekben, sem működésükben nem tekinthetők demokratikusnak, és magukon hordozták a szovjet hatalmi érdekek érvényesülését, fontos szerepük volt a majdani békekötés előkészítésében és az ország talpra állásának elindításában.

Kulcsszavak: Ideiglenes Nemzetgyűlés, Ideiglenes Nemzeti Kormány, szovjetizáció, választások

Abstract: The autumn of 1944 witnessed the increasing pressure to establish a new Hungarian state as a part of the anti-fascist coalition. It was in December 1944 that the Temporary National Assembly and the Temporary National Government were founded in Debrecen, as a result of negotiations in Moscow (October to December). Although neither the establishment nor the operation of these institutions can be regarded as democratic (they were parts of the Soviet power structure), they still played an important role in making the way towards a peace treaty and re-building the country.

Keywords: Temporary National Assembly, Temporary National Government, Sovietization, elections

Általános gyakorlat szerint az a település válik egy ország fővárosává ahol az állami élet csúcshintézményei működnek. Ezt a szerepet – megfelelve a fenti kritériumnak – a modern kori magyar történelemben Budapest töltötte be, ilyen jellegű státuszát közjogi téren első ízben az 1872. évi 36. tc. rögzítette. A második világháború végén azonban egy rendkívüli helyzet következményeként

átmenetileg Debrecen vált az ország fővárosává.

Azon politikai események/döntések sorában, melyek végül az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 21-i, majd másnap az Ideiglenes Nemzeti Kormány debreceni megalakulásához vezettek, a háború menetének, valamint ahhoz kapcsolódva, az antifasiszta nagyhatalmak pozíciójának alakulását kell kiemelni. 1943 végén a teheráni konferencián megszületett az a döntés, miszerint a Balkánon nem kerül sor egy második front megnyitására, a Vörös Hadsereg 1944 tavaszi ukrajnai előrenyomulása pedig végképp egyértelműsítette, hogy a Duna-medence a Szovjetunió katonai és politikai ellenőrzése alá fog kerülni. Már a háborús években is több nyilatkozat hangzott el szovjet vezetők részéről, melyekben rendkívül elítélően szóltak Magyarország addigi politikai szerepéről, valamint a magyar csapatoknak a keleti fronton, illetve az általuk megszállt területeken folytatott tevékenységéről (Juhász Gy. 1995, 48., 51.; Romsics I. 2006, 66.). Ehhez igazodva Majszkij külügyi népbiztos-helyettes 1944. január 11-i feljegyzéseiben rögzítette többek között, hogy a Szovjetunió a jövőben nem érdekelt egy erős Magyarország létrehozásában (Majszkij, 1996;), 1944 nyarára pedig az is körvonalazódni látszott, hogy Erdélyben a trianoni határok visszaállítását fogják szorgalmazni, amennyiben Románia kellő lojalitást mutat az irányukba.

A publikussá vált levéltári források alapján a Szovjetunióknak nem volt pontosan kidolgozott forgatókönyve a kelet-közép-európai országok majdani belső politikai berendezkedésére vonatkozóan. Ebből egyes szakemberek azt a következtetést vonták le, hogy a világháború után lehetőség mutatkozott valamiféle demokratikus államberendezkedés kialakítására, s Moszkva csak 1947-től, a hidegháborús szembenállás kialakulásakor kötelezte el magát a térség államainak szovjetizálása mellett. (Az álláspontokra nézve: Ungváry K. 2002; Rainer M. J. 2010; L. Balogh B. 2015;) Az előbbiektől eltérően inkább azt a magyarázatot fogadjuk el, miszerint Moszkva kezdetől fogva saját rendszerének az exportjára törekedett, amit azonban eleinte nem kívánt nyíltan felvállalni. Pontosabban egyes helyeken ez erőteljesebb jelentkezett, míg máshol egyfajta átmeneti visszafogottság érvényesült. Magyarország esetében tehát „a közvetlen politikai cél... nem a hatalom azonnali átvétele volt, hanem a demokratikus intézményrendszer formális megteremtése, valamint a demokrácia látszatának legalább részleges megőrzése mellett olyan hatalmi monopólium megszerzése, amely akár kisebbségi pozícióból is lehetőséget teremt a szovjetrendszer fokozatos... polgárháború nélküli bevezetésére” (Békés Cs. 2022, 212.). Az önkorlátozást a nagyhatalmi együttműködés fenntartásának igénye mellett katonai szempontok is indokolták. Abból a gondolatmenetből kiindulva, hogy Moszkva majdani európai hatalmi súlyát azzal lehet megalapozni, ha Európa minél nagyobb részét sikerült elfoglalni, célszerűnek tűnt a népfrontpolitika jegyében együttműködni a térség antifasiszta, de nem kommunista politikai irányzataival is.

A koncepció gyakorlati megvalósítása jegyében került sor 1944 augusztus végén a román átállásra, melyet hasonló módon Magyarországnak kellett volna követnie. Sőt ez a fajta önkorlátozás Magyarország kapcsán hangsúlyosabban működött, mint más, geopolitikai szempontból fontosabb államok – köztük Lengyelország – esetében (Gyarmati Gy. 2011, 34.).

Ismert tény, hogy a Horthy által Moszkvába küldött delegáció végül aláírta a fegyverszüneti megállapodást, ám annak realizálása kudarcot vallott. Sikeres kiugrás esetén azzal lehetett volna számolni, hogy rövid időn belül új hatalmi központ alakul Horthy vezetésével Budapesten. A kormányzó azonban október 16-án lemondásra kényszerült, és távozása utat nyitott a nyilasok hatalomátvétele számára, amely egyben azt is magában foglalta, hogy a magyar állam a végsőkig kitart a náci Németország mellett. Ilyen körülmények között a szovjet vezetésnek más módokat kellett előtérbe helyeznie céljai elérése érdekében, és kapcsolatot keresett a fegyverszüneti delegációval, amely a továbbiakban Moszkvai Magyar Bizottságként tevékenykedett. Velük már október 20-án megtörtént az első kapcsolatfelvétel, melyre válaszul a bizottság kidolgozta saját álláspontját. A jegyzék nem kívánta tudomásul venni a Magyarországon történt változásokat, és továbbra is Horthy kormányzóságára, a korábbi államberendezkedésre épülő jogfolytonosságra épített, benne olyan elképzelésekkel, miszerint a Horthy-féle delegáció vezetője, Faragho Gábor lenne a miniszterelnök, kormányában pedig csak a korábban legálisan működő pártok vettek volna részt (Szűcs L. 1997, 10.). A javaslatok annyira irreálisnak tűntek a szovjet vezetés számára, hogy a tárgyalások itt elakadtak. Az egyeztetések folytatására november 9-e után nyílt lehetőség, melyet részben a magyar hadsereg korábbi vezérkari főnökének, Vörös Jánosnak a Moszkvába érkezése, részben pedig a Vörös Hadsereg magyarországi előrenyomulásának elakadása motivált. Vörös János bizonyos fokig új elképzelésekkel állt elő. Bár ő is Horthy Miklós kormányzóságával számolt, de szerinte egy széles koalíciós alapon álló, valamiféle kormánybizottságot kellene felállítani valamelyik katonai vezetővel az élen. Fő feladataként – a szovjet hatóságokkal együttműködve – a közrend megteremtését, valamint a hadsereg átállítását és újjászervezését jelölte meg, székhelyül pedig Kecskemétet vagy Szegedet hozta szóba (Vida I. 1995, 77–80.). A szovjet külügyi népbiztosság részben Vörös jegyzéke, részben saját, újabb elképzelései alapján folytatta a tárgyalásokat. Ennek során minden bizonnyal Teleki Géza vetette fel, hogy a székhely Debrecenben legyen, „tekintettel arra, hogy ebben a városban hirdette ki 1849-ben Kossuth a magyar függetlenséget”, melyre Molotov velősen reagált: „Ebben benne vagyunk! Igen, Kossuthot ismerjük”(Gosztonyi P. 1989, 93.). Jóllehet továbbra is bizonytalan volt, hogy formailag milyen szervezet képviselné Magyarországot, abban konszenzus kezdett kialakulni, hogy a kiugrási kísérlet után a szovjetekhez átálló Dálnoki Miklós Béla – korábban az 1. magyar hadsereg parancsnoka – legyen a vezetője. Ugyanakkor némi zavart okozott, hogy a

bizottság november végén újabb javaslatot készített, miszerint a még 1944 nyarán megalakult németellenes Magyar Front pártjainak részvételével és a kisgazdapárti Tildy Zoltán elnökletével kellene egy ideiglenes kormányt alakítani Debrecenben, de Horthy államfőségének elismerése mellett. Ráadásul úgy, hogy a miniszterek személyét majd Tildy jelölné ki (Vida I. 1995, 60–62.).

Időközben, december 2-án megalakult Szegeden egy új antifasiszta tömörülés, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, melynek képviselőjében két kommunista politikus – Gerő Ernő és Nagy Imre – már korábban Moszkvába érkezett. Nekik végül sikerült érdemi megállapodásra jutni minden fontosabb kérdésben, melyeket Sztálin is jóváhagyott. Így elérték, hogy átmeneti kormány jöjjön létre, melynek jogforrását nem Horthy, vagy valamiféle bizonytalan összetételű testület, hanem egy nemzetgyűlés fogja biztosítani. A kormányban részt vesznek a magyar bizottság tagjai, valamint az MNFF-et alkotó négy párt reprezentánsai. Az utolsó, december 6-i megbeszélésen került sor a megegyezés véglegesítésére. Utóbbi során részben véglegesítették a kormány összetételét, benne azt is, hogy a bizottság tagjai – Szent-Iványi Domokos kivételével – milyen tárcákat fognak kapni (Korom M. 1995. 38–46.). Hasonló történt a kommunista párt esetében, részükről Gábor József és Nagy Imre lett kijelölve. Utóbbihoz az a megjegyzés kívánczik, hogy a kormány függetlenségének formális kifejezésére Sztálin ragaszkodott ahhoz, hogy egyetlen olyan kommunista politikus se legyen benne miniszter, aki korábban fogolycsere útján került a Szovjetunióba. Annak tudomásul vétele is megtörtént, hogy a Független Kisgazdapártnak, és a Szociáldemokrata Pártnak jutó két-két, illetve a Nemzeti Parasztpártot illető egy minisztériumot vezető személyekről később döntenek. A megállapodás része volt az is, hogy Horthy államfőségét végleg ejteni kell, a nemzetgyűlés összehívása pedig egy Debrecenben felállítandó testület, az Előkészítő Bizottság feladata lesz. Továbbá a nemzetgyűlés egy kiáltványban fogja saját szerepét tisztázni, első ülészaka pedig csupán két napos lesz, s a további teendőket a kormányra ruházza át.

A megegyezést követően az érintett magyar politikusok két hivatalos szovjet kíséreléssel december 12-én Debrecenbe érkeztek. Két nappal később hivatalosan is megalakult az említett Előkészítő Bizottság, 17 fővel, lényegében pártközi, koalíciós alapon. Elnöke az ismert debreceni politikus, Vásáry István lett, de legbefolyásosabb tagjának a már említett Gerő Ernő számított. A legsürgősebb feladatnak a választási előkészületek bizonyultak, ami csupán annyit jelentett, hogy a testület meghatározta az egyes településekre/térségekre jutó mandátumszámokat, egyúttal felszólította az érintett helyeket arra, hogy küldjék el delegáltjaikat a nemzetgyűlésbe. A demokráciákban megszokott választási rendszer attribútumai teljesen hiányoztak. Utóbbin érte a választójogosultság, a választókerületi beosztás, valamint a választói névjegyzék pontos meghatározását, illetve általában véve a választási procedúrát. Szabályos választás helyett az adott

településen működő, spontán módon létrejövő nemzeti bizottságok bonyolítottak le valamiféle választáspótló eljárást, melynek részeként egyszerűen kijelölték az arra alkalmasnak tartott személyeket, vagy a nagyobb településeken egy sebtiben összehívott népgyűlésen, közfelkiáltással döntöttek el a képviselői helyek betöltését. Meg kell jegyezni azonban, hogy a december 21-éig hátralévő egy hétben egyszerűen lehetetlenség lett volna bármilyen szabályos választási procedúra lebonyolítása.

Az Előkészítő Bizottság más, függőben lévő kérdéseket is tisztázott. Így hamar világossá vált, hogy az államfői poszt betöltésének kérdése nem fog napirendre kerülni. Előre meghatározták a nemzetgyűlés elnökségének az összetételét, amely kapcsán vita alakult ki. A testület mellé delegált szovjet diplomata, Puskin Szentpéteri Kun Béla elnökségét támogatta, arra hivatkozva, hogy egyrészt jogi szaktudásra van szükség a poszt betöltéséhez, másrészt Szentpéteri egyetemi professzorként a városi közelet elismert alakja, harmadrészt személye bizonyos fokú folytonosságot is jelent a korábbi érával. Miután éppen utóbbi tényező miatt többen is kifogásolták előtérbe kerülését, végül sikerült új konszenzusos jelöltet találni Zsedényi Béla miskolci jogtudós személyében (Gantner P. 2008, 88–92.). Zsedényi mellé azonban alelnöknek két, erős helyi kötődésű közeleti személy került: a tekintélyes orvosprofesszor, Sántha Kálmán és az ismert baloldali ellenzéki politikus, Juhász Nagy Sándor. A legnagyobb hatalmi küzdelmek azonban a kormány összetételének kialakítása körül zajlottak. A még függőben lévő esetekben többnyire az a gyakorlat érvényesült, hogy az adott tárca élére a pártoknak éppen elérhető politikusai kerültek. Így lett pénzügyminiszter a kiskgazdák részéről a már említett Vásáry István vagy a szociáldemokraták részéről Szeged addigi polgármestere, Valentiny Ágoston. Ugyanakkor élénk küzdelem alakult ki egyes pártok között arról, hogy pontosan mely tárcákat birtokolják. Ennek részeként – a rendőrség miatt – különösen a belügyminisztérium vezetése vált vita tárgyává, melynek végén Gerő Ernőnek sikerült egy látszatkompromisszumot elérnie. Így került előtérben az az Erdei Ferenc, aki ugyan parasztpárti volt, de ekkor már szívesen csatlakozott volna a kommunista párthoz, s minisztersége lényegében véve szabad kezet jelentett a kommunistáknak a rendőrség megszervezése terén (Korom M. 1975, 35–37.). Ugyancsak a hatalmi rivalizálás részeként Gerőék elérték egy új minisztérium felállítását, melynek élére a formailag pártonkívüli, valójában kommunista Molnár Erik került. Méghozzá azzal a megfontolással, hogy így a minisztertanácsban paritás alakuljon ki a bal- és a jobboldal között. (Utóbbihoz a Horthy-érához kötődőket és a két kiskgazdát, előbbihez a többieket sorolták.) Végül az előkészítő munka részeként a bizottság elfogadta Révész Imre püspök javaslatát arról, hogy a nemzetgyűlés a Református Kollégium oratóriumában tartsa a tanácskozásait. Kevés ilyen célra használható épület híján a mozgástér eleve meglehetősen szűk volt, de az oratórium mellett történelmi érvek is szóltak,

mivel a magyar országgyűlés 1849 elején is ott tanácskozott (Korom M. 1975. 14.).

A nemzetgyűlési képviselők összetétele szociális és politikai értelemben egyaránt szakítást jelentett a régi képviselőházzal, amely 1939-ben kezdte meg a tevékenységét, és működése a háborús évek alatt végig tartott, még 1944/45 fordulóján, a Szálasi-rezsim alatt is. A 230 képviselő túlnyomó része a függetlenségi front valamelyik pártjához, ezen belül a relatív többség (33,5%) az MKP-hoz tartozónak vallotta magát. Ez a kommunista túlsúly ugyan nem igazodott a moszkvai intenciókhoz, de különösebb jelentősége nem volt, mivel a működési keretek előre meg lettek határozva. A nemzetgyűlés ünnepélyes megalakulására december 21-én, a kollégium oratóriumában került sor, melynek részeként a testület szózatot intézett a társadalomhoz. Ebben önmagát a nemzeti egység megtestesítőjének tekintette, s létét az ország megmentésének igényével indokolta. Kinyilvánította, hogy az új magyar állam szakítani kíván a náci vezetéssel, továbbá jelentős társadalmi reformok, valamint egy demokratikus újjászületés mellett kötelezi el magát. Egyúttal saját kebelén belül – ugyancsak koalíciós alapon – létrehozott egy szűkebb testületet politikai bizottság néven. Másnap a politikai bizottság kezdeményezése nyomán került sor a kormány megalakítására a már tárgyalt keretek között, s utóbbi felhatalmazást kapott a náci állammal történő szembefordulás megvalósítására, illetve az antifasiszta nagyhatalmakkal történő fegyverszünet megkötésére. A nemzetgyűlés ezzel hosszú időre – 1945 szeptemberéig – felfüggesztette működését, s minden érdemi döntés az Ideiglenes Nemzeti Kormány kezébe került. A kormány persze kezdetben felettébb csekély hatókörrel rendelkezett, ami a gyakorlatban Debrecenre és környékére korlátozódott, s csak fokozatosan szélesedett ki területileg és hatáskörileg. A minisztériumi apparátusok lassan épültek ki, és a helyi nemzeti bizottságok közigazgatási szerepének visszaszorítása ugyancsak hónapokat vett igénybe. A német csapatoknak az országból történő kiverése lehetőséget kínált a nemzetgyűlés kiegészítésére. Ez két szakaszban, 1945 áprilisában és júniusában történt meg, melynek során a testület létszáma 491 főre emelkedett, és pártpolitikai összetétele is számottevően módosult, elsősorban a Független Kisgazdapárt javára (Palasik M. 2017, 23.). Az állami intézmények ugyancsak áprilisban költöztek át Budapestre, mellyel Debrecen fővárosi szerepköre véget ért.

Az eseményeket áttekintve jól láthatók a nemzetgyűlés demokratikus hiányosságai, s ebből a szempontból a testület sem közjogi, sem népképviselői alapon érdemi legitimitációval nem rendelkezett. Lényegében minden fontosabb, a nemzetgyűlés és a kormány megalakulásával kapcsolatos döntésre egy szűk politikusi kör tárgyalásai alapján, valamint a szovjet vezetés elképzeléseihez igazodva került sor. A megalakulás után pedig egészében véve a magyar állam a rendeleti kormányzás alapján működött, valamint a mozgásteret továbbra is

behatárolta, hogy az ország elvileg a győztes nagyhatalmak, gyakorlatilag a Szovjetunió függésébe került. 1944 végén azonban a helyzet rendkívülisége a gyorsaságot tette meg elsőrendű követelménynek. Mihamarabb létre kellett hozni olyan intézményeket, melyek képesek az ország közigazgatásának megszervezésére, irányítására, továbbá demonstrálják a szembefordulást a nyilas állammal. Ezeknek a követelményeknek pedig a nemzetgyűlés és a kormány egyértelműen megfelelt. Sőt, működésük a demokratikus hiátusokat is tudomásul vette. Nemcsak nevükben – az ideiglenes jelző használatával – hanem tevékenységükben is. Fennállása közel egy éves időszakában a nemzetgyűlés csupán néhány törvényt hozott tető alá, ellenben 367 kormányrendelet látott napvilágot. A rendeletek túlnyomó része mögött azonban a helyzet megkívánta igények húzódtak meg. Ide sorolható számos, az antifasizmusból következő, valamint az ország talpra állását segítő intézkedés meghozatala, s csupán néhány kivételes esetben vitatható valamely jogszabály indokoltsága, vagy az adott reform megvalósításának egyes elemei. Utóbbi kapcsán legismertebb példaként az 1945 márciusában elindított földreformot lehet megemlíteni, melynek bevezetése mögött erős társadalmi nyomás húzódott meg, ám néhány pontja, így a mintegy másfél millió holdnyi föld állami tulajdonba kerülése, valamint a végrehajtás bizonyos elemei igencsak megkérdőjelezhetőek voltak. Gyarmati György megfogalmazásában tehát „a nemzetgyűlés fontossága leginkább létrejötté tényében jelölhető meg” (Gyarmati Gy. 2011, 39.).

A Szovjetuniónak fontos érdeke fűződött ahhoz, hogy létrejőjenek az új magyar államiság alapintézményei. Moszkvában ugyanis abban bíztak, hogy a nemzetgyűlés és a kormány megalakítása szembefordítja a Szálasi által uralt ország rész lakosságát és persze hadseregét a nyilasokkal, valamint a németekkel. A remények azonban, részben azzal összefüggésben, hogy Hitler viszonylag nagy fontosságot tulajdonított a magyarországi hadszíntérnek, nem váltak valóra. A szovjet csapatoknak lassú előrenyomulással kellett szembenézniük, ami többek között azt eredményezte, hogy Magyarország területe – Romániától eltérően – hosszú időre háborús hadszínterré vált.

A szovjet vezetés kezdettől fogva arra törekedett, hogy segédcsapatát, az MKP-t belátható időn belül hegemon helyzetbe hozza, s ezzel a „lopakodó” forradalmi taktikával készítsen elő egy későbbi szovjetizációt/sztálinizációt. Azon magyar politikusok többsége azonban, akik az új államiság kiépítésébe bekapcsolódtak, erről nem tudhatott. Ilyen módon az 1945 őszén rövid időre ismét összehívott nemzetgyűlés – egyetlen elkerülhetetlen alkotmányjogi reformjaként – tető alá hozott egy új választójogi törvényt, és lehetőséget kínált az 1945. november eleji képviselőválasztások megtartására. Utóbbi pedig egyértelmű jelzésnek tekinthető abban a tekintetben, hogy a magyar társadalom túlnyomó része kész volt közreműködni egy olyan folyamatban, melynek eredményeképp az ideiglenesség időszaka átfordul egyfajta parlamentáris demokrácia kiépítésébe.

Felhasznált szakirodalom:

- Juhász Gy., 1982.: Juhász Gyula: Magyarország nemzetközi helyzete és a magyar szellemei élet. 1938–1944. Akadémia Kiadó, Budapest.
- L. Balogh B., 2015.: L. Balogh Béni: „Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947. között. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest.
- Békés Cs., 2022.: Békés Csaba: Magyarország és a nemzetközi politika, 1945–1991. In: A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései. Rainer M. János szerk. Kronosz Kiadó, Pécs. 211–227.
- Gantner P., 2008.: Gantner Péter: Egy elfeledett államfő. Budapest.
- Gosztonyi P., 1989.: Gosztonyi Péter: Háború van, háború! Újabb szemelvények Magyarország második világháborús történetéből (1941–1945). Budapest.
- Gyarmati Gy., 2011.: Gyarmati György: A Rákosi-korszak Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest.
- Korom M., 1995.: Korom Mihály: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejöttének nemzetközi és hazai körülményei. In: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945. Feitl István szerk. Napvilág Kiadó, Budapest, 29–51.
- Korom M., 1975.: Korom Mihály: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága és a nemzetgyűlési választások. Történelmi Szemle, 1975/1. 10–49.
- Majszkij., 1996.: Ivan M. Majszkij: A jövő világ kíváncsú alapelveiről. 1944. Közreadta és bevezetővel ellátta: Baráth Magdolna. Külpolitika 1996/ 3–4. sz. 154–184.
- Palasik M., 2017.: Palasik Mária: Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944–1949). Országgyűlés Hivatala, Budapest.
- Rainer M. J., 2010.: Rainer M. János: Demokrácia volt-e Magyarországon 1945 után? A „koalíciós korszak” és a Rákosi-korszak átmenetének kérdése. In: Egyezünk ki a múlttal! Műhelybeszélgetések történelmi mítoszainkról, tévhiteinkről. Lőrinc László szerk. Budapest, 85–90.
- Romsics I., 2006.: Romsics Ignác: Az 1947-es párizsi békeszerződés. Osiris Kiadó, Budapest.
- Szűcs L., 1997.: Szűcs László: Bevezető In: Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanács jegyzőkönyvei 1944. december 23.–1945. november 15. Szűcs László szerk., A kötet, Magyar Országos Levéltár, Budapest, 9–78.
- Ungváry K., 2002.: Ungváry Krisztián: Magyarország szovjetizálásának kérdései. In: Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről. Romsics Ignác szerk. Budapest, 279–308.
- Vida I., 1995.: Vida István: Orosz levéltári források az 1944 őszi moszkvai kormányalakítási tárgyalásokról, az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásáról és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megválasztásáról. In: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945. Feitl István szerk. Napvilág Kiadó, Budapest, 52–107

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Kormány elhelyezése Debrecenben (1944–1945)

Papp József

helytörténész, nyugdíjas főmunkatárs, Polgármesteri Hivatal, Debrecen

Absztrakt: Debrecen 1944-ben, száz napon át Magyarország ideiglenes fővárosa volt. Ott és oda szervezték meg, ott működött a háború utáni ország vezetését felvállaló Ideiglenes Nemzetgyűlés, az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Az írás a város állapotát érzékeltetve mutatja be a hivatali helyeket, a képviselők, miniszterek lakóhelyeit.

Kulcsszavak: Debrecen, nemzetgyűlés, kormányzat, Arany Bika, városháza, Alföldi-palota, Augusztai szanatórium, Nagyállomás, Református Kollégium, oratórium, Balogh-ház

Abstract: Debrecen was the temporary capital of Hungary for a hundred days in 1944. It was in this city that the Provisional Assembly and the Provisional National Government were organized with the purpose of leading the country after the war. This article discusses the placement of offices as well as the dwelling places of ministers, also offering a description of the contemporary conditions of the city.

Keywords: Debrecen, national assembly, government, Arany Bika, city hall, Alföldi Palace, Augusztai Sanatorium, central railway station, Calvinist College, oratorium, Balogh house

Debrecen számtalan esetben sújtotta hatalmas pusztulás. Közel évezredre visszatekintő múltjában igen gyakran tűzvészek, máskor támadó katonák kíméletlensége rombolta a települést. A 20. század közepén ismét háború után kellett szinte újrakezdeni a város életét. Visszatekintve jól látható, hogy az 1944. március 19-én repülőgépekkel, majd 21-én vasúton és országúton érkező német csapatok Debrecenbe települése előre jelezte, hogy a tényleges harci cselekmények is elérhetik a várost. A középületekben, egyetemen, nagyobb iskolákban berendezkedő, a postát, telefonközpontot, raktárakat stb. elfoglaló német alakulatok hadászati célponttá tették Debrecen. Az első közvetlen pusztítás június 2-án következett be,

amikor a normandiai partraszállást előkészítő műveletek sorában az amerikai légierőt a hátszágok közlekedési csomópontjainak megbénítására indították. Aznap, az ún. „Frantic Joe” hadműveletben részt vevő repülő kötelékek reggel 8 óra 46 perctől kezdve több hullámban, összesen 1 óra és 56 percen át 233,6 tonna bombaterhet zúdítottak Debrecenre. (Horváth, 2014.) Az eredetileg vasúti célpontra irányult támadás félezer halálos áldozattal és több, mint nyolcszáz személy sérülésével és egész városrészek megsemmisülésével járt.

A tragikus nyitányt követően, a szovjet csapatok győzelméig még féltucatnyi nagyobb és több kisebb bombázás, légi támadás, földi tüzérségi és egyéb fegyveres akció pusztította a város házait, infrastruktúráját.

Az ábrázoláson a Nagytemplom nyugati tornyának hiányossága
(Hajdú-Bihari Napló 1964. 12. 12.)

A városjellekép Nagytemplom teljes tetőzete a szeptember 17-i gyújtóbombáktól leégett, ledőlt a nyugati toronyról a gomb, a szélvitorla és a csillag. A templomhajók találkozását lefedő hatalmas téglaboltozat fedél nélkül szenvedte át a téli időszakot. A toronydísz 1945. augusztus 1-jén emelték vissza a helyére. (DKK 1945–1946.) A legutolsó háborús napokon a visszavonuló német katonák robbantottak, gyújtottak fel közlekedési, jelentős gazdasági létesítményeket, mint pl. az óriási

István-malmot és más üzemeket, raktárakat. Utánuk pedig a szovjet katonák, a háborúk természetéből fakadóan a győztesek zsákmányaként kezelték a várost.

A szovjet haderő bevonulásakor, 1944. október 19-én kiégett, romos házak, kitört ablakok, kifosztott boltok és kirakatok, az utcákon temetetlen halottak, elhullott állatok, hevenyészett sírhantok fogadták az óvóhelyekről kimerészkedő gyér számú lakosságot. Az 1941-es népszámlálás szerint még 125.933 fős Debrecenben (*KSH, 1947.*), becslések szerint 25–30 ezer lakos maradt az ostrom idejére. (*Baranyi, 1976.*) Az országot 1944 áprilisától sújtó légitámadások miatt elrendelt mind gyakoribb riasztások, majd a júniusi debreceni légicsapás után, aki csak tehetett, igyekezett biztonságosabbnak gondolt helyre költözni vagy kimenekíteni családtagjait. A Debrecenben maradt tehetősebbek közül többek a klinikatelepre költöztek, ott béreltek személyenként 7 pengőért lakást. (*Király, 1969.*) Tovább csökkent az össznépeség a város kiürítésének elrendelése után. Október 8-ától távozott az egyetem, a MÁV üzletvezetőség, a pénzügyigazgatóság, városi és állami hivatalok, tűzoltóság, rendőrség az egyetlen, még biztonságosnak tudott északi irányba gépkocsikkal, tűzoltó szerelvényeken, szekereken. Három vasúti vonatszerelvény Tiszafüred és Tiszalök felé vitte a menekülteket. Október kilencedikén reggel Bessenyei Lajos főispán és Csóka László polgármester, a tisztviselői kar és családjaik a város vagyonával, az anyakönyvek 453 kötetével stb. távoztak és estére Egerbe érkeztek. (*DKK 1946., Gazdag, 1981.*) Az október végére becsült lakosságszám eltúlzottan alacsonynak tetsző számértékét igazolja a november első napjaiban elvégzett összeírás, amely az időközben visszatérőkkel együtt is mindössze 35700 főt (*Baranyi, 1976.*), tehát a korabeli népesség kevesebb, mint egyharmadát, de 1945. február 8-án is csak 91 ezer főt talált Debrecenben. (*DKK 1946.*) A háború végére Debrecen 13504 házas ingatlanán 9896 épület sérült volt és 690 rommá vált, amelyből 425 még januárban (*DKK 1947.*) is bontásra várt. Az összesen 11678 lakóépület, benne a 26961 lakás 70%-a károsodott, 5850 lakás súlyosan sérült, illetve elpusztult. Az egyéb rendeltetésű épületek, létesítmények károsodásai %-ban kifejezve: ipari 59,2%, mezőgazdasági 13,9%, üzlethelyiség 51,5%, raktár 100%, kulturális épület 59,7%, közoktatási épület 62,4%, vízvezeték-hálózat 60%, gázgyár, gázvezeték 40%, elektromos hálózat 60%, csatornahálózat 29 utcában, útburkolat 7800 m², járdaburkolat 2400 m² területen. (*Mervó Z-né, 1973., Hatszázéves 1961., Baranyi, 1983., Sági, 1972.*)

A helyzetet súlyosbította, hogy a háború végére 1362 család, 4518 személy hajléktalan lett, elhelyezésük hatalmas feladatot jelentett már az első bombatámadás napjától. „1944. június 5-ig 2305 darab [hajléktalanná válást igazoló] tanúsítványt adtak ki. /.../ A katonai ügyosztály kiutalt 280 bútorozott lakást és a kis get-

tóban rendelkezésre bocsátott 195 lakást.” (*Varga J.*) A fedél nélkül maradtak elenyésző része költözött rokonokhoz, a többiek hatósági döntéssel valamely lakott házba kerültek ún. „ráköltöztetés” útján, mások pedig foglalással vettek igénybe változatos okokból üressé vált, elhagyott ingatlanokon lévő házakat, lakásokat. Ezeken túl pedig számtalan, ilyen célra valamelyest alkalmassá tehető szállodai szoba, felhagyott üzlet, műhely, melléképület, ház alatti óvóhely, pince, padlás komfort nélküli szükséglakássá alakításával oldották meg az ideiglenes lakhatást. A háborús frontvonal távozása utáni debreceni újrakezdés különleges politikai viszonyok közt indult. Az 1944/45. évek fordulóján az egész ország jövőjét meghatározó sorsfordító események – pár év híján évszázaddal az 1849-es után – ismét Magyarország fővárosává emelték Debrecent. A város kiválasztása az 1944. október első napjaitól Faragho Gábor vezérezredes, volt moszkvai katonai attasé vezetésével Moszkvában folyó fegyverszüneti tárgyalásokon történt. November 13-án késő este a Kremlben, a szovjet külügyi népbiztos (külügyminiszter) hivatalában Molotov vagy Teleki Géza javaslatára dőlt el, hogy a Vörös Hadsereg által megszállt magyar országrészek két legnagyobb városa, a kevésbé sérült Szeged és a romos Debrecen közül utóbbi lesz az ideiglenes főváros. Oda kell összehívni ideiglenes nemzetgyűlést, és ott kell az átmeneti kormány működési feltételeit megteremteni. (*Gosztonyi, 1972., Karsai, Somlyai, 1970., Szekeres, 1979., Paál, Radó 1947.*)

Városháza (Piac utca 20.)

Debrecen központi épülete, a hivatalvezetés és közgyűlés székháza, az 1944-ben éppen 100 éve elkészült városháza a szovjet csapatok bevonulásakor romos és szinte teljesen üres volt. A Piac utcára (akkor Ferenc József útra) néző épület-szárny déli felén a tetőzet és az emelet szeptember 17-én éjszaka, gyújtóbombatámadás következtében kiégett. A ház földszintjén az utcai üzletek közül pl. a Kosuth utca sarkán a Tóth Gyula-féle bolt „rommá égett.” A hosszú ideig éktelenkedő romok eltakarítását a hónapok múlva megválasztott új polgármester, Szabó Kálmán rendelte el március 11-én (*DKK 1946.*), és a ház leégett tetőzetének kijávitását 1945. április 4-i határozatával adta „vállalatba” a városi közgyűlés. (*Filippinyi, Papp, 1997.*) A székház előtti fenyőfás díszkert is szokatlan képet mutatott még sokáig az ott megásott és sírkövel jelölt szovjet hősi sír látványával. A díszparkot az ott eltemetettek exhumálása és Köztemetőbe átemetése után, április 27-én hozták helyre.

Hósi sír a városháza előtti parkban

(A fénykép 1944. okt. 19. és 1945. április 27. között készülhetett (fotó: Hapák József)

Az 1944. október 19-én beérkező győztes katonák a városházán jóformán csak az ott lakó (Papp, 1997.) hajdú őrmestert találták. Gergely Márton volt az, aki négy üstből álló kifőzdét, egyfajta népkonyhát működtetett az udvarban. Elkóborolt szarvasmarhák és más jószágok feldolgozásával segítette az élelem szűkében lévők ellátását. (Paál, Radó, 1947., Napló, 1969. 10. 21.) Szotnyikov alezredes szovjet városparancsnok október 21-én előbb őt akarta Debrecen rendőrfőkapitányi teendőivel megbízni. A hajdú őrmester tájékoztatta, hogy Debrecen régi vezetője, dr. Vásáry István nyugalmazott polgármester a klinikán egy bérelt lakásban tartózkodik, és Zöld József nyugalmazott helyettes polgármester is elérhető. Másnap a városparancsnokságon Szotnyikov alezredes dr. Vásáry Istvánékat meg is bízta a városvezetői teendők ellátásával. A régi/új polgármester így emlékezett vissza arra, amikor először betértek a hivatali épületbe: „siralmas kép fogadott itt, nem volt egy ép ablak. Minden betörve, összezúzott és felforgatott bútorok között széthányt írások (...) tönkrement a közgyűlési terem, a kis tanácsterem.” (Paál, Radó, 1947.) A mostoha körülményekre jellemzően, először „valamennyi városi hivatal az első emeleten a tizenkilences számú helyiségben” tevékenykedett. A tény annak fényében igazán különleges, hogy az ügyosztályoknak már

előtte is csak egy része volt a székházban, több egységet ki kellett költöztetni a 20. század első felére igen szűkössé vált épületegyüttesből. Például a VII. műszaki ügyosztály a Csapó utca és Burgundia utca sarkán, az ipariskola, a mostani vegyipari technikum első emeletén, a X. katonai ügyosztály a Piac utca 28. sz. alatti városi (Gambrinusz) bérház első emeletén és az 1944. április 15-én (*DKK 1946.*) megszervezett XII. ügyosztály, a Légítámadással Hajléktalanná Váltak Gondozó Hivatala a Miklós utca 23. sz. alatti kiegészítő iskola telkén működött. Ugyan a károsultak gondozó szervezetei közös helyre, a műszaki ügyosztályhoz költöztetését még augusztusban elrendelték, a helyválttatás végrehajtása nem igazolható. (*MNL HBVL IV. 1406/b. 371. 38029/1944. IX.*)

Az esztelen háborús rombolás okozta talpra álláshoz szükséges főnixi megújulás megkezdéséhez a hadműveletek miatt eltávozott városi tisztviselők pótlására „nyugdíjasokat kellett szolgáltatételre kötelezni,” akik december 22-ig díjazás nélkül végezték munkájukat. (*MNL HBVL IV. 1406/b. 382. d. 136/1944. pm.*) A városháza „használható részeiben” november 15-én indult a hivatali munka. (*DKK 1946.*) A tisztviselők egyik legfontosabb feladata lett a szovjet katonai parancsnok utasításainak közvetítése a lakosság felé. Ők szervezték és felügyelték a katonaság különböző céljaira szükséges vagy az utcai hullák és a romok eltakarítására stb. rendelt napi 200–300 közmunkára fogott lakos tevékenységét. Nekik kellett megoldani a lakosság élelmezését, téli tüzelővel ellátását, az egészségügyi és egyéb közszolgáltatási, áram- és ivóvízhálózat helyreállítási feladatokat. Az élet újra indulásának egyik látványos eleme volt, amikor november 17-től az Arany Bika szállótól az egyetemig mindkét vágányon, a vasútállomástól az Arany Bikáig pedig fél oldalon megindult a közúti vasúton a közlekedés. (*MNL HBVL IV. 1406/b. 382. d. 78/1944. pm.*)

A nagyszámú sérült ház miatt rendkívül nehéz feladatot jelentett a szovjet katonák, majd az ideiglenes nemzetgyűlés és a kormányzat elszállásolása. December 8-án például azt jelentette Zöld József a polgármesternek, hogy nincs a városban a katonai parancsnok által parancsolt olyan 6–6 egymás melletti, összesen 10–15 szobás, fürdőszobás ház, amelyekben működő vízvezeték, csatornázás és garázs is van, sőt „nem volt 3–3 egymás melletti ilyen épület sem kijelölhető.” (*MNL HBVL IV. 1406/b. 382. d. 78/1944. pm.*)

Az átmeneti időszakban, október és március között a város első vezetője dr. Vásáry István nyugalmazott polgármester volt. Először Csóka László polgármester távozása után, a magyar katonai városparancsnok felkérésére 1944. október 9-től 15-éig, Csóka egy napra visszatértéig látta el a polgármesteri teendőket. Október 22-től a szovjet parancsnok megbízásából lett ismét városvezető, és a tisztséget december 22-éig, pénzügyminiszterre választásáig látta el. Tőle dr. Zöld József

– továbbra is helyettes polgármesterként – vette át a helyhatóság vezetését február 6-ig, amikor a közellátási minisztériumba került. Utóda, ugyancsak helyettesként dr. Miszti Károly, korábbi városi tiszti főügyész lett. Az utolsó ideiglenes városvezetőt az 1945. március 5-én megtartott városi közgyűlésen megválasztott polgármester, Szabó Kálmán, az Egyetemi Nyomda volt igazgatója váltotta fel. (*DKK 1946.*)

A debreceni kormánypalota (Kossuth utca 12–14.)

A debreceni ideiglenes kormány miniszterelnöksége és a minisztériumok székhelye az 1912–1914 között Bubula János tervei szerint felépült háromemeletes pénzügyigazgatósági palota lett. Az ország 1944-es sorsfordító döntéseinek helyet adó épület telke 233 évvel korábban is országos esemény helyszíne volt. A jelenlegi palota színház felé eső telekrészén, a Kossuth utca 12. sz. alatt lebontott Komáromy-házban, 1711-ben a Rákóczi-szabadságharcot lezáró, ún. „szatmári béke” előkészítő tárgyalásai zajlottak.

A viszonylag kevésbé sérült pénzügyigazgatósági székházban 1944. október 20-tól (*DKK 1946. 68.*) a szovjet katonai parancsnokság működött Kotlerevszkij alezredes vezetésével. Az operatív ügyekben Szotnyikov alezredes volt a város parancsnoka, aki ide rendelte magához a városházáról Gergely Márton hajdú őrmestert október 21-én, és 22-én itt bízta meg dr. Vásáry István nyugalmazott polgármestert és Zöld József nyugalmazott helyettes polgármestert Debrecen vezetésével. (*Paál, Radó, 1947.*)

A „rég-új” polgármester érte el, hogy a városparancsnok visszaadta a házat a pénzügyigazgatóság céljaira, amely „november közepén” meg is kezdte a munkát. Néhány helyben maradt és időközben visszaérkezett hivatalnok és segítők együtt javították ki a házbelső és a tetőzet sérüléseit. Ez az igazgatóság lett a Tiszántúl elsőként újra induló állami hivatala, amely a begyűjtött adókból és jövedékekből megteremtette a később megalakult kormányzat pénzalapját. Az ideiglenes helyzet különlegessége, hogy az állami hivatal új vezetősége, főhatalom híján Debrecen kinevezett polgármestere, dr. Vásáry István felügyelete alá rendelte tevékenységét, aki alá később, minisztersége idején is tartoztak. (*Paál, Radó 1947., Karsai, Somlyai, 1970.*)

A szovjet városparancsnok rendeletére december 8-án nyolc óra alatt ki kellett üríteni a házat, így a „pénzügyigazgatóság átköltözött a Debreceni Városi Takarékpénztár [Piac utca 22–24.] emeleti helyiségeibe.” (*Paál, Radó 1947.*) Az üres pénzügyi székház takarítását és új célra történő berendezését Némethi Sándor városi műszaki tiszt felügyelete alatt a városi rendőrség végezte. A bútortárat, felszerelést, egyébeket közt az itteni és a többi hivattalá tett házban szükséges 70 db. tintatartót elhagyott lakásokból szedték össze. (*MNL HBVL IV. 1406/b. 382. d.*

78/1944., 89/1944. pm.) Amikor a leendő kormány tagjaival december 12-én megérkezett Debrecenbe a moszkvai különvonat, „dálnoki Miklós Bélát már gyönyörűen berendezett nyolcszobás lakosztály várta a pénzügyi palotában. A szobákban íróasztalok, néhol még írógép is, sok helyen kényelmes klubgarnitúrák és a lépcsőkön két sor piros kókusz szőnyeg.” (Paál, Radó, 1947.) Még aznap este, Miklós Béla lakásán alakult meg az Ideiglenes Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottság (INEB), amely innen szervezte meg a már felszabadult helységekbe indított küldöttek, majd az ideiglenes nemzetgyűlésre Debrecenbe érkező leendő képviselők utaztatását.

Az INEB tagjai lettek: dr. Vásáry István debreceni polgármester (bizottsági elnök), dálnoki Miklós Béla vezérezredes, Vörös János vezérezredes, Nagy Imre (Kaposvár), dr. Juhász Nagy Sándor (Debrecen), dr. Bodnár János rektor (Debrecen), dr. Révész Imre ref. püspök (Debrecen), dr. Tariska István (Debrecen), Kovács János (Debrecen), dr. Valentiny Ágoston polgármester (Szeged), dr. Balogh István plébános (Szeged), Komócsin Mihály tetőfedő (Szeged), Gerő Ernő (Budapest), dr. Erdei Ferenc (Makó), dr. Gyöngyösi János (Békéscsaba), Takács Ferenc országgyűlési képviselő (Hódmezővásárhely), Oláh Mihály (Hódmezővásárhely).

A nemzetgyűlésben létrehozott kormány miniszterelnöksége és valamennyi minisztérium is e házban dolgozott 1944. december 22-től 1945. április első napjaiig. Mindössze a honvédelmi tárca „önállósította magát,” amely hamarosan átköltözött a Széchenyi utca 58. sz. alá a fémipari szakiskolába. (Paál, Radó, 1947.) A kormányzati helyek fegyveres védelmét előbb szovjet katonai alakulat biztosította. A feladatot 1945. március 1-jén „ünnepélyes őrségváltás keretében vette át” a február 25-én létrejött debreceni (másként partizán) őrzászlóalj. (Kun, 1970. 219.)

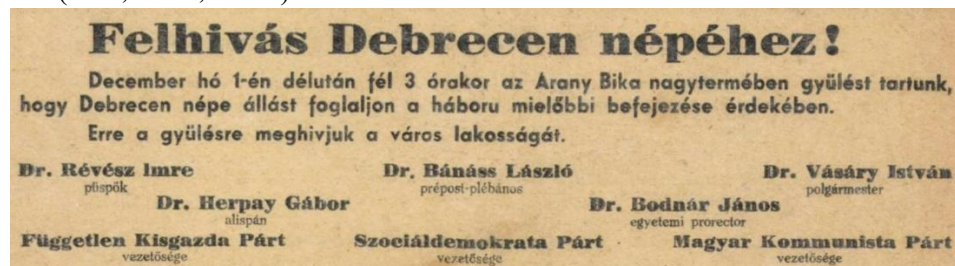
A főhatóság száz napos debreceni működése végén az „utolsó minisztertanácsot húsvét előtt tartották Debrecenben.” (Március 30-án volt nagypéntek.) A minisztériumok, miniszterek és a személyzet április első napjaiban kezdett csomagolni. A Budapestre költözködéshez tehervagonok álltak a Kossuth utcán, a pénzügyi palota előtti villamos síneken. A berakodott kocsikat a Nagyállomáson egyesítették az ott összeállított szerelvénnel. A „kormányvonat” április 11-én délelőtt indult el Debrecenből és délután érkezett meg a főváros Nyugati pályaudvarára. (Paál, Radó, 1947.)

Arany Bika szálloda (Piac utca 11–15.)

A város tulajdonaként 1914/15-ben felépült szállodakomplexumba 1944. augusztus 29-től a francia frontról Debrecenbe érkezett német katonatiszteket szállásoltak be, és a város egész területén „8000 szobát lefoglaltak a katonaság részére.” (DKK 1946.)

Az Arany Bika nagyszálló működőképes állapotban érte meg a háború végét. Egyetlen belővést szenvedett el, bár légnyomás következtében az ablaküvegek nagy része kitört. „Talán egész Európában ebben az időben ez volt a legtökéletesebb szálloda, a régi személyzet nagyrésze megmaradt, a fürdőszobák működtek, volt rendes melegvíz-szolgáltatás, üzembe helyezték a gőzfürdőt is és a központi fűtés nagyszerűen funkcionált.” (Paál, Radó, 1947.) A szovjet csapatok debreceni győzelmét követően Zaharenkó őrnagy lett a szálloda parancsnoka. Az igazgatói teendők ellátásával Fedorova Alexandrát bízták meg, aki pár évvel korábban Ukrajnából költözött Debrecenbe, és addig a nagyerdei Vigadóban dolgozott kenyereslányként. A szálló magyar igazgatójának a titkári tisztségbe akkor felvett, 20 éves Kristóf Lászlót tekintették. (Napló 1969. 10. 24., 1964. 12. 22.)

Az Arany Bika 1944. októberben és novemberben szovjet katonai szállás volt. Díszterme gyakran politikai nagygyűlések helyszíne volt, a Vígsházban zömmel szovjet filmeket vetítettek. A szovjet parancsnokság december 10-én rendelte el a katonák kiköltöztetését. Polgári házakba helyezésüket és az elhagyott szálloda két nap alatti kiürítését, takarítását Stieber József városi műszaki tiszt végeztette el. (MNL HBVL IV. 1406/b. 382. d. 78/1944., 89/1944. pm.) Már 12-étől „az Arany Bikában laktak a Moszkvából érkezettek: Faragho Gábor, gr. Teleki Géza, Vörös János a családjával, a nagybajuszú Nagy Imre, Gerő Ernő, Gábor József azután ezek kísérei, Nemess őrnagy, majd [a magyarországiak] dr. Balogh István, Valentin Ágoston, Erdei Ferenc, Molnár Erik, Tarnay István, Takács Ferenc, Nagy Imre, Gyöngyösi János, Révai József, Vas Zoltán és itt szállt meg Zsedényi Béla is.” (Paál, Radó, 1947.)

Néplap 1. évf. 7. sz. (1944. 12. 01.)

Az Arany Bika halljában, amely az ünnepi alkalomra „külön fel volt még díszítve piros-fehér-zöld krepp-papírral is,” december 19-től 21-éig vették át a megbízó levelükkel jelentkezők a nemzetgyűlési képviselői mandátumot. Ott érkeztek, de szállásuk a nagyerdei Augusztai szanatóriumban volt. A képviselők közül Zsedényi Béláról tudható, hogy ő a Bika 127. számú szobájában lakott. Viszsaemlékezése szerint „nem volt ablak a szobán és az ágyon magasan állt a hó akkor, amikor ott a legfontosabb tanácskozásokat tartottuk.” Nemzetgyűlési elnökké választása után költözött át a második emelet fötérre és a szemközti Alföldi palotában kialakított elnöki hivatalára néző 203. és 204. hotelszobákba. (*Paál, Radó, 1947.*)

Az Arany Bikát január 10-én a Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) „magasabb rangú tisztjei” részére kellett újból kiüríteni, ezért a kormánytagok, a rangosabb tisztviselők és családtagjaik átköltöztek a Kossuth utca és Újházi utca sarkára, a Balogh-házba. A szálloda jelenlegi Bartók-termében a február 3-án Debrecenbe érkező Vorosilov marsall, a SZEB elnöke, a Vörös Hadsereg Napja (február 23.) alkalmából adott nagyszabású fogadást. A magyar kormány, viszonzásként március 20-án rendezett „fényes estét az Arany Bikában.” (*Paál, Radó 1947.*)

MÁV nagyállomás (Petőfi tér)

A háborús arcvonal távozása után a debreceni vasútvonalak forgalomképtelen állapotban voltak. A Nagyállomáson óriási erőfeszítéssel, tíz nap alatt sikerült öt vágányt annyira helyre hozni, hogy a vasúti szállítás megindulhasson. (*Napló, 1969. 10. 24.*) A „rommá lőtt és szétbombázott állomás” vágányára 1944. december 12-én a „kora reggeli órákban” futott be az a különvonat, amely Magyarország leendő kormányának tagjait és kísérőit hozta Moszkvából Debrecenbe. (*Paál, Radó, 1947.*) 16 nap múlva, december 28-án este ugyanez a vasúti szerelvény, szintén Szuszsejkov vezérezredes parancsnoksága alatt a kormány megbízottakkal indult vissza Moszkvába a fegyverszüneti egyezmény megkötésére. A delegáció búcsúztatására dálnoki Miklós Béla miniszterelnök vezetésével minden miniszter kilátogatott az állomásra. A küldöttség legmagasabb rangú tagjai – akik január 20-án az egyezményt aláírták – Gyöngyösi János külügy-, Vörös János honvédelmi miniszter, dr. Balogh István („Balogh páter”) miniszterelnökségi államtitkár voltak. A tárgyalók január utolsó napjaiban, hatnapos visszautazás után érkeztek haza a debreceni vasútállomásra. Április 11-én szintén a Nagyállomásról indult az utolsó „kormányvonat” Budapest felé, amelyen az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány végleg elutazott Debrecenből. (*Paál, Radó, 1947.*)

Augusztai szanatórium (Nagyerdő)

A korabeli Nagyerdő mélyén, Jendrassik Alfréd tervei szerint felépült és 1914 áprilisában megnyílt 175 ágyas Augusztai tüdőszanatórium még ugyanabban az évben, szeptemberben 430 ágyas hadikórház lett. A két világháború között klinikai célokra szolgáló épületegyüttest, a szovjet városparancsnok rendeletére, 1944-ben ismét katonák ellátására rendelték. December 15-én a polgármester-helyettes továbbította a szanatórium igazgatóságának az utasítást, hogy 150 polgári beteget át kell telepíteni az épület alagsorába, a földszinti és emeleti helyiségeket pedig úgy kell átrendezni, hogy azokban 350 beteg szovjet katonára és a kiszolgáló személyzet elhelyezhető legyen. Közölte, hogy a feladat végrehajtására egyetlen napjuk van, mivel „a szállítmányok” 17-én megérkeznek. (*MNL HBVL IV. 1406/b. 382. d. 108/1944. pm.*)

Az Augusztai 1944. december 21-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés nem debreceni tagjainak szállásaként is szolgált. Az ott lakók csoportosan, szovjet katonai autókön ingáztak a Nagyerdő és a belváros között, az Arany Bikába étkezésre, a Református Kollégiumba ülésezésre.

A szanatórium épületében rendezkedett be az 1945. február 21-től (*Sipos, Vida, 1987.*) április 19-ig Debrecenben tartózkodó amerikai misszió, amelynek vezetői „minden este nagy vacsorát rendeztek.” Rendezvényeiken gyakori vendégek voltak a magyar kormány tagjai, a debreceni orosz és angol misszió képviselői. Az ilyen zenés alkalmakon jazz- vagy cigányzene volt, esetenként „a két Latabár, Orosz Júlia, Sárdy János, Rátkay Vera, Tatár György, Otrubay Melinda és Vári-Weinstock Miklós vendégszerepeltek.” (*Paál, Radó, 1947.*)

Nemzetgyűlési ülésterem (a Református Kollégium oratóriuma)

Révész Imre református püspök december 12-én javasolta, hogy a megalakítandó nemzetgyűlés a debreceni Református Kollégium épületében, az 1849-es országgyűlési alsóháznak is helyt adó oratóriumban üljön össze. Az a terem a történelmi párhuzam mellett az iskola viszonylagos épsége miatt is kedvezőnek mutatkozott. (A másik ikonikus hely, a református Nagytemplom szóba sem jöhetett, mert tetőzete teljesen megsemmisült.) Egy visszaemlékező szerint az „oratórium pontosan azt a képet mutatta 1944 decemberében, mint a szabadságharc izgalmas napjaiban.” (*Paál, Radó 1947.*) A püspök irányítása mellett „pótolták a betört ablakokat, azután kályhákat szereztek, a rendezők áthozták a városházáról II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos életnagyságú képeit, amelyeket sikerült a tűzből kimenteni.” (*Paál, Radó, 1947.*) A nagy esemény pontos idejét és a helyszínt, egy esetleges merénylet vagy támadás megelőzésére teljes titokban tartották, de óvatosságból a Kollégium óvóhelyét is rendbe hozták. A virágokkal és nemzeti színű

szalagokkal, szőnyegekkel feldíszített oratóriumban, ahol Kossuth Lajos székét virággal foglalták le, 1944. december 21-én 14 órára ültek össze a küldöttek. Dr. Vásáry István előkészítő bizottsági elnök vezetésével elvégezték a mandátumvizsgálatot, utána 230 nemzetgyűlési képviselővel megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés, és megválasztotta az elnököt és a tisztségviselőket.

A Ref. Kollégium oratóriumában dr. Zsedényi Béla az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke, két oldalán díszegyenben Szemán Albert és Mag Mihály városi hajdú.
(Hajdú-Bihari Napló, 1964.)

A nemzetgyűlés elnöke, dr. Zsedényi Béla elfoglalta a helyét a pulpituson, amelynek két oldalán Szemán Albert és Mag Mihály városi hajdú állt díszegyenbe öltözve. Másnap, 22-én a 10 órától kb. 14 óráig tartó ülésnapon választották meg az Ideiglenes Nemzeti Kormányt (miniszterelnököt, minisztereket). A különleges viszonyokra jellemző érdekesség, hogy Valentiny Ágoston és Vásáry István is mindössze két nappal a kormány létrejötte előtt, az Arany Bikában értesült Gerő Ernőtől, hogy a nevük szerepel a kormánylistán. A legelső minisztertanácsi ülés az Arany Bikában, „ebéd után, feketézés közben” kezdődött el. (Paál, Radó, 1947.)

A nemzetgyűlési elnök székhelye (Alföldi-palota, Piac utca 14–16.)

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank leányintézeteként 1872-ben alapított Alföldi Takarékpénztár (Mózes, 1974., Szani, Timár, 1974.) korábbi, 1910-ben épült háromemeletes debreceni székházát anyagszerkezeti hibák miatt le kellett bontani. Kibővített helyén, a Csapó utca és Bádogos (mai Zamenhof) utca között, Piac ut-

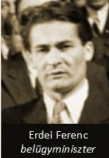
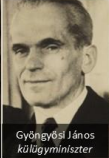
cai főhomlokzattal épült fel 1938-ban Körmenyi Nándor tervei szerint az új, négyemeletes bankszékház és bérház. A háború általános pusztításai közepette is „csodálatosan épségben maradt Alföldi-palota” harmadik emeletén alakították ki az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöksége és a Nemzeti Főtanács székhelyét. A Nagytemplom felé eső három szoba és hall alkotta dr. Zsedényi Béla elnök irodáját és lakását. „A hall a titkári szoba volt, ahol Perényi Márta és még egy tisztviselő nő gépeltek, a balkonos szobában dolgozott Demeter Géza, az elnöki iroda vezetője, akik itt szerkesztették a hivatalos Magyar Közlönyt is, ettől balra kapott otthont Verő Ubul parancsörtszít, a Kossuth-szoborra néző szobában pedig Zsedényi Béla rezideált. (...) Ezekben a helyiségekben vette fel először dr. Zsedényi Béla a diplomáciai érintkezést nem csak az orosz diplomatákkal: Oszjugin követségi tanácsossal és Grigorjev követségi titkárral, hanem a közben Debrecenbe érkezett angol és amerikai missziók vezetőivel is; innen tárgyalt Vorosilov marsallal (...)” (Paál, Radó 1947.)

Miniszterek szállása (Balogh-ház, Kossuth utca 22.)

A Kossuth utcai városi rendőrpalota építéskor megnyílt Újházi (Ede) utca és a Kossuth utca keleti sarkára 1924-ben (Görbe-)Balogh István építtette fel „12 modern lakásos” bérházát, amely épségben vészelte át a háborút. A háromemeletes elegáns épület miniszteri szállásként akkor merült fel, amikor kiderült, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Debrecenbe érkező küldöttségének elhelyezése miatt az Arany Bikából ki kell költözniük a minisztereknek. A rendőrség 1945. január 10-én kapta meg a parancsot a Kossuth utcai bérház azonnali kiürítésére, amelyet az addigi lakók kiköltöztetésével két óra alatt végre is hajtott. Másnap legelsőként költözött át a szállodából Erdei Ferenc belügyminiszter a feleségével, dr. Balogh István szegedi római katolikus páter, az Ideiglenes Nemzetgyűlés 60 tagú Politikai Bizottságának titkára (*Társadalmi Szemle*, 1983.), akkor már miniszterelnökségi államtitkár és munkatársa. Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök, a helybeli dr. Vásáry István pénzügyminiszter és a Révész püspök vendéglátását élvező gróf Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszter kivételével minden kormánytag és a magasabb rangú tisztviselők a Balogh-házban laktak. Közülük miniszteri rangú volt Gyöngyösi János külügy-, Vörös János honvédelmi, Faragho Gábor közellátási, Gábor József kereskedelemügyi, Molnár Erik népjóléti, Nagy Imre földművelési, Takács Ferenc iparügyi és Valentiny Ágoston igazságügy-miniszter. A miniszterek és tisztviselők, esetenként a feleségükkel három- vagy négyszobás, telefonvonallal ellátott lakásokba kerültek, étkeztetésükről Csócsics Lajossal, a Gambrinus étterem tulajdonosával állapodott meg a kormány. Személyes helyzetükre jellemző, hogy több ízben az Arany Bikából kértek kölcsön

ágyneműt, és nem egyszer az ócskapiacon (zsibogón) szerezték be a legszükségesebb ruhaneműt. A Balogh-ház „Budapest felszabadulása után” gyakran adott szállást, mások közt Zilahy Lajos költőnek és feleségének, Bárczy Piroskának, Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas professzornak, Tildy Zoltánnak, Nagy Ferencnek, Szakasits Árpádnak, Rákosi Mátyásnak. A „miniszterek házában” gyakran az éjszakába nyúlóan folyt a munka, amit a ház előtt posztoló egyik rendőr megállapítása is jelzett: „a Balogh-ház majd minden lakásában egész éjszaka égett a villany.”

Miniszterek szállása (Kossuth utca 22., Újházi u. 1. - „Görbe-Balogh István” háza)
Az 1924-ben épült, háromemeletes, 12 lakásos, bérház miniszteri rangú lakói:

 Erdősi Ferenc belügyminiszter	 György János külgügyminiszter	 Molnár János honvédelmi miniszter	 Faragó Gábor közlekedési miniszter	 Gábor József keresk. miniszter	 Molnár Erik népjóléti miniszter	 Nagy Imre földmív. miniszter	 Telki Géza vall. és közokt. min.
---	---	---	--	--	---	--	--

1944. jan. 10.: a házat 2 óra alatt kiürítették, és másnap a miniszterek tisztviselők átköltöztek a Bikából. (Étkeztetésük a Gambrinusban.)

1945. jan./febr.: „a Balogh-ház majd minden lakásában egész éjszaka égett a villany”.

A főtisztviselők mellett itt lakó ismertebb vendég: **Nagy Ferenc, Rákosi Mátyás, Szakasits Árpád, Tildy Zoltán, Szent-Györgyi Albert, Zilahy Lajos**

1945. április 9-én indult Debrecenből az első kormányvonat a fővárosba, és a hónap végére kiürült Görbe-Balogh István „Kossuth utcai szürke háza”.

A szerző 2024. dec. 19-i előadásának egyik diája

Az április eleji napok csomagolással teltek, és a fővárosba áttelepülők a ház elé állított vasúti kocsikba rakták a hivatali és személyes dolgokat. „Április kilencedikén indult el a kormány első vonata Pestre és április végén a Balogh-ház már üres volt.” (Paál, Radó, 1947.)

Szerencsés Károly: Volt-e esélye Magyarországnak a demokráciára 1945-ben? Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejötte és lehetőségei. Rubicon, 2015. 4. sz.

Az ország életének újraindítására vállalkozók, köztük igen magas egzisztenciájú tábornok, gróf, pap, egyetemi tanár vagy egyszerű közember a romos Debrecen viszonylag épen maradt házaiban dolgoztak, éltek. Jónak mondható elhelyezéseket a szovjet katonai vezetés utasításait végrehajtva a város ideiglenes vezetői és az általuk közmunkára befogott sok száz városlakó alakította ki. Hivatalos források kevéssé tárgyalják e feladatok végrehajtóinak helyzetét, például az is csak kikövetkeztethető, hogy a többség éhezett, egyik napról a másikra élt. Így az akkor nagyszerűnek ígért és bizton hitt új demokrácia varázslatos épülése, a száznapos különleges fővárosi szerep sem feledtetheti, hogy a háborút helyben túlélő vagy visszatérő közemberek keserves feladata maradt helyreállítani Debrecen életét. Igazat adhatunk az átmeneti időszakot követő első megválasztott polgármesternek: „Soha nehezebb körülmények között még nem vették át ennek a városnak a vezetését, soha nagyobb gondja még nem igen akadt egyetlen polgármesternek, illetve városi vezetőségnek sem, amilyen a jelenlegi.” (Mervó Z-né, 1973.)

Felhasznált irodalom

1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1947.
- A hatszázéves Debrecen (Szerk.: Komoróczy György) Debrecen, 1961.
- Baranyi Béla: A gazdaság helyreállításának első lépései Debrecenben és Hajdú-Bihar megyében 1944–45-ben. In. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve X. Debrecen, 1983.
- Baranyi Béla: A szocialista termelési viszonyok kialakulása és a szocialista építés Debrecen iparában In. Ránki György (szerk.): Debrecen iparának története a kapitalizmus kialakulásától napjainkig (Debrecen, 1976.)
- Filippinyi Gábor, Papp József: A városépítés története 1944–1990. In. Debrecen története 5. Debrecen, 1997. 85–120. pp.
- Gazdag István: Debrecen thj. város levéltárának története 1944–1950 között. In. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve VIII. (Debrecen, 1981.)
- Gosztonyi Péter: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásának előtörténetéhez. Új Látóhatár. 1972. 3. sz. 214–239.
- Horváth Attila: Légitámadás a debreceni Nagyállomás ellen 1944. szeptember elsején. = Új nézőpont, 2014/1, 37-59.
- Karsai Elek, Somlyai Magda /szerk./: Sorsforduló – Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez. Bp., 1970.
- Király Ferenc: Debreceni október. (dokumentumriport-sorozat) HB Napló 1969. október
- Kun Ferenc: A debreceni őrszászlóalj megalakulása. Hadtörténeti Közlemények, 17. évf. 2. sz. (1970.) 219–224. pp.
- Mervó Zoltánné: A népi demokrácia megszületése a második proletárdiktatúra győzelme. In Hajdú-Bihari történelmi olvasókönyv. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 5. (Szerk.: Komoróczy György) Debrecen, 1973. 301–396. pp.
- Mózes Mihály: Debrecen ipara a dualizmus korában. In. Debrecen iparának története a kapitalizmus kialakulásától napjainkig. (Szerk.: Ránki György) Debrecen, 1976. 81–146. pp.
- Néplap, Hajdú-Bihari Napló cikkek
- Paál Jób – Radó Antal (szerk.): A debreceni feltámadás. Debrecen, 1947.
- Papp József: Debrecen város birtokkatasztere 1924–1950. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 23. Debrecen, 1997.
- Sápi Lajos: Debrecen település- és építéstörténete. Debrecen, 1972.
- Sipos Péter–Vida István: Iratok a magyar-amerikai diplomáciai kapcsolatok 1945. évi újrafelvételéhez. Századok, 1987. 421–467.
- Szani Ferenc – Timár Lajos: Debrecen ipara az ellenforradalmi rendszer korában. Debrecen iparának története a kapitalizmus kialakulásától napjainkig. (Szerk.: Ránki György) Debrecen, 1976. 147–242. pp.
- Szekeres Antal: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Debrecenben. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 14. szám, Debrecen, 1979.
- Társadalmi Szemle 1983.7. szám /Politikus-pályák/Balogh István
- Varga Júlia: Debrecen első bombázása. (kézirat, Debrecen, é.n.)
- MNL HBVL (Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára) IV. 1406/b. Debrecen város polgármesteri bizalmas iratok 1944/45.
- DKK (Debreceni Képes Kalendárium) 1946. és 1947.

Szíriuszi és amerikai ősmagyarok A magyar mint a világ ősnyelve

Maticsák Sándor

finnugor nyelvész, tanszékvezető egyetemi tanár

Debreceni Egyetem, DE BTK Finnugor Nyelvtudományi Tanszék

Absztrakt: Éppen 200 éve jelent meg Horvát István műve, a *Rajzolatok*, amelyben nem kevesebbet állít, mint hogy a világ első népe és nyelve a magyar volt. A maga korában ez a teória (a hun és szittya rokonsággal együtt) rendkívül népszerű volt, sokan tényként kezelték, hogy a Biblia nyelve eredetileg a magyar volt, s Kappanhágó, Istókhalma és Kard-hágó első lakói is mi voltunk. A reformkor, a nemzeti ébredés időszakában a „halzsíros atyafiakkal”, a szegénysorban élő finnugorokkal való nyelvrokonságot élesen elutasították. A magyar mint ősnyelv teóriának azóta is számtalan híve van. Többen azt is tudni vélik, hogy mi, magyarok a Szíriuszról származunk, és/vagy egy elsüllyedt földrész, Mu egykori lakóiként mi népesítettük be a Földet. – Írásom második részében egy nemrég Stockholmban megjelent könyv állításait vizsgálom. A kötet szerzőinek és szerkesztőjének meggyőződése, hogy Észak- és Dél-Amerika őslakói a magyarok voltak...

Kulcsszavak: nyelvrokonság, tudománytalan rokonítások, magyar mint ősnyelv, finnugor-ellenesség

Abstract: It was exactly 200 years ago that István Horvát published his book claiming that Hungarian was the first language and Hungarians were the first people in the world. In that age, this theory, as well as the relatedness to the Huns and Scythians, was very popular; many people believed that the original language of the Bible was Hungarian, and places such as Copenhagen, Stockholm and Carthage were established by Hungarians. In the Age of Reforms and that of rising nationalism the Finno-Ugric relationship was generally rejected as something derogatory. The theory of Hungarian as the proto-language has had numerous supporters ever since. Some people even believe that we Hungarians come from the Sirius, and/or we populated the Earth as the original inhabitants of a one-time continent called Mu. – In the second half of my study I review the statements recently published in a book in Stockholm. The authors and the editor of the book are convinced that the original inhabitants of North and South America were the Hungarians...

Keywords: linguistic affinity, unscholarly view of connections, Hungarian as the proto-language, anti-Finno-Ugric attitudes

1770-ben jelent meg Sajnovics János (1733–1785) korszakalkotó munkája, a *Demonstratio. Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse* [Bizonyítás. A magyar és lapp nyelv azonos], amelyben a történeti-összehasonlító nyelvészet módszerét kidolgozva igazolta, hogy a magyar és a lapp nyelv rokon. Őt Gyarmathi Sámuel (1751–1830) követte, aki 1799-ben Göttingenben, a kor akkori egyik legfontosabb szellemi műhelyében írta meg *Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis grammaticè demonstrata* [A magyar nyelv grammatikailag bizonyított rokonsága a finn eredetű nyelvekkel] című művét. Ebben meggyőzően bizonyította a magyar nyelv rokonságát a többi finnugor nyelvvel, a finnel, észttel, lappal, mordvinnal, cseremisszel, zürjénnel, votjakkal, vogullal és osztjakkal. Arra is rájött, hogy a nyelvek között a rokonsági fokok különbözőek, a mi legközelebbi nyelvrokonaink a Szibériában élő vogulok és osztjakok (azaz az obi-ugorok).

Sajnovics művét Koppenhágában jelentette meg. Nyelvészeti munkásságát a dán-norvég tudományos közélet kitüntető figyelemben részesítette, a koppenhágai akadémia tagjai közé választotta, ünnepelt személyiség lett. Itthon azonban ő is, Gyarmathi is súlyos elutasításban részesült. Az akkori időkben (is) divatos korszellem a magyarokat a hunok, szittyák vagy éppenséggel a héberek leszármazottjának tartotta, s élesen elutasította a „halzsíros atyafiakkal”, az akkor még igen szegény északi és keleti népekkel való rokonságnak még a gondolatát is.¹

Horvát István, a történész és fantaszta

Ünnepelt „celebbé, sztárszerzővé” vált azonban Horvát István (1784–1846), akinek nagy hatású műve, a *Rajzolatok a’ magyar nemzet legrégebb történeteiből*² éppen 200 évvel ezelőtt, 1825-ben jelent meg. Ebben Horvát nem kevesebbet állít, mint hogy a magyar volt a világ első nyelve és első népe. Az efféle gondolatok természetesen korábban más népek esetében is felmerültek. A reformáció korában a német tudósok úgy gondolták, hogy Noé fia, Jáfet volt az első királyuk, tehát a német nép és nyelv a legősibb a világon, már a vízözön előtt beszélték azt. Érdekes, hogy még korának talán legnagyobb polihisztor,

¹ A magyar nyelv tudománytalan rokonítási kísérleteit cáfoló bőséges szakirodalomból jó néhány foglalkozik a magyar nyelv ősiségével, pl. Csúcs 2006; 2009; Honti 2006; 2012, 83–159; Keresztes 2003; Keresztes – Csúcs 2006; Maticsák 2020, 136–151; Nagy 2003, 327–371; Zsirai 1943, 266–275. Nagyon hasznosak a Honti László főszerkesztésében megjelent *Nyelvrokonság* (2010) című könyv tanulmányai. A dilettáns rokonítások pszichológiai hátterét tárják fel a Bakró-Nagy Marianne szerkesztésében napvilágot látott *Okok és okozat* (2018) c. kötet írásai.

² Faximile kiadás: <http://mek.oszk.hu/18800/18855/18855.pdf> – új kiadás: <https://maghon.weebly.com/uploads/2/0/0/3/20035969/horvat-istvan-dr-rajzolatok-a-magyar-nemzet-legregiebb-torteneteibol-1825.pdf> (letöltés: 2025.03.01.)

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716) is a németet hitte ősnyelvnek. Amikor a hollandok a 17. században világuralomra tettek szert, tudósaik „bizonyították”, hogy a holland volt az első nyelv. A kitűnő svéd anatómus, botanikus, id. Olof (Olaus) Rudbeck (1630–1702) meg volt győződve, hogy Atlantisz őslakói a svédek voltak. A sor szinte végtelen, ilyen elméletekkel a franciák, olaszok, spanyolok stb. is előálltak. (Hegedűs 2003, 18–25.)

Leibniz és Rudbeck példája jól bizonyítja, hogy – a korszellemnek megfelelően – nagy tudósok is hittek ezekben az elméletekben. Horvát István is beillik ebbe a sorba, hiszen egyfelől történészprofesszor, a Széchényi Könyvtár vezetője, a *Tudományos Gyűjtemény* című folyóirat szerkesztője volt, másfelől pedig – a mából nézve – dilettáns nyelvészkedő fantaszta. Nem véletlen persze, hogy ez irányú munkássága éppen a 19. század elején, a reformkor lázában bontakozott ki: nagy hazafi volt, aki ezáltal is igazolni akarta népünk nagyszerűségét, különleges voltát. A dicső múlt keresése, felnagyítása a hun, szittyá, török, később a sumér rokonság, ill. a magyar mint ősnyelv elméletek legfőbb mozgatórugója volt – s az a mai napig.

Horvát szerint a magyaroktól eredeztethetők a punok, perzsák, arabok, spanyolok, skandinávok, jászok, kunok, az iráni pártusok és még sok más nép. „Egy úttal mindazonáltal ez a Magyar História új világosságot von Asia, Afrika, és egész Európa történeteire is” – írja könyvének 18. oldalán.

Elméletét nyelvi „bizonyítékokkal” igyekszik alátámasztani. Bárhol talál olyan településneveket, amelyekben vannak *magar*, *mager*, *muger*, *magy*-, *madzs*- elemek, ezeket tőlünk származtatja. A magyarok, azaz a ’mageresztők’, szántóvetők szerint Szittyaföldről indulva benépesítették a görög tájakat, majd Olasz- és Spanyolországot, és aztán az egész világot. Itt csak két idézetet közlök a történelem- és nyelvszemléletéről: „az Argonauták története Magyar Háború; de az valósággal az Iliás tárgya is, melyet Homerus a’ jászok között készített” (38), „figyelemre méltó, hogy a’ Spanyol ország és Afrikai Szitya Nyelv, maradványaiban, a’ mennyire öszve hasonlítani mostanáig reá értem, egyenesen a’ Magyar Nyelvhez, és nem a mai Palótzhoz közelít” (44).

Szerinte *Babilon* magyar (*Bábolna*), *Ilion* (*Trója*) nem más, mint *Ilusvár*, a *Jón-tenger* (*Mare Jonium*) valójában *Jász-tenger* (a jászok eredetileg *íjészek*, azaz íjászok voltak), a norvégiai *Wardhus* tartomány *War* és *Hus* ország. „Finnlandban is vagyon *Kymenegard*, azaz: *Cumana*, vagy is *Kúnváros*” – írja (57). A *pártus* magyarázata nála: „Említsem-e [...] a Pártus és Magyar vállnak közös ékességét, a párducbört?” Természetesen a Biblia nevei is levezethetők a magyarból. „Pözsög a’ Szent Írás mindenfelé a’ régi Magyar nevektől és a régi Magyar Írás módtól” – állapítja meg (31). És csak azon csodálkozik, hogy „Ti

éjjel nappal Szent Írást olvasó Rokonim! hogyan nem vevétek ezeket észre a' sok század alatt!" (31). (Horvátrol: Honti 2012, 84–85.)³

Horvátra nagy hatást gyakorolhatott a „déliabos” nyelvészkedés úttörője, Otrókócsi Fóris Ferenc lelkész, jogász (1648–1718), akinek a nevéhez olyan lelemények fűződnek, mint például *Herkules* = *Harkályos*, *Nagy Sándor*, azaz *Alexander* = *Alak Sándor*, *Boszporus* = *vas-poros*, *bús-poros*, *bors-poros*, *párt-hus* = *pártos*. Itt érdemes megemlíteni Dugonics Andrást (1740–1818), az Etelka-könyvek saját korában népszerű szerzőjét is, aki ugyan a finn rokonság mellett állt, de etimológiai ötletei megrekedtek a naivitás szintjén. Ő a Balti-tenger nevét *Balta-tenger*-ként magyarázza, a Finn-öböl *Finomi öböl*, Karjala, nála Karjel pedig szintén magyar eredetű, a *kar* és *jel* szavak összetétele.

Horvát nézetrendszere a romantika lázában égő ősmagyar-hívők körében rendkívül népszerűnek bizonyult, sokan igyekeztek újabb adalékokkal szolgálni az ősnelv-elmélethez. Ebben élen járt Sándor István (1750–1815) író, a magyar nemzeti bibliográfia összeállítója, a *Sokféle* c. folyóirat létrehozója, Somogyi Csizmazia Sándor (1772–1860) ügyvéd, író, történész és (Borgátai) Szabó József (1789–1885) nyelvész, történész.

Néhány korabeli „bizonyíték” a magyar nép ősiségének: magyar volt Ádám, aki azt mondta Évának: neked az almát *át-adám*, magyar volt Dareiosz perzsa király (*Taréjos*), magyarok alapították Karthágót (*Kard-hágó*), Jeruzsálemet (*Gerő-Sólyom*), Stockholmot (*Istókhalm*) és Koppenhágát (*Kappanhágó*). Magyar volt a szíriai Aleppo (*a lép*) és az osztrák Karintia (*kar intő*). Az egykori hettita birodalom fővárosa, Boghazköy is magyar (*Bugaczkői*), akárcsak az ugariti Rasz Samra, azaz *Rácsos Kamra*. A híres asszír király, Nabukodonozor szintén magyar volt (*Ne bolondozzon az úr*) – de ez utóbbi talán csak szóviccként született és terjedt el (Klima 2021, Pusztay 2020, 11, Zsirai 1943).

Talán ebből a néhány példából is látszik, hogy ezek az etimológiaszerűségek, a nyelvhasználatok még nem érik el a tudományosság elemi szintjét sem. Horvátok csak a szókincset vizsgálták, azon belül is csak a hasonlatosságokat, noha egyrészt már Sajnovics is leírta, hogy két nyelv akkor is rokon lehet, ha beszélőik nem értik egymást, másrészt a 19. század elején már színre léptek a történeti-összehasonlító indoeurópeisztika (germanisztika) megteremtői, Franz Bopp, Rasmus Rask és főként Jacob Grimm, akik világosan leírták a nyelvek rokonításának kritériumait: a szabályos hangmegfelelések rendszerét és a grammatikai egyezések szerepét. (Azt könnyű belátni, hogy a szókincsbeli egyezések sokszor csak véletlenszerűek, hiszen a nyelvek fonetikai készlete véges, egymás-

³ Egy érdekes adalék: az első magyar finnugrista, a vogul és osztják nyelv helyszíni kutatója, Reguly Antal (1819–1858) fővárosi jogi egyetemi tanulmányai alatt Horvát Istvánnál lakott, de annak nézetei szerencsére semmilyen hatást nem gyakoroltak rá (Csúcs 2019, 13).

ra hasonlító szavakat bármely nyelvből elő tudunk bányászni.⁴ A rokonságot nem az egy-két véletlenszerű egyezés, hanem a nyelvi változások rendszere mutatja meg.)

Sajnos, ezek a naiv etimológiák nem tűntek el, hanem az elmúlt kétszáz évben folyamatosan velünk vannak. A tudomány hajnalán még elnéző mosollyal (vagy dagadó honfíúi kebellet) lehetett olvasgatni a magyar nyelv/nép elsőségéről, de a 21. században ezeknek a nézeteknek a továbbélése megdöbbentő.

Írásom további részében a teljesség igénye nélkül bemutatok néhány elméletet, majd rátérek a legújabb kötet elemzésére.

Ősmagyarok, magaridák

Egy Magyar Adorján nevű szerző⁵ szerint a magyarság „őstelepes” a Kárpát-medencében, sőt az emberi élet is itt keletkezett. Az árja népek műveltsége is innen ered. Árpád honfoglalói innen vándoroltak ki, majd tértek vissza. Még a Nibelung-ének is magyar volt.

Bakay Kornél régész, a kőszegi múzeum egykori igazgatója, a Miskolci Bölcsész Egyesület díszdoktora, a Szent Korona Szabadegyetem tanszékvezetője (a finnugor rokonság ismert tagadója) is tett merész kijelentéseket, ezek egyikét idézem: „a magyar nyelv a világ ősnyelvei közé tartozik, ha ugyan nem éppen az ősnyelv”.⁶

A világhálón találtam egy írást, amely az „ősnyelv-nézetek” esszenciája is lehetne. Egy bizonyos Péterfai János István⁷ szerint „az első Homo sapiens sapi-

⁴ Számos nyelvben vannak olyan szavak, amelyek ugyanolyan alakúak a magyarban is, de ez csak a véletlen műve, semmiféle genetikai kapcsolatunk nincs e nyelvekkel, pl. angol *bolt* 'retesz', *hat* 'kalap, sapka', *here* 'ide, itt, innen', *hint* 'utal, céloz', *hit* 'ütés, találat', *hold* '(meg)fog, tart', *lent* 'nagybőjt', *mind* 'ész, értelem', *most* 'legtöbb', *must* 'kell', *nap* 'szundikálás', *old* 'öreg', *tart* 'gyümölcslepény', *tilt* '(meg)billen', *toll* 'út-használati díj', *van* 'furgon'; svéd *baki* 'hátsó', *bringa* 'hoz, visz', *bukta* 'meggömböl', *dörren* 'ajtó', *fog* 'ok, indok', *haj* 'cápa', *hal* 'sima; síkos', *halva* 'fele vminek', *hopp* 'remény', *kaka* 'sütemény', *kocka* 'szakácsnő', *köp* 'vétél, vásárlás', *lova* 'megígér', *lök* 'hagyma', *lusta* '(érzéki) vágy', *pilla* 'piszkál', *tipp* 'lerakodóhely', *tok* 'bolond', *van* 'megszokott'; olasz *favilla* 'szikra', *fedele* 'hűsleges', *inni* 'himnuszok', *mese* 'hónap', *neve* 'hó', *pesti* 'kártevők', *talpa* 'vakond', *torna* 'visszatér', *pista* 'pálya'; cseh *lom* 'törés', *nádor* 'daganat', *zápor* 'tagadás'; szlovák *kapor* 'ponty', *most* 'híd', *zamat* 'bársony'; izlandi *bál* 'tűz', *hús* 'ház', *mór* 'láp'; lett *balta* 'fehér', *kaja* 'láb', *patika* 'tetszett', *tagad* 'most', *vakar* 'este' stb.

⁵ Kérdések. Ázsiából jöttünk-e vagy európai ősnép vagyunk? 1930; *Az Ősműveltség*, 1995.

⁶ Bakay Kornél: *Padányi Viktor és a magyar őstörténet*, 2004. Idézi Honti 2012, 108.

⁷ *A magyar népnevek és a magyarok őshazájának kérdésköre*

<https://magyarmegmaradasert.hu/erdekkorok/magyarsag/szarmazastan/item/4588-z> (letöltés: 2025.03.01.)

ens csoportok nyelve a magyar nyelv ősi változata volt. Az emberiség egy töről ered, [...] az ősi embereknek a nyelve a magyar nyelv volt. Legrégebbi őseink, akár 350 000 éve már a mai magyar nyelv korai előfutárát beszélhették. [...] Az a nyelv, amit a Biblia említ az emberiség ősnyelveként, az a magyar nyelv. Ez a nyelv egyben Isten saját nyelve is. Ezért aztán Isten szavát nem is értik, csak azok, akik a magyar nyelven beszélnek és gondolkodnak. [...] Ma, egy magyar származású és magyar anyanyelvű ember azonnal felismeri a magyar nyelvet, akár sok tízezer éves felirat formájában, vagy akár az úrból jövő üzenet formájában. [...] A magyarok leírásához, életútjához és nyelvéhez egy minimálisan 200 000 éves táblázat szükséges. Ebben a táblázatban rengeteg név elhelyezhető, amelyek a magyar nyelvi jelenlétet és eszmeiséget igazolhatják. [...] A Magyar Nyelvcsaládnak (Magaridáknak) tekinthetők azok a nyelvek, amelyek ma már közvetlenül nem érthetőek magyarul, ellenben a magyar nyelvi alapok annyira erősek, hogy azonnal felismerhető e nyelvek magyar eredete. Ebbe az osztályba tartoznak az indoeurópai nyelvek, az afroázsiai nyelvek zöme, a kaukázusi nyelvek egy része. Amerika őslakói közül szinte mindenki rokonunk. Délkelet-Ázsia is tele van magyar rokon nyelvekkel és emberekkel. A kínai, vietnámi, burmai, thai, tibeti emberek nyelvei a magyar nyelv fejleményei. [...] Horvát István volt az a nagy formátumú tudós, aki felismerte a magyarok alapvető hatását az egész emberiség civilizációjára, az egész emberiség fejlődését és jövőbeli sorsát meghatározó jelentőségére.”

Ugyanezen a honlapon sok tanulságos dolgot olvashatunk ettől a szerzőtől, pl. „Mivel a magyarok hozták létre a modern emberiséget, és a magyar nyelv az emberiség nyelvei többségének az őse, ezért a magyar nyelv segítségével sok nevet jobban megértünk, mint éppen az a nyelv alapján [sic!], amelyhez a nevet tartozni véljük”; „a magyar nyelv felől könnyű követni a nyelvek fejlődését, mert a magyar a nyelvek őse”; „a magyar rovásírás ismerői azt állítják, hogy az emberiség első nyelve, amelyet bizonyítottan ismerünk, a magyar volt. A rovásfeliratok ideje beláthatatlan, első megjelenésük 200.000 év, de 40.000 év után gyakorivá váltak. A feliratok száma szintén megdöbbentő, 1 milliónál már több feliratot ismerünk. Földrajzi elterjedtségük szintén lenyűgöző, gyakorlatilag az egész Óvilág területén megjelennek, de Dél-Amerika és Óceánia is rendelkezik feliratokkal. [...] az a kultúrnyelv, amely irdatlan idők óta létezik, a magyar nyelv volt. Ez a megállapítás nem elmélet, hanem tény”; „A magyarok Etiópiában is államot hoztak létre. Ez az állam Kr.e. 13.000 táján is már létezett, amit a magyar rovás feliratok bizonyítanak. Ezután egyes törzsek Jemenbe jutottak [...], azután északra nyomultak, és Kánaánt, meg Föníciát alapították, ahol rengeteg ma is a magyar név. A területet sokkal később délről a zsidók foglalták el, ők is magyar eredetű népesség volt.”

Ezekben a nézetekben közös a hivatalos („akadémiai”) állásponttal való szembefordulás, a tudomány eredményeinek és módszereinek semmibevétele.

Szintén Péterfai idézem: „Ma Horvát Istvánt kitiltották a »szakmai« műhelyekből. Ilyen fejlett a mai »tudomány«. [...] Ma a magyar nép teljesen félre van vezetve.”

Az internetes csatornákon manapság rengeteg hasonló témájú anyaggal találkozunk, néhány cím a YouTube csatorna előadáscímei közül: Az eltorzított történelem helyretétele. Európai és Ázsiai népek Kárpát-medencei gyökerei. 5 millió magyar Indonéz. Jézus magyar eredete. A Kánaáni nép magyar eredete. A Jézus-hit behozatala Atillával. Mu kontinens keletkezésünk eredeti helye. Az egyiptomi ősmagyar nyelv. A magyar ősn nyelv és őstörténet, amiről hallgat a tudomány. Tetten ért hazugságok a Magyarok őstörténetéből. Nyelvünk az ősn nyelv, népünk az ősnép. A magyar nyelv egy kódolt kozmikus ősn nyelv stb.

Mu, az elsüllyedt földrész

Korábban említettem, hogy a svéd Olaus Rudbeck szerint Atlantisz őslakói a svédek voltak. A magyarok egy másik, a legendák szerint elsüllyedt földrész, Mu őslakói – legalábbis az élénk fantáziájú „őstörténészek” szerint. Mu⁸ vagy más forrásokban Lemuria⁹ legendáját egy James Churchwald nevű angol katonatiszt ismertette meg a nagyközönséggel *The Lost Continent of Mu, the Motherland of Man* (1926) és *The Children of Mu* (1931) című munkáiban (Klima 2013). Az elsüllyedt sziget történetét hazánkban egy Cserép József nevű írodalmár (a fővárosi egyetem római irodalmat oktató tanára) igyekezett népszerűsíteni. Zavaros nézetei szerint Mu őslakói a magyák (azaz magyarok) voltak, akik a sziget pusztulása után Amerikába menekültek, s ott megalapították a maya birodalmat. Szintén magyák laktak Madagaszkáron, ők túlélték a sziget elsüllyedését, majd később Egyiptomba vándoroltak, s ott matyó néven telepedtek le, leg híresebb uralkodójuk Nagy Sándor volt (láthatjuk, hogy itt is csak a népnevek hasonlósága vezérelte a szerzőt). Könyveinek már a címei is árulkodóak: *A magyarok eredete. A turáni népek őshazája és ókori történetek* (1925); *A magyarok őshazája és őstörténete. Madya-Lemuria és Atlantisz a médok, pannónok, fenici-ek és etruszkok őshona és az emberi kultúra bölcsője* (1933); *Világhírű Nagy Sándor a matyó-magyarság királya volt* (1937).

A gazdag fantáziájú Csicsáky Jenő szerint a csendes-óceáni földrész, Mu i. e. 11 542. május 13-án vulkánkitörés miatt elsüllyedt. Lakói a magyák, azaz magyarok voltak, akik a világban szétszóródva megtanították az embereket beszélni és írni. Így hát, mondja Csicsáky, „mi vagyunk a föld valamennyi lakója

⁸ Jelentése állítólag ’anya, földanya’.

⁹ A 19. században nem tudták megmagyarázni, miért élnek gyűrűsfarkú makik (lemurok) Madagaszkáron, Indiában és a Maláj-félszigeten is. Úgy gondolták, hogy létezett egy – azóta már elsüllyedt – földhíd valahol az Indiai-óceánban, amely összekötötte ezeket a területeket. Ezt a feltételezett földrészt a lemurokról nevezték el.

közül a legnemesebb emberfajta”¹⁰ (Honti 2012, 90–92; Klima 2013; Rédei 1998, 52–53).

Szíriuszi magyarok

Nemcsak a tengerek mélyén laktak az őseink, hanem más nézetek szerint egyenesen az űrből jöttünk. Egy Plessa Elek nevű, az Egyesült Államokba emigrált szerző tanulságos című könyveiben¹¹ nem kevesebbet állít, mint hogy az első emberek – a magyarok – az űrből érkeztek, „Pál-Ősű Elek Űr-ős [azaz ő maga vagy több ezer évvel ezelőtt élt őse?] első téréskor a kárpáti magyar fajt hozta, űrhajója Erdélyben, Gyulafehérvár térségében ért földet”. Ugyancsak ő állapítja meg, hogy „a latinnak nevezett nyelv szavai nagyobb részt egyenes olvasatú magyar szavak, kisebb részben fordított olvasatú magyar szavak” (Rédei 1998, 55–56).

Több eszmétársa konkrétan meg is nevezi azt az égitestet, ahonnan származunk: ez a Szírusz. A Szírusz több kultúrában is kiemelt figyelmet kapott. Egyiptomban az életet adó Nílus áradásának kezdetekor, július közepén bukkant fel a hosszas távollét után először a Szírusz a hajnali égbolton. Ez a jelenség évről évre megismétlődött, így az ókori egyiptomiak azt hitték, hogy a csillag szabályozza az áradást, ezáltal a földművelő munkák kezdetét.

A Szírusz a Nagy Kutya (Canis Maioris) csillagkép része, az Orion csillagképtől délkeletre helyezkedik el. Ez az éjszakai égbolt legfényesebb csillaga, 25-ször fényesebb és kétszer nagyobb, mint a Nap. Érthető tehát, hogy miért éppen a Szírusz vált a „spirituális fény” szimbólumává.

A kiválasztott nép eszméje szerint tízezer éve egy idegen faj érkezett a Földre, ők adták át néhány kiválasztottnak azt a tudást, amit ma a civilizáció alapjainak ismerünk. Tőlük ered a gyógyítás, az auralátás, az energiagyógyászat és a gyógynövényes orvoslás. És „természetesen” ez az idegen faj a magyar volt, amint erről a világháló számos híradásából értesülhetünk.

Cikkemben ezek közül csak három írásból idézek részleteket. Azt hiszem, ezekhez semmilyen kommentárt nem kell fűzni, magukért beszélnek.

a) Grespik László, a fővárosi közigazgatási hivatal egykori vezetője a Budapest TV egy 2001-es műsorában ezt mondta: „az emberi faj DNS-ének adott hosszegységén két-három csavarodása van, míg a magyarnak (és japánnak, akikkel távoli rokonok vagyunk) kilenc, ami megegyező a Szírusról a Földre jövő fény megcsavarodási számával. Ebből is származik a magyar elme, lélek, szellem kivételes volta, kozmikus származása, a magyarok kiválasztottsága”. Ugyanő a Magyar Demokrata hasábjain (1999/51, 52; 2000/1) közzétett három-

¹⁰ *A magyar nemzetcsalád útja Távol-Nyugatról Távol-Keletig*. Sydney, 1961. Ld. még tőle: *Mu, az emberiség szülőföldje*. Budapest, 1938.

¹¹ *Az emberi beszéd Isten gravitációs sugallatának a szólása*. New York, 1985; *A fajokat a földre hozó Űr-Ősök [Messiások]*. New York, 1986.

részes cikkében (A szkíták törvénye) az alábbi gondolatokat osztotta meg olvasótáborával: „Külföldi tudós tartja konkrét kutatásai, bizonyítékai alapján, hogy a magyar nép és nyelv a legősibb a világon, mert a Kárpát-medencét már a mezolitikumban (10 ezer éve) is magyar nép lakta. [...] Badiny Jós Ferenc sumerológus nyelvész-történész professzor kutatásai bizonyítják, hogy Jézus nem zsidó, hanem vérünkből való pártus (szkíta-hun) herceg volt, vagyis Jézus vérrokonai vagyunk. Isten kiválasztott népe tehát a magyar.” [...] „A magyar érzelmű olvasóknak tudniuk kell (tudják is – a szerk.), hogy a magyar őstörténetnek van másikkal kutatási ága is, mint a finnugor. A finnugorizmust a múlt század végén a Habsburgok és azok bérencsei, az Akadémia bizonyos idegenszívű tudósai honosították meg magyargyűlöletből. [...] Az idegenszívűek, akik tudnak valódi történelmünkről, azért gyűlölnék minket, mert tudják, hogy a Föld első írott kultúráját hordozó, államalkotó népe vagyunk, minden műveltség tőlünk ered. [...] Az Orion, az esztergomi oroszlánok és a gizai piramisok magyar vonatkozásúak, mondanivalójuk összefügg, a Szfinx eredeti neve: Hun.”

b) A magyarok tudása c. honlapról: „Szíriuszi csillagmagok és a magyarok. A szíriuszi csillagmag, a csillagmagok közül a legritkább, akik a Földön inkarnálódtak, szíriuszi DNS-sel és titkosítási kódokkal, amelyek készen állnak az aktiválásra egy előre meghatározott időpontban. [...] A szíriusziak kapcsolatba léptek az ókori Egyiptommal, új technológiával segítették a Nagy Piramisok fejlesztését, és megosztották hatalmas tudásukat az emberekkel. Befolyásuk nyomán követhető a maja kultúrában, az afrikai dogon törzsben, valamint az Atlantiszra, Sumériára és Lemuriára vonatkozó dokumentumokban. [...] „Gaia népe” vagy „Föld népe” néven ismertek azáltal, hogy számos szerephez vonzódnak a Földön, de nagy valószínűséggel a Föld természetes frekvenciájával és növekedési ciklusaival működő karrierekben találjuk meg őket. Gondoljunk a méhészekre, gazdákra, oceanográfusokra, szakácsokra, biológusokra, természetvédőkre, kertészekre, parkőrökre, ökológusokra, teaszüretelőkre. Úgy gondolják, hogy sok varázsló, sámán, gyógyító, boszorkány, misztikus és elemi lény születik ott. [...] A szíriusziak sok mindent elértek a Föld történelme során. Einstein, Pythagoras, Platón, Arisztotelész, Newton, Marie Curie, Tesla, Pasteur, Lev Tolsztoj, mind mind szíriuszi csillagmagok voltak. [...] A Jolítórem bolygójának első számú asszonya Anyahita Nagyboldogasszony, a Szíriusz csillagrendszerből származó Ősanyánk a kezdet, a keletkezés, a születés, a *Hunok, Magyarok Istenanyja*, a Napbaöltözött Nagyboldogasszony, Aranyasszony. Tőle ered mindennek az alapja, az alkotóképesség, akaraterő, ajándék, adomány.”¹²

c) A Spirituális Tiszta Fény hírei. Bartha Gizella kapcsolata a szíriuszi Magyar-bolygóval: „Rengeteg szíriuszi lélek él a Földön, többnyire magyar

¹² <http://emf-kryon.blogspot.com/search?q=Sz%C3%ADriuszi+csillagmagok+%C3%A9s+a+magyarok.+>
(letöltés: 2025.03.01.)

sorsban inkarnálódva [...] Utoljára gróf Teleki Pál, aki találkozott Nimród¹³ édesapjával, aki zenetanár a Szíriuszon, az öreg Nimróddal [...] A ruha az egy szakrális eszköz, ami elősegíti a csakráknak a működését, és ez az úgynevezett szakrális ruha a bocskai [...] A Pannón kultúrába, ami 37.800 évvel ezelőtt volt [...] a szíriusziak segítségével létre hoztak 347 Arvisúra-szentélyt,¹⁴ beavatóközpontot. [...] Enlil¹⁵ mondta, hogy amikor leszálltak az űrhajóval az erdélyi Kárpátoknak egy adott pontján, ... ott voltak a jó remetei székely favágók. [...] Rovásírással írnak, amit szíriuszi képirásnak neveznek, és jelenleg ez a Földön a székely rovásírás, 80%-ban a székely rovásírás azonos a szíriuszi képirással, és a dimenzióváltás után visszavezetik a szíriuszi képirást... turul nyelven vagy magyar nyelven fogunk beszélni! Ők ezt így nevezik, hogy mi turul nyelven beszélünk, de ugyanúgy beszélnek, mint mi, tehát magyarul, mert a Turul nemzetség a Szíriusz őslakói.”¹⁶

Amerikai őslakói, a magyarok

2023-ban Stockholmban jelent meg egy kötet, melynek címe (megtartottam az eredeti írásmódot): *A Magyar Nyelv és Őstörténet nyomai. Az Észak-, Dél- és Közép Amerikai őslakosok nyelvének és kultúrájának Magyar vonatkozásai*. A kötet a Skandináviai Magyarok Kulturális és Tudományos Társasága (SMKTT) sorozatában jelent meg, szerkesztője Madarassy Enikő. A kötet belső borítóján ezt olvashatjuk: „A kötet megjelenését támogatta a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága melynek kivitelezője a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.”.

Az alábbiakban részletesen bemutatom a kötetet. Azt próbálom felfejteni, a 21. században milyen érveket hoznak fel a magyar ősnyelv jellege mellett, s mivel győzhette meg a szponzorokat az első olvasatra meghökkentő című munka.

A szerkesztő, Madarassy Enikő Erdélyben született, tanulmányait a Babeş-Bolyai Egyetemen végezte, matematika–fizika szakon szerzett diplomát.

¹³ A legendák mezopotámiai királya, a Bibliában Noé dédunokája. Kézai Simon *Gesta Hunnorum et Hungarorum* c. krónikájában azonos az óriás Menróhtal, a magyarok őseivel.

¹⁴ Egy Paál Zoltán nevű ózdi kohász által lejegyzett, 9000 oldalas mítoszrendszer neve. Arvisura Anyahita, a magyarok Nagyboldogasszonya egy Ataisz nevű szigeten kezdte írni a világ történetét, itt született Magya vitéz, a magyarok ősapja is (Klima 2009–2010; Maticsák 2020, 149–150, Rédei 2003, 54–55; Sándor 2011, 54–55; Vándor 2003, 6–23).

¹⁵ Ő a sumér mitológiában az istenek ura.

¹⁶ Részletek egy interjúból, amely 1999-ben hangzott el a kecskeméti helyi rádióban. <http://mestereink.network.hu/blog/spiritualis-mestereink-klub-hirei/bartha-gizella-kapcsolata-a-sziriuszi-magyar-bolygoval>. Ld. még Sándor 2011, 56–57.

2008-ban doktorált a Newcastle-i Egyetemen (*Vortex motion in trapped Bose-Einstein condensates*).¹⁷ Tanársegéd volt a Stockholmi Egyetem Vetenskapslaboratorium nevű intézményében. A különféle fórumokon 11 tudományos, fizikai tárgyú cikket sorol fel. A közéletben igen aktív: az SMKTT elnöke, a Svédországi Magyarok Országos Szövetsége vezetőségi tagja, a Stockholmi Magyar Ház Közösség alelnöke. Az SMKTT honlapján ezt írja magáról:¹⁸ „Jelenleg asztrofizikai kutatással, könyveléssel és különböző területekhez köthető tanulmányok írásával foglalkozom”.¹⁹

A kötetnek nincs világos tagolása, egy-három oldalas, általában nem egymásra épülő, mozaikszerű fejezeteket tartalmaz. A 168 oldalas műben 78 fejezet található.

A bevezetőből megtudhatjuk, hogy „a tanulmány alapja három személy (Matek Kamill, Móricz János és Simon Péter) által a helyszíneken, eredeti források alapján összegyűjtött tudás bemutatása. Ezáltal, egy hitelesebb képet kaphatunk a valóságról. Ezért, fontos ezen személyek (és hála, sokan másoknak is) a kutatásait folytatni és népszerűsíteni! [...] A tanulmány nem az Akadémia számára készült. Célja népszerűsíteni a Magyarorságra vonatkozó felfedezéseket! A tanulmánnyal ösztönözni szeretnénk a kutatás különböző területein dolgozó tudósokat és szakembereket arra, hogy az eddig még fehér foltoknak tekinthető területeken is kezdjenek feltáró és népszerűsítő munkába, lelkesítve tanítványainkat is arra, hogy aktívan vegyenek részt a Magyar Őstörténelem és nyelv kutatásának az alaposabb kivizsgálásában!” (3. oldal.) (Mint látható, az idézet – és az egész könyv – tele van helyesírási hibákkal, elütésekkel,²⁰ indokolatlan nagybetűhasználattal. A szöveg mintegy fele kövér [bold] betűtípussal van szedve, harmada dőlt betűs, a felkiáltójelek száma eléri az ezret. Az idézeteket a továbbiakban betűhív formában adom közre.)

A megszerkesztetlen, kis fejezeteket, egy-két soros bekezdéseket, képeket ötletszerűen egymás mellé dobáló könyvben tudományos igényű hivatkozás nincs. Madarassy nagyon sokszor idézi Matek Kamill munkáit, gondolatait, ja-

¹⁷ <http://www.mas.ncl.ac.uk/~a3700152/thesis.pdf> (letöltés: 2025.03.01.)

¹⁸ <https://www.smktt.com/about-5> (letöltés: 2025.03.01.)

¹⁹ A világhálón megtalálható például: Friedrich Klára – Madarassy Enikő – Anders Kallif: *Tanulmányok Tatárlakáról, Tordosról, Torma Zsófiáról*. Magyarságtudományi füzetek 35. Magyarok Világszövetsége (2021); Madarassy Enikő – T. Károlyi Margit: *Legyünk büszkék Érmellékre! Érmellék népi és nyelvi értékei* (2023).

²⁰ Néhány példa a kötet elejéről: *megítéléssel* (11), *kiváncsiak* (25), *szine, szineit* (29), *motivumok* (29), *vizszintesen* (32), *míg* (34); *megnyitotta* (3), *kíváló* (13, 50); *szimbólizálják* (29); *kulturális* (49), *Székelykapú* (28); *újkőkori* (10), *bördísze* (34); *népszerűsítő* (3), *ürfizikát* (16), *méretű* (31); *súlytott* (26), *erekjetartón* (35); *közzül* (14, 18, 22, 163); *titogzatos* (29) stb. Elírások: *Fölfön* (7), *Boldogsszonyt* (19), *négykézlára* (20), *sábrázoltak* (25), *történelmben* (26), *Szeny* [Szent] (26) stb.

varészt az ő kutatásaira támaszkodik. Matek Kamill eredetileg biológus, villamos- és vegyészmérnök, gyógyszerkutató, aki a kétezres évek elejétől „küldetésének érzi, hogy megfejtse az ősi civilizációk ezoterikus és műszaki titkait [...] Több, mint 250 DVD kiadványa van: magyarság tudomány, dél-amerikai-, indiai-, óegyiptomi-, tibeti-, kínai-, kristálygyógyászat, hermetikus akadémia, ősi országok és tudáskönyvek, vallás, egyiptológia és orgonit készítés témakörében” (4).²¹

Simon Péter tervezőmérnök, 1965-ben került Kanadába, ahol húsz évig élt, s ott kutatta az észak-amerikai indiánok kultúráját. Eközben meggyőződésévé vált a magyarokkal való rokonságuk. Ennek bizonyítására számos érvet felhoz. Az indiánoknál az első szakrális szám a négyes, írja, „mégpedig 3+1” formában. Ezt összekapcsolja a „három a magyar igazság, egy a ráadás” mondással. Az indiánok Boldogasszonyának ugyanúgy hét neve van, mint a magyarokénak. Az indián Mennydörgésmadár az összefogás jelképe, ez ugyanaz, mint a magyar turul. A székelkapu és a kopjafa meglátása szerint az indiánoknál is ugyanolyan, akárcsak a csodaszarvas, az égig érő fa, a napimádat vagy a díszítőmotívumok egész sora, s a dallamvilágban is találni vél egy-egy hasonlóságot. „Az indiánok egy Isten hívők voltak, és a Nap képében tisztelték Őt, a Nagyszellemet, a Világmindenség Teremtőjét! Ábrázolásánál a Nap színe mindig sárga vagy arany szín volt. A Boldogasszony ábrázolásánál mindig a Hold kísérete és a ruha kék színe a jellemző. Pontosan ezek érvényesek az Ósmagyarokra is!” – írja (15). Ezek a párhuzamok rendkívül erőltetettek, a világ számos népére illelnek, könnyű belátni, hogy nincs bizonyító erejük. (Simon teóriáiról a kötet 14–44. oldalain olvashatunk.)

A nyelvrokonság bizonyításához nyelvi érvek kellenének. Erre Simon a következő két történetet adja közre. Kanadai tartózkodásuk elején esett meg, írja, hogy a dakota anyanyelvű bejárónő megértette a magyar beszédet. Egy másik történet szerint dakota gyerekek számtanórán az egyszeregyet tanulták. Simon ezt vélte hallani: *ketó ketó hetyen topa*, azaz ’kétszer kettő legyen négy’ (a *topa* szerinte régen a *négy* szinonimája volt). A ’kétszer kettő, az négy’ pedig így hangzott: *on pár on pár lecsen topa*, azaz ’egy pár x egy pár legyen négy’.

Simon lejegyzett egy ősi fohászt is, ez az ő átíratában így olvasandó: *Rakattu ja dizet, Ill ja füstü Hézod. Vakonda Dédpa, Att mö nek Atonhe!*, azaz ’Megrakták a tüzet, Száll a füstje Hozzád. Nagy Szellem Ősapa, Add minékünk Szellemedet!’

²¹ Életrajzát ld. <https://www.tibet.hu/epocha-cikk/matek-kamill-cv>. (letöltés: 2025.03.

01.) Néhány hozzá kapcsolódó honlapcím a világhálóról: Az akadémikusokat zavarba ejtő bizonyítékok a Kárpát-medencében, Pannon Éden – szakrális királyság, Magyar történelem Indiában, Tibet hun rejtélye, Isten magyarjai, Szkíta erkölcsök, Az Istenember és a hullámgenetika, A titkos német csészealj technológia, Egyetemes kristálygyógyászat, A tobozmirigy, „ez az igazi mágia” stb.

Sajnos, a nyelvrokonság nem így működik. A nyelvek az idők során sokat változnak, nagyon furcsa lenne, ha az állítólagos elválás után több ezer évvel is ilyen szépen összecsengenének szavaink (nem beszélve a szinte azonos múltidő-jelről, tárgyragról, birtokos személyragról). A találomra kiválasztott, valamennyire hasonló szavak, mondatok semmit sem bizonyítanak (ilyeneket a világ nagyon sok nyelvéből lehet találni, ahogy fentebb már esett szó róla), hanem a hangok rendszerszerű változása és a grammatikai elemek összetartozása a döntő. Ilyet pedig az indián nyelvek (ezekből van legalább 800) és a magyar között nem lehet kimutatni.

A kötet következő nagyobb egysége a közép-amerikai kultúrákkal foglalkozik. Korábban már szoltam az elsüllyedt földrész, Mu legendájáról. A könyvből megtudhatjuk, hogy a maják szent könyve a teremtést i. e. 3114. augusztus 11-re teszi, de előtte már négy, ún. gyökércivilizáció létezett: Mu, Lemuria, Mi-eyhun (vagy Ataisz) és Atlantisz (45). Mu lakói, a magyák tanították meg a népeket „nyelvre, írásra és emberi életre” (45). „Az Írástudó Nép jelzője az Írókéz. A Magyák között még a legjelentéktelenebb is tudott írni!” (46). Mu létezésének bizonyítéka például a Ramayana eposzból is kiolvasható.

A rendkívül zavaros fejtegetések közül ehelyütt csak kettőt idézek: „Amerika benépesülésére a következő elméletek vannak: Összegezve elmondhatjuk talán, hogy Ázsiából, de az is lehet, hogy a Kárpát medencéből (újabb kutatások megállapították, hogy az ottani kultúra régebbi az egyiptomi-, mezopotámiai-...kultúráknál) származik” (69). „Don Pedro de la Gasca (1493-1567) spanyol hódítót a spanyol udvar megbízta, hogy részletesen számoljon be a spanyol és a Habsburg uralkodóknak arról a népről és nyelvről, amelyet a spanyolok ott találtak. A beszámolót La Gasca meg is tette! Így, tehát mind a spanyolok mind az osztrákok tökéletesen tisztában voltak azzal, hogy Kolumbusz Amerikában NEM egy Új Földrészt, hanem a szétrajzó »REBELLIS« Magyarság egyik Őshazáját találta meg!” (72). A bizonyítékok között szerepel a Miska-kancsó és ennek indián megfelelője, ill. a rakamazi Turul-madár (egy hajkorong) és annak inka párja...

Az etimologizálás tanulságos példája ez az idézet: „1547 áprilisában La Gasca [...] Manta kikötőjében (Ecuador jelenlegi partvidéke) szállt partra. A spanyolok megérkezésekor [...] Manta városának a neve Jokay (Gondolj a híres magyar íróra, Jókay Mór-ra! [sic!]) volt és csak a spanyolok változtatták Mantára!” (72). Ebből a részből azt is megtudhatjuk, hogy „...akik az Új Világ felfedezésében részt vettek és elsőként léptek arra a földre, a magyar Pálos szerzetesek voltak! Ez megerősítést nyert miután megnyílt a Vatikáni Titkos Levéltár!” (60).

A kötet harmadik egysége Móricz János (1923–1991) munkásságával foglalkozik (75–134). Móricz, akit a szerkesztő a magyar Indiana Jones névvel illet, 1962-ben telepedett le Argentínában. Peruban és Ecuadorban aranybánya-

kutatóként dolgozott. Ő tárta fel a Cueva de los Tayos barlangrendszerét, amit ő Táltosok barlangjának nevezett.²² Állítása szerint itt olyan, 40 ezer évesnél idősebb leleteket, aranylemezekre vésett, rovásírással feliratokat és szobrokat talált, amelyek alapvetően megváltoztatják az emberiség történelmét. Mint a kötetből megtudjuk, „a könyvtárakban több ezer aranylemez van és a rovásírás megegyezik 70-80%-ban a székely-magyar-hun-székita rovásírással!” (102). – A régészek ezeknek a leleteknek nem bukkantak nyomára.

Móricz szerint az ecuadoriak és a magyarok rokonok, ugyanis „több helyi népcsoport lokális nyelve igencsak megdöbbentő módon hasonlít, sőt egyes szavaikban megegyezik az archaikus (tehát még a nyelvreform előtti) magyar nyelvünk szavaival!” (76). Móricz arra a következtetésre jutott, hogy „a spanyolok önkénye által kiirtott ősnyelv az ősmagyar volt!” (112), „az ecuadori nép Európába szakadt testvérei a Magyarok!” (106). Feltételezése szerint „az ősmagyarhoz hasonló nyelvű törzsek nyugatról érkeztek, vízi úton Dél-Amerikába! Ezt bizonyítják különben a csendes-óceáni és kelet-ázsiai földrajzi nevek is!” (103). De „sajnos, ősi nyelvüket már csak egy két öreg beszéli (tapasztalatai szerint eredeti nyelvük szinte teljesen megegyezett az ősi magyarral!)” (96). „A Két-Ős Királyság területén mindenki egy ősmagyarra emlékeztető nyelven beszélt! Ugyanakkor az Inka Birodalomban csak az Uralkodók, a Főnemesség és a Főpapság beszélt az ősmagyarhoz hasonló nyelven!” (126).

A rokonság bizonyítására Móricz elsősorban településneveket hoz fel, állítása szerint több mint 10 000 párhuzamot gyűjtött össze. (Ez nem új keletű megoldás, az elmúlt évszázadokban sokan próbálkoztak már vele, ld. *Kappan-hágó, Istókhalm, Kard-hágó* és társai. A településnevek kritikátlan felhasználása súlyos módszertani hiba, hiszen egy pár száz, esetleg ezer évvel ezelőtt alapított magyar település nevének semmi köze nincs más, messzi földrészek neveihez. Arról nem is beszélve, hogy például a honfoglalás kori településneveink jelentős része szláv eredetű, hiszen betelepülő őseink szlávokat találtak ezen a területen.) De szerencsére van remény: „Nagyon könnyű lesz megállapítani a magyarországi törzsek és nagycsaládok eredetét, mivel bölcs előrelátással úgy válogatták össze az áttelepítendő családokat, hogy minden egyes családnak csak egy részét vitték át, hogy az őshazában a családfele ki ne vesszen!” (116).

Móricz a névhasználatban elkeserítően dilettáns. Szerinte az ecuadori Capac-Urcu (az őslakosok nyelvén a Hegyek Atyja) tűzhányó nevének magyar megfelelője *Apa-úr-kő*. A főváros neve, Quito az ősi Kitus névre megy vissza, ez magyarul *Két ő*s. Guayaquil városa nevének „helyes etimológiája” *Uaya*, azaz *ó-anya* (81). Az egykori Inka Birodalom fővárosa, Cusco is magyarázható nyelvünkéből: *us-ko*, *osko*, azaz *ős-kő*, ez szerinte a veszprémi [valójában vasi] Oszkó

²² A *tayos* egy dél-amerikai madárfaj (*Steatornis caripensis*; guacharo), semmi köze nincs a táltosokhoz (spanyol *cueva* 'barlang').

településhez kapcsolható (82).²³ A Balin és Balhug családnevek a *Bálint* és *Balogh* megfelelői (vajon mennyiben magyar a *Bálint*, ami a latin *Valentinus*ból származik?).

Nem folytatom a sort; azt hiszem, teljesen világos, hogy a névfejtő a legcsekélyebb nyelvészeti képzettséggel sem rendelkezik (de gazdag fantáziával igen). Madarassy ezt a módszert azonban teljesen elfogadhatónak tartja, s még meg is erősíti: „Vámos Tóth Bátor, Hawaíi-n élő emigrált földrajzszakos tanár a Hawaíi-szigeteken 50 magyaros hangzású földrajzi nevet írt össze. A szigetvilágban pedig olyan neveket talált, mint pl. a Balaton menti Aliga, Kiliti, Lelle stb. Térképekkel igazolta, hogy Indonéziában minden negyedik, az Indus völgyében pedig minden harmadik földrajzi név magyarszerű!” (104).

Móricz a rokonság bizonyítására nem nyelvi elemeket is hoz, például az Otavalo (ez is magyar: *Oda-való*) nevű település indiánjainak „népviselete, hagyományaik, népművészetük, zenei világuk némelyiküknél idézi a magyar-székelly motívumokat!” (96). És még egy idézet: „Ecuadorban is fanyerget tesznek a lóra, mint Erdélyben. A férfiak három lépéssel a család előtt járnak, mint Kalotaszegen. Saraguróban az idős és fiatal asszonyok, leányok mellén a Nap és fülükben a Hold és a csillagok. A gyermekek tarisznyával járnak. A csángó gyerekek is azzal mennek az iskolába” (100). – Ilyen alapon a fél világ rokonunk lehetne. (Persze, egyesek szerint az is...)

A kötetben előkerül még a magyar rovásírás ősisége, a sumér–magyar rovásírás, a hírhedt sumerológus Badinyi Jós Ferenc méltatása, sőt, még Csaba királyfi is, aki hajóval érkezett Dél-Amerikába a messzi távolból, és ott indián törzsfőnök lett belőle (108).

A könyv egészét áthatja az ilyesféle tanok visszatérő motívuma, az összeesküvés-elmélet, az „igazi” tudás elnyomásának érzete, az akadémiai önkény, pl. „korábban a Habsburgok, ebben az esetben pedig a spanyolok próbálták titkolni és meghamisítani a Magyarság igazi eredetét! Érdekes, hogy a Habsburgok hamis Magyar Eredet elmélete előtt egy stabil és a hagyományokon/néptudásokon alapuló elmélet volt elterjedve! A hivatalos körök leellenőrizték Móricz nyelvészeti és régészeti adatait, s azokat megbízhatónak találták!” (102).

A kötet tulajdonképpen nem önálló munka, hanem honlapokról összeollózott, megszerkesztetlen kompiláció, rengeteg ismétlődéssel, gondatlan helyesírással, szenzációhajhász, kövér betűs szedéssel, és felkiáltójelektől hemzsegő külalakkal.

²³ Quito neve egy kihalt indián törzs, a *quitu*-k nevére megy vissza; Guayaquil neve szintén indián eredetű, összetartozik a *Guayas* folyó nevével, ill. a *guancavilla* törzsnévvel; Cuzco neve kecsua indián eredetű, a 'köldök' jelentésű szóra megy vissza, arra utalva, hogy középponti helyzetű város volt (FNESz 1: 297; 534, 2: 387). A Vas megyei Oszkó neve szláv eredetű, az összsláv **osika* 'nyárfa' szóra megy vissza (vö. *Nyárád*) (FNESZ 2, 290).

Ez a könyv – akárcsak a számos hasonló, írásomban röviden bemutatott nézet – szomorú példája annak, hova vezet a lángelelkű hazafiság, a népünk és nyelvünk ősi eredetét minden áron igazolni akaró, a tudományt megtagadó igyekezet. Sajnos, ezeknek a nézeteknek számos odaadó híve van Magyarországon is, de főleg az emigrációban, ahol a gyökértelenségnek, az újrakezdés nehézségeinek ellensúlyozására rendkívül erőssé vált a dicső múlt keresése, minden más néppel szembeni ősiségünk igazolása.

Irodalom

- Bakró-Nagy Marianne, szerk. (2018). *Okok és okozat. A magyar nyelv eredetéről történeti, szociálpszichológiai és filozófiai megközelítésben.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Csúcs Sándor (2006). Viszonyunk az alternatív nyelvrokonításhoz. *Folia Uralica Debreceniensia* 13: 149–158.
- Csúcs Sándor (2009). Gondolatok az alternatív nyelvrokonításról. *Finnugor Világ* 14/2: 3–10.
- Csúcs Sándor (2019). *Reguly Antal élete és műve.* Reguly Társaság, Budapest.
- FNESZ = Kiss Lajos (1997): *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hegedűs József (2003). *Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Honti László (2006). Anyanyelvünk őstörténete – nemzeti tudatunk. *Folia Uralica Debreceniensia* 13: 167–175.
- Honti László (2012). Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről. *Tények és vágyak.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Honti László főszerk. – Csúcs Sándor szerk. – Keresztes László szerk. (2010). *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Keresztes László (2003). A magyar nyelv eredetkérdései (eredmények és kihívások a finnugrisztikában). *Folia Uralica Debreceniensia* 10: 107–126.
- Keresztes László – Csúcs Sándor (2006). A magyar nyelv eredete. *Folia Uralica Debreceniensia* 13: 139–148.
- Klima László (2009–2010). Arvisura 1–8. <http://renhirek.blogspot.com/search/label/Arvisura>.
- Klima László (2013). *Magya vándor, avagy Muból lesz a cserebogár?* <https://www.nyest.hu/renhirek/magya-vandor-avagy-mubol-lesz-a-cserebogar>
- Klima László (2021). A finnugor nyelvhasználat hazai története és egynémely őstörténeti csodabogarak: Zsirai Miklós (és mások) tévedései. In: Klima László – Türk Attila szerk., *Párhuzamos történetek. Interdiszciplináris őstörténeti konferencia a PPKE Régészettudományi Intézetének szervezésében.* Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Régészettudományi Intézet, Budapest. 103–110.
- Maticsák Sándor (2020). *A magyar nyelv eredete és rokonsága.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Nagy Károly (2003). *Őshazakeresőink nyomában.* Magyar Könyvklub, Budapest.
- Pusztay János (2020). *Még mindig ugor–török háború.* Nap Kiadó, Budapest.
- Rédei Károly (1998). *Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája.* Magyar Őstörténeti Könyvtár 18. Balassi Kiadó, Budapest.
- Vándor Anna (2003). Zsirai Miklós és a manysi sámánok. *Finnugor Világ* 8/1: 6–23.
- Zsirai Miklós (1943/1981). *Őstörténeti csodabogarak.* In: Ligeti Lajos szerk., *A magyarság őstörténete.* Pázmány Péter Tudományegyetem – Franklin Társulat, Budapest.

Devianciák és társadalmi diskurzus egy debreceni öngyilkosság példáján. Kenézy Lujza 1932-es halálának kontextusai¹

Puskás Marcell

angol-történelem osztatlan tanári szakos hallgató, Debreceni Egyetem

Absztrakt: Az öngyilkosság története az emberiség történetével egyidős. A vizsgálatára vonatkozó kutatások a 20. századtól különösen nagy népszerűségnek örvendenek, viszont többségében általános tendenciák meghatározására törekednek. Tanulmányomban Kenézy Lujza öngyilkossága s a körülötte kialakult sajtódiskurzus kerül áttekintésre, mely adalékokat szolgáltat a korabeli sajtó működésére és a devianciák tematizálására vonatkozóan. Az eset vizsgálatából kitűnt, hogy a Horthy-kori Magyarországon a sajtó számára szenzáció volt a devianciák ábrázolása. Tartalomelemzésemből láthatóvá vált a korabeli média egyik funkciója, mely jelen eset kapcsán egy modernkori boszorkányüldözésben csúcsosodott ki.

Kulcsszavak: deviancia, öngyilkosság, Kenézy-sajtó

Abstract: The history of suicide is as old as human history. Research into its study has been particularly popular since the 20th century, but most of it has sought to identify general trends. In my study, the suicide of Lujza Kenézy and the press discourse surrounding it will be reviewed, which will provide some insights into the function of the contemporary press and the thematisation of deviance. The study of the case shows that in Horthy's Hungary, the press found sensation in the depiction of deviance. My content analysis revealed a function of the contemporary media, which culminated in a modern-day witch-hunt in this case.

Keywords: deviance, suicide, Kenézy-press

¹ „A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-2-DE-263 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

Jelen tanulmány a 2025-ös, 37. Országos Tudományos Diákköri Konferenciára készített és leadott dolgozatom átdolgozott és rövidített változata.

Bevezetés

A 19. század végét, valamint a 20. század elejét végig kísérő modernizációs folyamatok új társadalmi kihívásokat eredményeztek globálisan, így Magyarországon is. Ezen megpróbáltatások számos alkalommal beilleszkedési és lelki nehézségeket generáltak a társadalom egészére s az egyes egyénekre egyaránt. Az ilyen helyzetekben a normálistól eltérő viselkedésformák – szerhasználat, bűnözés, öngyilkosság – elharapódzása érhető tetten. Az ilyesfajta magatartásra devianciaként, a hozzá fűződő személyre pedig deviánsként utal a szakirodalom.

Jelen tanulmányban egy válságba került személy esete, valamint a halála körül kialakult sajtódiskurzus kerül bemutatásra. Az eset a szövevényességéből adódóan nagy sajtóviSSzhangot váltott ki, hiszen a vidéki lapok mellett több fővárosi orgánium is közölt cikkeket róla. A vizsgálatom során törekedtem a kontextus, valamint az eset jelentőségének meghatározására. Amint azt a későbbiekben bizonyítom is, Kenézy Lujza halála minden vizsgált aspektusból atipikusnak tekinthető, ahogyan a reprezentációja is. Az eset és a hozzá kötődő diskurzus a sajtó működésére, továbbá annak funkciójára is rávilágít, így prezentálva számunkra egy modernkori „boszorkányüldözést”.

A tanulmánynak nem célja a szövevényes eset megoldása, vagyis, hogy miért oltotta ki saját életét Kenézy Lujza, sokkal inkább adalékok szolgáltatása a Horthy-korszak öngyilkosságról folytatott diskurzusához. Tekintettel arra, hogy sajtótermékek vizsgálatára vállalkoztam, a tartalomelemzés módszertanának használatára támaszkodtam. Forrásgyűjtésemet az *Arcanum* sajtóadatbázisban folytattam le.

Szakirodalmi előzmények

A devianciákkal, azon belül is az öngyilkossággal foglalkozó feldolgozások többsége az általános kép meghatározására törekedett. A téma a jellegéből adódóan meglehetősen interdiszciplináris, így számos szerző főként a szociológia, a pszichológia, a jog vagy az orvos- és egészségtudományhoz kapcsolható megközelítést alkalmaz. Mindenféleképpen említést kell tennünk a téma mai napig egyik legnagyobb kutatójáról, Émile Durkheimről, aki 1897-es *Az öngyilkosság* című művében mutatta be a jelenség általános jellemzőit. Az öngyilkosságról szóló szakirodalmak szerzőinek többsége napjainkban is főként az általa meghatározott fogalom használatára támaszkodik.²

² Durkheim szerint "öngyilkosságnak nevezünk minden olyan halálesetet, amelyet közvetlenül vagy közvetve magának az áldozatnak valamilyen pozitív vagy negatív tette idézett elő, ha tudta, hogy aktusa szükségképpen erre az eredményre vezet" (Durkheim 19). A pozitív aktus erőszakos akciót jelent, a negatív pedig valaminek a megvonását (például a táplálékét) (Durkheim 16).

A magyar nyelvű munkák, amelyek az öngyilkosságot mint történelmi jelenséget vizsgálták, erőteljes kultúrtörténeti vonalon mozogtak (Zonda T., 1991; Böszörményi E., 1991; Fekete S.-Osváth P., 2004). A szerzők közül természetesen ki kell emelnünk azon személyeket, akik főként egy-egy politikus életét vizsgálták, s annak halálára, öngyilkosságára vonatkozóan készítettek átfogó elemzést (Szabad Gy., 1985; Csorba L., 2016; Ablonczy B., 2018). A témához szorosabban kapcsolódó irodalmak közül említést kell tennünk Perényi Roland írásáról is, aki a deviancia sajtóban való tematizálódását vizsgálta (Perényi R., 2018), valamint Sipos Nikolettá tanulmányáról is, melyben szót ejtett az öngyilkosság sajtóban való megjelenéséről is (Sipos N., 2020).

Az eset

A Kenézy Lujza halálát bemutató cikkek mindegyike 1932. augusztus 25. és 31. között jelent meg.

Elsőként a *Kis Ujság* adott hírt a nagynevű Kenézy család utolsó tagjának haláláról: „*A Sámson utca 12. számú házban öt óra tájban felakasztotta magát és meghalt özvegy Kovács Gábor dr.-né született Kenézy Lujza, a nemrégiben szerencsétlen körülmények között elhunyt hírneves egyetemi tanár leánya.*” (Kis Ujság, 1932. augusztus 25. 5.) Kenézy Gyula szülész-nőgyógyász, orvosprofesszor, a debreceni Bábaképző Intézet egykori igazgatójának lánya, a sorozatos magánéleti problémák miatt választhatta a halál ezen formáját, ahogyan azt a sajtó közölte. 1920-ban férjét, Kovács Gábor egyetemi tanárt, jogtudóst vesztette el a spanyolnátha járvány következtében.³ 1928-ban Kenézy Gyula gégebaja miatt műtőasztalra került, s a műtét kimeneteléről tévesen értesülő felesége, Bársony Lujza öngyilkosságot követett el. Az orvosprofesszor a már korábban kezelt gégebaja miatt kialakult szövődményekbe halt bele, 1931-ben (Debreczeni Ujság, 1931. november 27. 3.).

A további cikkeket vizsgálva kiderült, hogy Kenézy lánya a problémákkal nem tudott megküzdeni, s ezek hatására morfiumfüggővé vált, mely „*még inkább megrongálta az uriasszony idegzetét, úgyhogy végülis halálba ment, mert nem volt ereje tovább viselni a megpróbáltatásokat.*” (Kis Ujság 1932. augusztus 25. 5.) Bár a korban gyakran volt mondható a morfium használata – mind a férfiak, mind a nők körében – hozzájutni nem volt egyszerű. Így felmerülhet a kérdés, hogyan is tett szert Kenézy Lujza morfiumra? Az újságírók utánajárásának köszönhetően kiderült, hogy „*nem egyszer édesapja hamisított receptjén vett a debreceni gyógyszerárakban morfiumot.*” (Kassai Ujság 1932. augusztus 26. 3.) A szövevényes ügyben egyre több új részlet került a felszínre és vált a nagy nyilvánosság számára ismertté. Az újságok felismerték a hírértéket, s ennek köszönhetően végig is követték a szenzációt. Augusztus 27-től azonban az „*uriasszony*”

³ Kettejük viszonyáról bővebben: Póka Róbert: Feltáratlan emlékek Kenézy Gyula életéből és munkásságából. Gerundium 9. évf. (2019) 4. szám 54-78

esete öngyilkosságból gyilkossággá vált a sajtóban: „*Ma, pénteken szenzációs fordulat történt ebben a szenzációs ügyben.*” (Pesti Hírlap 1932. augusztus 27. 3.) Orsós Ferenc, a debreceni kórbonctani intézet igazgatója Kenézy Lujza testén külsérelmi nyomokat fedezett fel, melyek szerinte egyöntetűen gyilkosságra utaltak. A hölgy temetésére péntek délután került volna sor, viszont Orsós közbeavatkozásának köszönhetően megszakították az eseményt és további vizsgálatokat folytattak le. A gyilkosságra több jel is volt Orsós szerint: Kenézy Lujza szája körül több sérülés is felfedezhető volt, melyből arra következtetett, hogy a száját befogták, s mikor szabadulni akart a fogásból „*a gyilkos ujjak még mélyebben tapadtak a husba.*” (Pesti Hírlap 1932. augusztus 27. 3.) A *Debreczeni Ujság* cikkének szerzője is nyomon követte az eseményeket, viszont állítása szerint semmi bizonyíték sem volt arra vonatkozóan, hogy gyilkosság történt volna. (Debreczeni Ujság 1932. augusztus 28. 2.) A gyanúsítottak személyéről azonban részletesen beszámolt: a sajtóban ekkortól jelent meg Kenézy Lujza mint a férfitársaság kedvelője. A ház személyzete beszámolt arról, hogy sok esetben csoportosan jelentek meg férfiak a lakásban, viszont közülük egy vendég gyakrabban érkezett, mint a többiek (Debreczeni Ujság 1932. augusztus 28. 2.). Miután a férfi közölte Kenézy Lujzával, hogy elhagyja, a sokszorosan nehéz helyzetbe került hölgy egészségügyi állapota még inkább romlásnak indult, s innentől „*hisztériás roham vett erőt*” (Debreczeni Ujság 1932. augusztus 28. 2.) rajta. A gyanúsítottak személye adott volt, azonban a nyomozók munkája egyáltalán nem vált egyszerűbbé, hiszen az akasztáshoz használt selyemzsinór eltűnt, ahogyan a hölgy számos személyi tárgya is, köztük a végrendelete (Keleti Ujság 1932. augusztus 31. 7.). A sajtóorgánumok közül többen is hírként kezelték azt, hogy Kenézy Lujza nagyon kevés vagyonnal rendelkezett, viszont alkoholra és morfiumra nem sajnálta a még meglévő anyagi javakat. Végrendeletében a házát házvezetőnője fiára hagyta, aki a hölgy két kutyájának gondozásáért cserébe örökölt volna (Debreczeni Ujság 1932. augusztus 28. 2.).

A nyomozás augusztus 31-re lezárult, Orsós Ferenc is kénytelen volt belátni, hogy nem tudja bizonyítani a gyilkosságot. A hatóságokat számos tényező hátráltatta, folyamatosan falakba ütköztek. Orsós a vizsgálatok végére kiderítette, hogy a külsérelmi nyomok annak voltak köszönhetőek, hogy „*ittas mámorában megsebezhetette magát.*” (Az Est 1932. augusztus 31. 9.) Az italfogyasztás említése azt érte el, hogy Kenézy Lujza nagymértékű morfiumfogyasztása mellett alkohollizmusa is tematizálódott a sajtóban.

Bár az ügy lezárult, az emberekben később is megmaradt a dilemma a gyilkosság–öngyilkosság kérdését illetően. A bevezetőmben jeleztem, hogy ennek feloldása nem képezi a tanulmány célját, hiszen feltételezésem szerint a lehetséges okok komplexitása miatt ez lehetetlen vállalkozás lenne. Fontosnak tartom azonban, hogy a Kenézy Lujza esetében fellelhető mozzanatokat mélyebb elemzésnek is alá vessük, lépésenként haladva, így nyilvánvalóvá téve az eset atipikusságát.

Az atipikusság mintázatai

Kezdeként célszerű említést tenni a tett elkövetésének módjáról, az akasztásról. Durkheim a munkájában amellet érvelt, hogy alapvető különbséget kell tenni a városi és vidéki elkövetési módok között. Állítása szerint az akasztás inkább vidéken jellemző, mivel nem illeszthető be a nagyvárosi élet körforgásába, ahogyan ő fogalmaz „*sérti a kifinomult városi ízlést.*” (É. Durkheim 2000 322.) Debrecenre tekinthetünk a korban a vidék egyik legnagyobb városaként, azonban nem volt tipikus vidéki kisváros. A durkheimi elgondolásra Kenézy Lujza mindenféleképpen rácsáfol, ahogyan a későbbi kutatók megállapításaira is. A 20. századi tudósok a cél eléréséhez használt eszközök között megkülönböztetik a nők és férfiak által preferáltakat. Ronald J. Comer meghatározó művében úgy fogalmaz, hogy a „*férfiak eltökéltebbek szándékukat illetően, és a módszereikben is biztosra akarnak menni.*” (Ronald J. C. 2005 295.) Éppen ennek köszönhető, hogy gyakoribb az esetükben a pisztolylövés, vagy éppen az akasztás általi halál. A nők könnyebben fordulnak természetükből adódóan olyan módszerekhez, melyek nem ilyen mértékben erőszakosak, pl.: gyógyszer-túladagolás (Ronald J. C. 2005 295.). Kenézy Lujza korában a nők körében is bevett volt a gyógyszer általi halál – ahogyan édesanyja is elkövette tettét –, s kiemelkedően magas volt a cselédek körében az ily módon elkövetett öngyilkosság is. Az általam vizsgált esetet a módszer mellett fontos egy másik aspektusból is megtekinteni: a sorozatos tragédiák oldaláról. Egy laikus számára is magától értetődő, hogy az öngyilkosság elkövetésében a körülményeknek hatalmas szerepe van. Comer megállapítása szerint a stresszhelyzetek élen járnak a rizikófaktorok között: szerinte az ilyen helyzetekben különösen kiemelt helyet foglalnak el a szeretett személyek elhalálozásai (Ronald J. C. 2005 295.). Kenézy Lujza elsőként a férjét vesztette el, s a sajtó munkatársai több cikkben is jelezték, hogy innentől kezdve „*búskomor lett, senkivel nem beszélt és nagy bánata elől a morfiumban keresett vigasztalást.*” (Pesti Napló 1932. augusztus 25. 5.) Napjainkban a szakemberek a gyors hangulatváltozásra, illetve a hangulatin-gadozásra egyértelműen az öngyilkosság egyik „előszeleként” tekintenek (Ronald J. C. 2005 298.). Az alkoholra és egyéb drogok használatára szintén rizikófaktor-ként utal a szakirodalom. A szerhasználat különösen veszélyes az elmezavarok fennállása esetén. Bár Kenézy Lujza esetében nem tudunk elmezavarokról – annak ellenére, hogy az újságírók hisztérikus rohamokat említenek a tettének elkövetésével kapcsolatban-, a szer eredetű zavarok⁴ fennállhattak az esetében.

A Comer által megfogalmazott gondolatok közül külön említést is igényel az öngyilkosság előjelzőiként leírt 15 pontból álló táblázat⁵: az orvos által gyűjtött pontokban olyan elemek szerepelnek, mint a depresszióra való hajlandóság, a

⁴ Erről bővebben Comer: A lélek betegségei, 300.

⁵ A terjedelmi keretekre való tekintettel csak a Kenézy Lujzára vonatkozó pontok kerülnek említésre. Bővebben: Comer: A lélek betegségei, 301.

szerhasználat, az öngyilkosság megfogalmazása, az élet kioltására szolgáló fegyver birtoklása, az elszigeteltség és reménytelenség, a családban korábban bekövetkezett öngyilkosság, anyagi problémák, házassági gondok, valamint a stresszes események jelenléte.

A tanulmányomban már számos pontot említettem, viszont kiegészítést érdemel az öngyilkosság megfogalmazása. A sajtóban megjelent cikkekben teret kapott Kenézy Lujza debreceni idegklinikán való tartózkodása is. A *Debreczeni Ujság* szerzője szerint az itt való tartózkodása során közölte egy ápolttal, hogy foglalkoztatja az öngyilkosság gondolata (Debreczeni Ujság 1932. augusztus 28. 2.).

Kenézy Lujza személyének vizsgálatától eltekintve fontos szót ejtenünk esetének atipikus reprezentációjáról is. A felvillantott cikkekből kitűnt, hogy nemcsak a régió sajtóorgánumai szerették volna bemutatni az esetet, hanem a fővárosban működők is. Lakatos Éva 2004-es kutatása során a sajtót mint üzletet elemezte, a századfordulótól kezdve. Vizsgálódásaiból kitűnt, hogy a korabeli újságírók – sok esetben felsővezetői nyomásra – képesek (vagy kénytelenek) voltak a szenzációhajhász, ismétlődő, sok esetben átvett cikkek megjelentetésére, mindezt a példányszámok növelése érdekében (Lakatos É. 2004, 54.; 55.; 91.; 193). Sipos Balázs 2006-ban a 20. századi újságíró társadalom vizsgálatakor ugyanezen eredményekre jutott, kiemelve a szenzációhajhászatot (Sipos B., 2006).

Az általam vizsgált esettel kapcsolatban a szenzációhajhászat egyértelműen jelen van: számos orgánum a haláleset bekövetkezését követően, napokkal később kezdte meg az eset nyilvánosság felé közvetítését. A pontatlanságok olyan hírlapok esetében is jelen voltak, mint például a *Pesti Napló*: a nagymúltú médium munkatársai Kenézy Gyulát több esetben Kenézy Gábornak keresztelték (Pesti Napló 1932. augusztus 25. 5.). Más médiumok esetében a légből kapott hírek is jelentős mértékben voltak jelen, gondolva itt a *Debreczeni Ujságra*: az öngyilkosságból gyilkossági ügygé formálódó eset kapcsán a cikk szerzője megjegyzi, hogy semmi támpont nincs a gyilkosságot igazolóan (Debreczeni Ujság 1932. augusztus 28. 2.). A meglátását semmivel sem igazolja, a forrását nem jelölte meg, így a megjegyzése akár légből kapottnak is tekinthető.

Kenézy Lujza esete a sajtó működésére tökéletesen tud reflektálni, melyet a kor sajtót érintő szabályozása is tükröz. Dr. Hamvas Endre a *Katholikus Nevelés* 1925-ös számában a fiatalok öngyilkosságát tekintette át, s a vizsgálódása közben kitért a média hatására is. Állítása szerint az öngyilkosság reprezentációját illetően az alábbi lehetőségek állnak fenn: „*Néha érzelmesen elsiratják az élet szerencsétlen hajótöröttjét, máskor dicsfénybe öltöztetik indítóokait, sokszor mint hőstettet ünneplik a megpróbáltatástól gyáván menekvőnek tettét.*” (Dr. Hamvas E. 1925. 5-6.) Néhány évvel később Szél Tivadar is vizsgálta és kritizálta a médi-

ában megjelenő, öngyilkosságokat bemutató híreket. Sürgette a cenzúra szigorítását, hiszen állítása szerint „*egyed ujságok az öngyilkosokat glorifikálják.*” (Dr. Szél T. 1930 398.)

Az eset kapcsán azonban egyik sem volt jelen: nem került sor érzelmes írásokra, nem kezelték hőstettként Kenézy Lujza cselekedetét, semmiféle dicsőítés nem került közlésre az elhalálozottat illetően.

Sipos Nikolett 2020-as tanulmányában a Bethlen-kormány korlátozásait is érintette vizsgálódása során, melyben említést tett a Scitovszky Béla nevéhez fűződő rendeletről: a törvénykezés lényege, hogy az öngyilkos neve, valamint családi körülményei ne kerüljenek nyilvánosságra (Sipos N. 2020 33.). Kenézy Lujza esetében természetesen elképzelhető, hogy a hírérték, valamint a példányszámok növelése érdekében a cikkek szerzői mellőzték a rendelet komolyan vételét. Fontos azonban feltennünk azt a kérdést, hogy Kenézy Lujza öngyilkossága kapott volna-e akkora hírverést, ha nem a neves orvosprofesszor, több egyesület elnöke, a Bábaképző Intézet igazgatója az édesapja? Ha nem a szakmai körökben elismert, jogtudós, közgazdász, egyetemi tanár, dr. Kovács Gábor a férje? A kérdésre egyértelmű válasz jelen ismereteink szerint nem adható.

Összefoglalás

A tanulmányom célja egy összetett eset bemutatása volt, melynek középpontjában Kenézy Lujza állt. Az általam vizsgált személy ellent mondott a korszak nőideáljainak. A sajtó a nagy névvel bíró Kenézy család mítoszrombolását vitte végbe, mindezt Kenézy Lujza személyén keresztül. Számos devianciát csatolhatunk személyéhez: szerhasználó volt (alkohol- és morfiumpfüggőség), bűncselekmény elkövetése (receptek hamisítása), mégis a társadalom szemében az általuk elfogadott egyéb normák megszegése volt a legjelentősebb. Bár férje halála után a gyászévet letöltötte, a társadalom általi stigmatizációt nem tudta elkerülni: férfitársaság vette körül, feltételezhetően szerelmi viszony fűzte egy néhány cikkben említett, nála fiatalabb férfihoz, akit anyagilag is támogatott. A társadalom felfogásában egy tisztas özvegyasszonyhoz nem illett az ilyesfajta viselkedés. Kenézy Lujza esete tekinthető-e szomorú tanmesének? Így jár, aki nem képes a társadalom által elfogadott normákat betartani?

Ahogy a bevezetőmben jeleztem, történeti analógiát vonva, a sajtó egy modernkori boszorkányüldözést hajtott végre. Klaniczay Gábor, a boszorkányüldözések egyik legjelentősebb kutatója, mind nemzetközi, mind magyar viszonylatban, egy friss írásában a következőképpen fogalmaz: „*a kora újkori európai perekben a boszorkányvád elsősorban olyan személyek ellen irányult, akiknek vádja fogását nem saját mágikus ártó tevékenységük, hanem a közvetlen környezetük róluk alkotott negatív ítélete s a körülöttük kialakult konfliktus okozta.*” (Klaniczay G. 2022 15.) Bár Kenézy Lujza nem folytatott mágikus ártó tevékenységet, a személye körül kialakult konfliktus meghozta a társadalom ítéletét.

Források

Debreczeni Ujság, 1932

Friss Újság, 1932

Kassai Ujság, 1932

Kis Ujság, 1932

Pesti Hírlap, 1932

Pesti Napló, 1925

Felhasznált irodalom

Ablonczy B. 2018: Ablonczy Balázs: A miniszterelnök élete és halála – Teleki Pál (1879-1941). Budapest, Jaffa Kiadó és Kereskedelmi Kft., 2018

Böszörményi E. 1991: Böszörményi Ede: Az öngyilkosságok múltja és jelene. Történelmi vázlat, különös tekintettel Magyarországra. Budapest, Szerzői Kiadás, 1991.

Csorba L. 2016: Csorba László: Széchenyi Döblingben. Budapest, Kossuth Kiadó Zrt., 2016

Dr. Hamvas E. 1925: Dr. Hamvas Endre: Fiatalok öngyilkossága. *Katholikus Nevelés*, 1925. május 1. 5-6. 142.

Dr. Szél T. 1930: Dr. Szél Tivadar: Egészségügyi statisztika. Budapest, A Magyar Orvosi Könyvtár Társulat Könyvtára 124., 1930. 398.

É. Durkheim 2000: Émile Durkheim: Az öngyilkosság. Szociológiai tanulmány. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 322.

Fekete S. – Osváth P. 2004: Fekete Sándor – Osváth Péter: Az öngyilkosság. Budapest, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2004

Klaniczay G. 2022: Klaniczay Gábor: A boszorkányüldözés története. Budapest, Balassi Kiadó, 2022. (Vallásantropológiai Tanulmányok Közép-Kelet-Európából 13). 15.

Lakatos É. 2004: Lakatos Éva: Sikersajtó a századfordulón. Budapest, Balassi Kiadó, 2004

Perényi R. 2018: Perényi Roland: A nyomor felfedezése Bécsben és Budapesten. Szociális riportok a 19-20. század fordulóján. Budapest, Napvilág Kiadó Kft., 2018

Póka Róbert: Feltáratlan emlékek Kenézy Gyula életéből és munkásságából. *Gerundium* 9. évf. (2019) 4. szám 54-78.

Ronald J. C. 2005: Ronald J. Comer: A lélek betegségei. Pszichopatológia. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 298-300.

Sipos B. 2006: Sipos Balázs: Az újságíró társadalom 1890-1945 között. In: Kövér György (Szerk.): Zsombékok- Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon. Budapest, Századvég Pol. Isk. Alapítvány, 2006

Sipos N. 2020: Sipos Nikolett: A Horthy-kori Budapest öngyilkosságainak kontextusai (1929-1941). *Clio Műhelytanulmányok*. 3. évf. (2020) 6. szám, 4-53

Szabad Gy. 1985: Szabad György: Miért halt meg Teleki László?. Budapest, Helikon Kiadó, 1985

Zonda T. 1991: Zonda Tamás: Az öngyilkosság kultúrtörténete. Budapest, Végeken Alapítvány, 1991

Hadifogság versben – Henzsel Mihály első világháborús naplója

Buczko József

történész, PhD-hallgató
ELTE, BTK, Történeti Intézet

Absztrakt: Az első világháború alatt írt naplók és feljegyzések nagy változatosságot mutatnak tartalmi és formai tekintetben egyaránt. A paraszti, alacsonyabb társadalmi osztályokhoz tartozó bevonultak ritkábban vezettek feljegyzéseket a front és fogság tapasztalatairól, amikor viszont mégis, akkor egy, a polgáritól eltérő, másabb jellegű perspektíva jelenik meg az elbeszélésben. Jelen tanulmány Henzsel Mihály, egy Szabolcs vármegyei gyalogos katona orosz hadifogságban írt feljegyzéseit és verseit elemzi, melyeket 1915 és 1918 között írt, döntően a mervi hadifogolytáborban, Orosz-Turkesztánban.

Kulcsszavak: verses napló, fogságba esés a keleti fronton, Orosz-Turkesztán, Merv

Abstract: The diaries and notes written during the First World War show great diversity both in their forms and contents. It rarely happened that the soldiers enlisted from the provinces and the lower social classes took notes of their experiences in the front and POW camps, but when they did their narratives revealed a perspective significantly different from those of middle-class people. This study discusses the notes and poems of Mihály Henzsel, an infantryman from Szabolcs County, written between 1915 and 1918, mainly in a Russian POW camp in Merv, Russian Turkestan.

Keywords: *diary in verse, captivity in the Eastern Front, Russian Turkestan, Merv*

A Nagy Háború naplói és a „Henzsel-füzet”

Az első világháború egészen új fejezetet nyitott a háborúk történetében, nemcsak az abszolút számokat tekintve – a bevonultak, elesettek száma –, de a háborúban használt technikai újítások vagy a háborúról való általános gondolkodás terén is. A háború újszerűsége és élménye, majd sokkja törvényszerűen hozta magával megörökítés iránti vágyat is. Hogyha pedig a már sokkalta mélyebben feltárt politika-, esemény- és hadtörténeti irányvonalak mellett a társadalomtörténeti vonat-

kozást előtérbe helyezve az egyszerű katonákra figyelünk, a háborúnak egy egészen más; sokkalta személyesebb arca mutatkozik meg. Az általunk ismert háború mellett mindenki megharcolta a saját háborúját is, sebesülések, barátok és társak elvesztése vagy éppen a magány és hiányérzet képében, amit a fronton, a fogságban vagy a már otthon írt naplók és visszaemlékezések tettek maradandóvá.

Az leszögezhető, hogy az első világháború idején nem volt egyedi eset a naplóvezetés. Ezt erősíti meg Berend Miklós, önkéntes honvéd törzsorvos is, aki saját naplójában így fogalmaz: „*Ahogy eső után gomba terem az erdőn, úgy nőnek ebben a véresőben a harctéri naplók. Odakünn mindenki naplót vezet.*” (Berend, 1916, 6.) Katona Csaba 2017-es tanulmányában rámutat, hogy gyakorlatilag nincs semmi meglepő a naplóírók elsőre talán szokatlanul magas számában, hiszen az írástudók viszonylag magas aránya a korszakban jól párosult az idegen kulturális környezetben szerzett élmények megörökítésének vágyával. Persze előfordultak másféle motivációk is, mint a psziché ébren tartása vagy az egyszerű unaloműzés. (Katona, 2017, 103.)

A napló – különös tekintettel a háborús naplóra – nem alkalmas a történelem makroszintű rekonstruálására, azonban „*olyan önálló olvasmányként funkcionáló munkáról, [...] van szó [...], amelyek révén láthatóvá válik a történelem személyes vetülete.*” (Kunt, 2018.) Képet kapunk általa a szerző személyiségéről, érzelmeiről, szerencsés esetben egész személyes világáról. A személyes iratokat nem cenzúrázta a hatalom oly formában, mint a sajtót vagy az irodalmi műveket, és „*nem csak az egykori kulturális elit felfogását tükrözik. [...] Új hangokat, új nézőpontokat hozhatnak be, és így hozzájárulnak az adott korszak jobb megismeréséhez.*” (Kunt, 2018.)

Henzsel Mihály naplója 2020 tavaszán bukkant elő Kálmánházán, teljes tartalma egy bevezető tanulmánnyal 2021-ben lett közölve mint forráskiadvány a Kálmánházi Önkormányzat kiadásában. (Henzsel, 2021.) Jelen tanulmány célja a feljegyzésekben szereplő történetek kontextusba helyezése, az író által megjárt helyek lokalizálása és a fragmentált szövegű napló értelmezése.

Henzsel Mihály az előszó után az „*Emlékirati kiskönyv*” címet adta feljegyzései összességének. Azonban a tartalomra és a formára való tekintettel jelen tanulmányban következetesen a napló, vagy – a fizikális szempontokat figyelembe véve – a füzet elnevezést használom. A naplót alapvetően két – egy prózában és egy verses formában elbeszélt – egységre lehet bontani. Az előbbi az első hat oldalt, valamint egy a 95. oldalon található feljegyzést foglalja magában, a szöveg fennmaradó részét pedig az író versei adják. A sorok közt olvasva arra lehet következtetni, hogy az író nem szánta a nyilvánosságnak munkáját. Szélesebb publikumnak legalábbis biztosan nem. Erre utal az is, hogy a fogságból való hazatérése után nem adta ki, vagy legalábbis nem tudni arról, hogy ezzel megpróbálkozott volna bármikor is a későbbiekben.

A napló felépítésével kapcsolatban az figyelhető meg, hogy noha a hangsúly egyértelműen a verseken van, mégsem teljesen „in medias res” a kezdés, hiszen egy előszóval és a fogságba-jutásának körülményeit leíró monológgal indít. Az első egység első része a „*Fogságba jutásomról*” címet viseli, melyben az író bemutatja, hogy mikor és miként került alakulatával orosz fogságba, és hogyan jutott el a napló megírásának helyéig, a belső-ázsiai Mervig. Ezután következik az az 57 vers, melyeket Henzsel a fő mondanivalójának szánt. Ezeket témájuk szerint alapvetően 4 csoportra lehet osztani:

Bánat, magány	A hazatérés vágya	A fogság leírása	Frontélmények
29 vers	13 vers	7 vers	5 vers

A leggyakrabban előforduló téma a bánat. Henzsel legtöbb verse szomorú, lemondó hangvételű, a rabság tényének megváltoztathatatlansága és az ezen való kesergés, elmélkedés jellemzi. Azonban nem uralja teljesen az egész szöveget; a hazatérésben és a családtagok viszontlátásában való reménykedés is gyakran helyet kap gondolataiban. Sok esetben ezek a versek is hasonlóan szomorú állapotból indulnak ki, azonban végükön inkább valamiféle pozitív gondolatiság és vágyakozás érvényesül. Ilyen például a „*Folyó partján*” című írás befejező versszaka is:

*Negyedik emlegeti kedvesét,
S többen csatákról mondanak mesét,
De végre összehangzik mindegyik szava:
Jöjj el, s ragyogj ránk, szép szabadság napja!*

Külön csoportba lehet sorolni azt az öt verset, melyek a keleti fronton zajló küzdelmekre reflektálnak. Ezek egyrészt az író saját szemszögéből nézve villantanak fel képeket – például egy orosz visszavonulásról a „*Roham*” című versben – másrészt egy harmadik, az eseményeken kívül álló fél perspektívája is megjelenik egy-egy csatajelenet leírásakor. Azonban az emlékeket olvasva úgy érezheti az olvasó, hogy maga is a fronton van a kék egyenruhában és a „*feje felett repked kartácsgránát*.” A harctéri leírások pedig nemcsak érzékletesek, de több konkrét utalást is tesznek például a hadszíntérre való odajutás útvonalára vonatkozóan. Végül pedig három verset nem igazán lehet beilleszteni a korábban meghatározott csoportok egyikébe sem, melyből kettő kimondottan szerelmes hangvételű; egy Mariska nevű lányhoz szól.

A napló 110, tollal és fekete tintával, kurzívval írt, az író által megszámozott oldalból áll. A 11x17,5 cm-es, eredetileg halvány barna színű füzetet valószínűleg már Mervben vásárolhatta, de az sem kizárható, hogy valamikor, a fogságba esése utáni időben, még európai orosz területen került rá sor. Előbbit és utóbbit is az a foglyok által tapasztalt viszonylagos szabadság támaszthatja alá, amit a naplóíró több helyen is érzékeltet. Azonban az sem teljesen elvethető gondolat, hogy

a füzetet még otthonról vitte magával, vagy a frontról való esetleges eltávozás ideje alatt vásárolta valahol a hadszíntér közelében.

Egy azonban bizonyos, amivel Henzsel Mihály az egész naplót felvezeti: „*E kis könyvet fogságom idején Ázsiában készítettem én.*” Tehát minden, ami a naplóban szerepel, döntő többségében Mervben, kisebb részben pedig a hazaút során íródott bele. A kis füzet nincs azonban tele; a 84. oldalnál megáll az addig folyamatosan vezetett szöveg, majd 10 üres oldal után a 95. oldalon szerepel a következő feljegyzés. Ennél a pontnál szembetűnik, hogy a 97-től a 100-as számozásig terjedő lapok hiányoznak; ezeket egyszerűen kitépték, a lapok csonkjai pedig jól látszanak. Veszteség ez a néhány eltűnt lap, hiszen az előző oldalon lévő feljegyzés hordozza az utolsó érdemi információkat Henzsel Mihály raboskodásával kapcsolatban, és az egyedüli töredéket, ami a hazaútra vonatkozik.

A naplóíró története

A naplóíró, Henzsel Mihály személyére vonatkozóan a Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség levéltára szolgál érdemi információval. Az ott őrzött iratokból többek között az derült ki, hogy noha a napló Kálmánházán tűnt fel, Henzsel Mihály Nyíregyházán született és élt családjával. Egészen pontosan a város északi részén, a Kótaji út 56. szám alatt. Édesapja ugyancsak a Mihály nevet viselte és az anyakönyv tanúsága szerint gazdálkodásból tartotta el családját. Édesanyját Palicz Juliannának hívták, valamint az 1916-os „*Szomoruságban*” című versből arra is következtethetünk, hogy a családban más gyermekek is voltak: „*Hát még a jó nagyanyám és testvéreim, akikért úgy eped a szívem...*” Ebben az írásban tehát nemcsak a testvérekről, de egy nagyszülőről is hírt kapunk.

Tekintettel arra a tényre, hogy a Henzsel család evangélikus felekezetű volt, az 1895. január 14-én született Mihályt evangélikus szertartás szerint keresztelték meg két nappal születése után, január 16-án. Keresztszülei Ilcsik Balázs és Gerliczky Julianna voltak, a szertartást pedig Bartholomaeidesz János lelkész vezette. (Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára – Születési Anyakönyvek anyagai.)

Henzsel Mihály életében a születési időpontja utáni következő ismert eseményt már maga írja le naplójában. 1914-ben, 19 évesen vonult be az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregébe mint gyalogos katona, s innentől kezdve kaphatunk róla közelebbi képet. Néha feltűnik az oldalakon egy-egy fogságbéli történés, esemény, mígnem a közel 4 évig tartó raboskodásnak 1918 őszén, feltehetően októberben vége szakadt, amikor – ekkor már Galíciából – hazaindult Magyarországra.

Arról, hogy a naplóíró mivel foglalkozott hazatérése után, és hogyan alakult a további élete, csak nagyon kevés információnk van. Az azonban bizonyos, hogy négyévnyi szüntelen hiányérzet és visszavágyódás után nemcsak hogy újra találkozott a verseiben gyakran megjelenő *Mariskával*, de feleségül is vette; a napló

írója 1920. december 11-én, 25 évesen kötött házasságot Gyurecskó Máriával. (Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára – Házassági Anyakönyvek anyagai.)

A feleség családja – a házassági anyakönyv tanúsága szerint – ugyancsak nyíregyházi volt, s a Henzselékkal szomszédos utcában, a Hímes utca 5. szám alatt lakott. A fiatal házaspár azonban kissé messzebb költöztek; a város déli részén, a Serház utca 20. szám alatt kezdték meg közös életüket, majd a család öt évvel később bővült; 1925. október 2-án született meg első és – a megtalált iratok alapján – egyetlen gyermekük, Ilona. Az egyházi anyakönyvben a keresztszülőknél Vida József és Henzsel Zsuzsanna neve szerepel. Utóbbi személy valószínűleg a naplói író testvére lehet, az egyetlen, akinek a nevét ismerjük azok közül, akikre több versében is utalt.

Felvetődik viszont a kérdés, hogy hogyan került a feljegyzés Kálmánházára, ahol megtalálták. Milyen kapcsolata volt Henzsel Mihálynak a településsel? Nagy Tamás helytörténésznek a naplói író személyével kapcsolatos kutatása rámutatott, hogy Henzsel nevű ember nem élt Kálmánházán a szóban forgó évtizedekben, így az utolsó pont az 1925. év, amiben biztosak lehetünk a jelenlegi ismeretek alapján. A földrajzi közelség miatt elképzelhető, hogy lánya, Ilona később Kálmánházára került, és megőrizte a naplót, azonban a kutatás idején nem sikerült élő leszármazottat találni – a napló egy lebontásra ítélt lakóház padlásáról került elő, amelynek a tulajdonosa elhunyt. Nem tudjuk, hogy meddig és hol élt a versek írója, amit azonban biztosan tudunk róla, az a naplóban áll, amely az alábbi felvezetéssel kezdődik:

Előszó

E kis könyvet fogságom idején Ázsiában készítettem én. Sok szánalmas napjaim előzője ezen kis könyvem tartalmazza. Kik e kis könyvecskét forgatni fogjátok, szomorú szívemet benne meglátjátok, hisz kit sorsa nem hajt messze idegenbe, elmúlik ez, ami volt, gondolom rossz álom. Egy botlás csak, amint az élet útját járom. Elfelejttem, mind elmarad, de e kis könyvecském emlékül megmarad.
1915. Henzsel Mihály

Az Alföldtől a Kara-kum-ig

Az 1914. június 28-ai szarajevói merénylet után még egy hónapot kellett várni a Monarchia Szerbia részére küldött hadüzenetére, a tényleges szárazföldi mozgósítások azonban csak néhány héttel később, az év augusztusának közepén indultak el – először a déli fronton.

Az északkeleti-, galíciai fronton augusztus 23-án indult meg az első osztrák-magyar támadás a felvonuló orosz erők ellen, amely azonban hamar elbukott, s a Monarchia erőit a Keleti-Beszkidek vonaláig kényszerítette vissza. Ez az alapvetően védekező állapot egészen 1915 májusáig fennállt; az év tavaszán reális féllelme volt a császári és királyi hadvezetésnek, hogyha nem érkezik támogatás a

Német Birodalom részéről, akkor az orosz erők belátható időn belül a Kárpátok láncain belülré is betörhetnek. Május elején azonban fordulat állt be; megérkezett az August von Mackensen vezérezredes által irányított német haderő, amely oroszlánrészt vállalt a hónap első napjaiban indított új, közös offenzívában, melynek eredményei a Gorlicénél történt áttörés után Przemysl és Lemberg városának visszafoglalása, valamint az orosz erők Dnyeszter folyóig történő visszavonulása lettek. (Galántai, 1988, 206-256.)

Kronologikusan az első pont, amelyről Henzsel Mihály beszámol, az a frontra indulás és annak körülményei. „*Harczterre indulás Szécsény községből*” címet viselő verséből kiderül, hogy alakulatával a Nógrád vármegyei Szécsényből indult el a galíciai frontra vonattal:

*Prüszköl a masina, kész az indulásra,
ezer magyar vitéz szállott fel rája.
Úgy gondolnánk, tán a föld is reszket belé.
Megy a gőzös, viszen Galíczia felé.*

Az időrendet megtartva ezt az egész napló leglényegibb bejegyzése követi; a fogságba esés leírása. Ez az egység az egyedüli nem verses formában megírt, hanem prózai-, leíró szövegrész a naplóban, valamint az egyetlen, amely valamilyen kontextualizálja és konkrétumokkal tölti fel a történeteket. A rögtön az előszó után kezdődő részlet így szól:

Fogságba jutásomról

1914. december hó 24-én, Karácsony estekor történt elfogásom Tarno¹ tájékán egy nagy erdőben. Mikor sötétedett, akkor rohamoztak a muszkák. A cseheket, amikor azokat elfogták, vagy két óra múlva, mikor már bennünket is bekerítettek, akkor miránk rohamoztak, s jött a muszka miránk annyi, mint égen a csillag. S akkor, aki tudott, menekült s meghalt. A muszkák elfogtak, és amikor elfogtak, nem soká útnak indítottak bennünket és nagy szenvedéssel utazni kellett. Naponta 35-40 kilométer utat megtenni néha még fagyos, görcsös utakon, hideg, csípős télben, járhatatlanná vált utakon, térdig érő hóban és üres gyomorral. Mert ami való, az orosz komendók nem voltak képesek még arra sem, hogy egy kis ennivalót adjanak. Néha szegény lakosoktól szereztünk egy kis ennivalót magunknak.

Vagy két este széjjel bocsátottak bennünket a faluban. Ment mindegyik pihenőhely után nézni. Itt is mi, magyarok legrosszabbul jártunk. Én mégis tudtam velök egy kicsit gagyogni:² de azért mégis a muszkapártoló nép mellett sokszor

¹Tarnów (Tarnau), város Lengyelország déli részén, 1918-ig a Monarchia tarnai járásának központja Galíciában, Krakótól mintegy 90 kilométerre, keletre.

² Erre magyarázat lehet a Nyíregyháza környéki bokortanyák szlovák eredetű lakossága, akiknek jelentős része a 20. század elején még hordozta a nyelvet, vagy a naplóíró családjában lehettek is szlovák felmenők.

éhen kellett lepihenni. Szerencsénkre, hogy éjjelre nem kint a szabad ég alatt kellett aludni. De még az is előfordult, hogy mikor este lett, pihenő után hárman jártunk együtt a falun. Végig mentünk vagy háromszor, házból-házba, de pihenőhelyet nem adtak sehol. Elmentünk a muszka katonához, aki fegyvert fogott, s jött velünk, úgy mentünk pihenőhely után nézni. Köztünk csak egynéhány magyar bajtársunk dicsekedhetett avval, hogy jószívű házi családot találtak, ahol enni kaptak és pihenőt. Újév után jobbra fordult, mert 2 vagy 3 napban egyszer kaptunk ennivalót. Kevés kenyeret, húst, levest, cukrot, csaját.

Elindultunk a határ felé hideg szélben és derékig érő hóban, úgy néztünk ki, mint mozgó gomolya. Este 5 órakor egy faluban pihenni mentünk, de enni nem ettünk, mert nem volt semmi. Hétfőn délben kaptunk egy kis levest, este értünk Galícia határának utolsó városába, Bródiba.³ Ott aztán kikószáltunk a városba, s pénzért vettünk ennivalót. Onnan reggel elindultunk tovább és délelőtt 11 órakor átmertünk a galíciai határon. Istenem, vajon mikor jövünk innen vissza?

Délután 3 órakor értünk orosz Bródiba és ott vonatra ültünk és január 9-én éjszaka 11 órakor Kijevbe értünk. Itt aztán a lakosok kis pénzért ennivalót, cigarettát adtak és a laktanyában is lett volna mit enni, de az osztrák és bosnyák elszedte tőlünk. Január 10-én délután 1 órakor vonatra ültünk, s harmadnapra kaptunk csak ebédet. Azután meleg fűtőt a kocsiba. Kaptunk szenet, fát eleget, csak ennivaló volt kevés. Eleinte volt olyan eset, mikor nem volt ennivaló, arra a napra kiutaltak 25 kopeket, de abból se kaptunk csak 15-20 kopeket, a többit elnyelte az orosz kapzsiság.

Utazva az idő már jobban telt. Ha a vonatunk állomást ért, akkor a társaság mind kiugrált a vonatból, s ment koldulni és elég szerencsével lopni. Maguk az orosz katonák kísérték, tanítottak meg bennünket lopni. Lopással telt az indulásig az idő. A civilek pedig azt mondogatták, hogy oly meleg vidékre visznek bennünket, ahol megsülünk. Teremtő Isten, gondoltuk, talán a muszka cár napon sült?

Henzsel beszámolójából egy, már a Kárpátok északi előteréig visszanyomott alakulatnak a sorsa tárul elénk. Arra vonatkozóan, hogy fogságba eséséig pontosan melyik alakulatban szolgált a naplóíró nem kapunk információt, azonban ismert, hogy Szabolcs vármegye területe a közös hadsereg VI. kassai hadtestéhez tartozott, a magyar királyi honvédségen belül pedig az ugyancsak kassai székhelyű 3. honvédkerülethez. (Bene, 1998, 52.)

Ez alapján Nyíregyháza rendezett tanácsú város újoncait – itt kiemelve, hogy a naplóíró 1914 nyarán 19 éves volt – alapvetően a császári és királyi 5. gyalogezredhez küldték. Bene János továbbá rámutat, hogy a Monarchia fegyveres erőinek második vonalát a magyar királyi honvédség képezte, s a vármegye

³Brody, az Osztrák-Magyar Monarchia határvárosa Galíciában, a mai Lvivtől (Lemberg) 90 km-re északkeletre.

északi és nyugati járásainak újoncait a miskolci 10. honvéd gyalogezredbe is sorozták. (Bene, 1998, 53.) Minthogy a közös katonai felső vezetés pontosan és rendeltetésszerűen közölte az újoncozás módozatait minden járásra vonatkozóan, a legnagyobb valószínűséggel e két említett gyalogezred valamelyikéhez vonult be a napló írója.

A mozgósítások megkezdése után a két gyalogezredet nem a déli frontra, hanem Galíciába vezényelték – tehát ez a tény is erősíti a Henzsel által leírtakat. A K.u.K. 5-ös gyalogosok 1914. augusztus 26-án, Komarównál, Lembergől 100 km-re északra estek át a tűzkeresztségen, a miskolci 10-es honvédek ugyanezen a napon 10 km-rel délebbre, Tarnawatkánál. Az előbbieket győztes csatával indították részvételüket a Nagy Háborúban, míg utóbbiak a nap végére visszavonulásra kényszerültek az orosz túlerő ellenében. (Bene, 1998, 53.) A nyár végi és őszi eleji harcokat nehezen viselték a szabolcsi alakulatok; már az első napok után volt olyan század, ahol a 250 fős létszámból csak 80-an maradtak. (Bene, 1998, 54.) A nagy veszteségek után az év végére a Kárpátok északkeleti előterébe voltak kénytelenek visszavonulni, majd végül Krakkótól délre, Limanowánál sikerült megállítani az orosz előrenyomulást.

Ahogy Henzsel írja, ő és csapata 1914 szeptemberében került orosz fogságba. Rövidesen útnak indították a hadifoglyokat keletre, Oroszország belseje felé. Az út körülményeiről beszámol a fentebb közölt naplóbejegyzés, azonban néhány lappal később egy másikat is találunk, melyben már az út végpontja is feltűnik:

1915. Újévben

Ez újév reggelén bánatosan s kimerülten folytatjuk utunkat gyalog, nem szekéren mentünk, mint a rabok, hanem szuronyos muszka közt. A fejünk is fáj már a sok éhezés közt. Gyalog utaztunk tizenhét napon át. Ekkor értük csak el az orosz határt. Bródinál értük az első állomást. Ott felültünk vonatra. Vitték a sok magyar bakát. Vitt a vonat szép csendesen, mink bússultunk keservesen. Sajnálunk szép magyar hazánkat, árván maradt családunkat. Bánatunkat az is tetézte; az éhség meg-szenvedése.

Itt mégis annyit tehetünk, ha pénzünk volt, vettünk, s ettünk, így érkezünk meg tizenhét napra e ronda helységbe, Merv városába. Itt töltjük most napjainkat búban és bánatban, értetek sokat gondolva mindig jobban, jobban. Kérem szüntelenül a Jó Istent, nélkülem is érjete meg sok boldog újévet, kérjétek ti is az egek urát, vezérelje közibétek hű, édes gyermekét.

A fogság és versei

A Henzsel Mihály által Mervként leírt település az egykori selyemút-menti Mervet jelöli Turkesztán déli részén, a mai Türkmenisztán területén, a Kara-kum-sivatag egy nagyobb oázisában, a Murgab folyó mentén.

A történelmi Merv, mint tágabb történelmi-földrajzi régió egy meglehetősen lak(hat)atlan és kietlen vidéken helyezkedik el, amely egészen a 13. századig a

Selyemút egyik legfontosabb kereskedő- és oázisvárosa volt feltehetően már a Kr. e. I. évezredtől – nevét már a Zend-Aveszta is említi.⁴ A város virágzását a szeldzsuk uralom idején élte, majd a mongol hódítás vetett véget az aranykorszaknak 1221-ben, lakhatatlanná téve a területet. (Herrmann, 1999.)

Ezt követően különböző birodalmak periferiáján létezett évszázadokon át; 1510-től Perzsia határvidéki területe volt, amíg 1856-ban a tekketurkománok foglalták el, és rablóbarlanggá, valamint a belső-ázsiai rabszolga-kereskedelem egyik „virágzó” központjává tették. Arról, hogy ez mennyire így volt még az 1910-es években is, a későbbiekben Henzsel Mihály egy verse is tanúskodik, s amikor ő 1915-ben Mervbe érkezett, a település már éppen 30 éve a cári Oroszország uralma alatt állt.

A fogság helyszínével is foglalkozik egy 1916 márciusában, Genfben kiadott francia nyelvű Vöröskereszt-jelentés több oroszországi hadifogolytábor egészségügyi helyzetével kapcsolatban.⁵ F. Thormeyer és Dr. F. Ferrière jelentése az oroszországi hadifogolytáborokban 1915 októbere és 1916 februárja között tett látogatásaikról szól, amely részletes megfigyeléseket tartalmaz a különböző táborok körülményeiről a lakhatás, az élelmezés, a higiénia és az orvosi ellátás tekintetében. A jelentés kitér a foglyokkal való általános bánásmódra, a munkájukra és a morál állapotára is. A dokumentum két fő részre oszlik: egy általános jelentésre és az egyes táborokról szóló különjelentésekre.

A Vöröskereszt megbízottai 1915. november 6-án tartottak szemlét a mervi hadifogolytáborban, mely során rögzítették, hogy a foglyok száma 1107 fő volt, melyből 7 tiszt. A foglyok egyszintes, hosszú, nagyméretű barakkokban voltak elszállásolva a város külterületén, melyek mindegyike három helyiségből állt, ahol a foglyok emeletes faágyakon aludhattak szalmán. Az elkerített tábor területén működött konyha, kenyérsütő épület és egy kantin is, amit a foglyok előszeretettel látogattak. Az ivóvizet egy közeli kútból biztosították a táboron kívülről, ahonnan lovas szekérrel történt a szállítás, vagy maguk a foglyok hordták be azt kannákban. A latrinákról azt írták, hogy megfelelő higiéniaszinttel bírnak, azonban a mosdási lehetőségek korlátozottak. A foglyok öltözetét jobb állapotúnak ítélték, mint általában a hadifoglyok esetében, sőt körletenként működtek „cipész- és varróműhelyek”, ahol a hozzáértők javították a sorstársak ruháit, csizmáit. (Rapport, 1916, 107–108.)

⁴A (Zend-) Aveszta egy, a Kr. e. I. évezredben keletkezett szent könyv, a zoroasztrizmus híveinek, Zarathustra követőinek könyve, az iráni (perzsa) irodalom legrégebbi emléke. Magyarul: Zajti Ferenc: *Zarathustra Zend-Avesztája*. Budapest, 1919.

⁵Documents publiés à l’occasion de la Guerre Européenne (1914–1916). Rapport de MM. F. Thormeyer et Dr. F. Ferrière jr. sur leurs visites aux camps de prisonniers en Russie. Librairie Georg & Cie. Geneve, 1916. A továbbiakban: Rapport.

Az elvégzendő munkák közé tartozott az útépités, -karbantartás és a vízvezeték-fektetés, azonban alapvetően nem volt sok feladat a tábor körül, ezért a legtöbben keveset vagy ritkán dolgoztak. A lelki élet gondozásáért kezdetben egy római katolikus pap felelt, aki a jelentés idején már nem tartózkodott a tábor területén. A 7 tiszt kapcsán megjegyzik, hogy reggel 8 és este 8 óra között teljes szabadságot élveztek; kíséret nélkül mehettek be a városba, könyveket és egyéb személyes tárgyakat tarthattak maguknál. (Rapport, 1916, 109.)

Az egészségügyi jellegű problémák közül a maláriát és a tifuszt emelték ki a szervezet küldöttei. Az 1915-ös nyáron az akkori közel 1800 fős állományból csupán 120-an nem jelentettek beteget, és noha megfelelőnek minősítették a gyógyszerkészleteket, fél éven belül több, mint 400 haláleset történt főként a két említett betegség folyamányaként. (Rapport, 1916, 110.)⁶

Henzsel Mihály alapvetően kevés konkrétumot említ a hadifogolytábor kapcsán az állapotokról vagy az ottani életéről. A naplóban nincs többé elbeszélő rész, csupán a versek, melyek túlnyomó része az író érzelmeit, lelkiállapotát és hazajutás iránti vágyát képezik le. Egy-egy írásban néha feltűnik a barakk, a munka vagy panaszok a csekély ellátás miatt. „Fogságunk” című versében így ír ottani hónapjairól:

Fogságunk

*Láttam egy szép hollót, szárnya le van metszve.
Sétál az udvaron, szabadon eresztve.
Rabságát megszokta, már senkitől nem fél,
holmi maradékon, szeméten éldegél.
Ilyen a mi sorsunk, csak rosszabb ne lenne.
Egye meg a fene!*

*A sorsunk keserű, mióta itt vagyunk.
A fekete kenyér savanyú, amit kapunk.
Levest adnak eleget, kétszer is napjában,
hústól nem lesz csömör az ember hasában.
Minden tűrhető, csak halles ne lenne.
Egye meg a fene!*

*Hogy itt kell szenvednünk, biz ez furcsa eset,
de hiába, másképp ez nem történhetett.
Két út volt, vagy halál, vagy a muszka elfog,
hiszen muszkából is van fogoly elég sok.
Mint mi, biztosan az tízszer annyi lenne.
Egye meg a fene!*

*Gondoltam már sokszor, hogy egy szép napon
a köpenyemet a vállamra akasztom.
Búcsút mondok a nagy kaszármánának,
s nekivágok a nagyvilágnak.
De ha elfognak, mi hasznom lesz benne?
Egye meg a fene!*

*A muszka a foglyot dolgozni is hajtja,
reggeltől napestig a földet hordatja.
Nem volna ez nagy baj, ámde nyema tabak
Folyna is a munka, ha kopekot adna,
csak de fukar a muszka, így ő elszegényedne.
Egye meg a fene!*

*Ott sétál a baka a heti vásáron,
lát ott sok csáját, lángost, szinte nyála csorog,
s midőn addig jutott, hogy a lángost eszi,
a sok nép közt elfut, s jó kosztját otthagya,
mert közeleg a rendőr s úgy villog a szeme.
Egye meg a fene!*

⁶ Bolek Zoltán 2024-es tanulmánya alapján az oroszországi hadifogolytáborokban tomboló betegségek és járványok kapcsán részben megerősítést nyer a tifusz súlyossága. Ezen kívül, más táborokban jelentős számú áldozatot szedett a skorbut, a skarlát, a vérhas és a gümőkór (tbc). (Bolek, 2024.)

*Közelebb vagyunk a naphoz Ázsiában.
Nekünk még télközép, s itt már nyár van.
Kerülget is a láz sűrűn bennünket már,
s a kirgiz még mindig bundás sapkában jár.
Hogy nem robban szét a hőségtől a feje?
Egye meg a fene!*

*Jöjtek most közénk, s egyszerre kiáltuk,
vesszen a muszka sereg! Vesszen el a cárjuk,
pusztuljon örökre egész Oroszország!
Virradj fel óh, szép nap, te boldog szabadság,
s ha innen kimegyünk, e ház süllyedjen le!
Egye meg a fene!*

Ázsia, Merv 1915.

A Vöröskereszt-jelentés szerint a táborban lakó tisztek kíséret nélkül is járhattak a közeli városba, de a sorkatonákra ez alapvetően nem volt érvényes. Előfordult azonban olyan alkalom, amikor ők is kimehettek. A Henzsel-napló talán legkülönlegesebb bejegyzése egy olyan vers, amelyben az alábbi jelenet jelenik meg valószínűleg egy városban tett út során:

Mohamedánok

*Nagy kolompolással halad a karaván,
gazdája legelől a szürke szamarán.
Cifra ruhájában büszkén, semmi gondja,
utána tevék ballagnak szép sorba.*

*Tíz nemes állatból áll a díszes menet,
fejével mindegyik bajosan integet.
Egy öl görbe nyak s nagy púp hátukon,
mi magyarok bámulunk a látványukon.*

*Mindegyik hátára nagy teher van rakva,
de mi lehet? Magas, s le van takarva.
És előre-hátra hajladoz, integet,
gépiesen, ahogy a tevé lépeget.*

*Közelebről nézem, látom, hogy mind azok
a takaró alatt; mohamedán asszonyok.
Hogy fejük földve van, másképp nem tudnám
csak arról, hogy kilátszik a cipő a lábán.*

*Első tevé hátán kis kastély építve,
körös-körül cifra szalaggal díszítve.
Miért rendezik e nagy pompát, kényelmet?
Ki ott ül talán a legszebb lehet.*

*Elballagnak szépen, tudom nemsokára
mind el lesznek adva a heti vásárba.
Majd újakat veszen helyettük a gazdájuk,
s azokat tartja, amíg nem un rájuk.*

Merv, 1915 júniusa

A sorok egy tradicionális turkesztáni világ képét festik. Merv a 20. század elejéig megmaradt kereskedővárosnak, vásárközpontnak a Perzsiából Buharán és Szamarkandon át Kínába tartó út mentén. Noha Belső-Ázsia orosz kézre kerülése után, legkésőbb az 1870-es, 1880-as évekre hivatalosan megszűnt a rabszolga-kereskedelem, kisebb mértékben még fennmaradhatott a rendszer néhány évtizedig a birodalmi szférák szűrkezonájában, mielőtt a térség protektorátus jellegű kánságait – Khíva, Buhara, Kokand, Kazah – az oroszországi polgárháború után betagozták a szovjet közigazgatásba. (Becker, 1968.) Henzsel 1915 nyarán valószínűleg ennek a letűnt időnek látta az egyik utolsó felvonását, tevékaravánok élén keleti kelmében vonuló kufárok, és talán vásárra szánt emberek képében.⁷

⁷ Belső-Ázsia vidékeinek hangulatát és később Henzsel Mihály által átélt valóságát néhány évtizeddel korábbi utazásai nyomán olvasmányosan írta le Vámbéry is: Vámbéry, 1892.

Mervvel kapcsolatban szinte semmilyen más konkrét említés nem esik, csupán a versek végén lévő keltezés hordozza a hely nevét. Időnként feltűnik a kaszánya, egy jegenyefa annak az udvarán és egy folyó. A naplóban ezután szinte kizárólag versek szerepelnek két kivételtől eltekintve. A Vöröskereszt-jelentés az a reménnyel és javaslattal zárul, hogy kívánatos volna a mervi tábor kiürítése a jelentés évének nyarára. Ez még valószínűleg a háború alatt megtörtént – vagy legalábbis Henzsel egy ponton elhagyta Mervet, de még egy ideig nem tért haza –; 1916 tavaszán orosz vidéken találjuk, de már Európában:

1916. Pümkösdkor

1916. évben május 12-én, Pümkösd második napján történt Kuter Sorja Kharkov-kai palatyinán.

Mivel Pümkösd második napja nagy ünnep, a bakaság is ünnepelni akart, mivel hogy jól esett vón egy kis pihenő az elfáradt fogoly bakának. De a főmérnök, a négy szemű megbízottjával jár s kel a lakosság körül, hogy csak valahogy ki tudna szabadítani a platyinára, de nem sikerült. Aztán vagy tizenöt perc teltivel, vágatva rohannak a kozákok lóháton, s kivont karddal, s még amellett lövés is volt. Így hát kizavartak bennünket munkára s így dolgozni kellett Pümkösd második napján is. Egy kis keserű kenyérrel levest is adtak, de hústól nem volt csömör az ember gyomrában. Csája vizet is adtak eleget, de cukornak még színét se láttuk. Tehát ilyen ravasz a muszka, rókavérből való, dolgoztatja a bakát, s ami egynéhány kopek is járna, azt is a muszka zsebre vágja.

Tehát a naplóíró 1916 májusában már biztosan nem volt Mervben. A fent említett helység vagy lokáció azonosítása nehéz, talán a mai Ukrajna északkeleti régióját kell elképzelni, és a mai Harkov/Harkiv környékén elterülő síkságról van szó. A leírtak is bizonytalan állapotot jellemeznek; szintén fogságról van szó, azonban a kozák katonák és a puska lövés említése egyben a front közelségét is jelentheti – ami azonban ekkor még Galícia keleti részén volt, noha már közeledett a belső orosz területek felé.

Az egyik utolsó oldalon szerepel egy rövid bejegyzés, melyben egy „Korenyó” nevű helységre történik utalás 1918 októberében:

Kelt levelem 1918. október 17-én.

Érkeztünk Korenyóba. Itt leszünk 11 nap, és aztán tovább utasítanak bennünket. Lehet, hogy haza is eresztenek pár napra. Nagyon szépen tisztelem kedves nagyanyám. Én hála Istennek egészséges vagyok, aminőt magoknak is kívánok a Jó Istentől.

Ennek a helységnek a pontos elhelyezkedését is nehéz meghatározni. A mai Ukrajna területén, a Szumi oblasztban található egy Кореньок (Korenyok) nevű falu, de megbízható források hiányában nem lehet biztos kijelentést tenni ennek kapcsán sem. Az évszám viszont felveti annak is a kérdését, hogy mi történt a két bejegyzés megírása között eltelt több, mint két évben. 1918 októberében a háború

utolsó napjaiban jártak a bakák, azonban nem a keleti fronton, amely a gyakorlatban már hónapokkal ez előtt, a breszt-litovszki béke március 3-ai megkötése után megszűnt. Henzsel egyik utolsó bejegyzése ez, arról pedig, hogy mikor és hogyan tudott hazatérni már nem ír – csak azt tudjuk, hogy sikerült.

Összegzés

A Henzsel-füzet különlegessége egyediségében áll. A verseken keresztül közvetlen kép jelenik meg azokról az érzésekről, lelkiállapotokról, és gondolatokról, amelyek a háborúban részt vevő katonák legfiatalabb nemzedékéé voltak.

A naplóíró, Henzsel Mihály útja a frontra 19 évesen az általános katonasorsot mutatja, többérvnyi mervi hadifogsága – melynek ideje alatt a naplót is írta – azonban egy ettől eltérőt. Földrajzilag a cári Oroszország Magyarországtól egyik legmesszebb elhelyezkedő hadifogoly-táborába került, ahol egy ismeretlen – néhány leírt esemény alapján egzotikus – kultúrával találkozott, azonban talán az írás és a versek segítségével is, de túlélte a harctér és a fogság megpróbáltatásait, és a háború után hazatért szülővárosába, Nyíregyházára.

A napló gyalogos katona személyes élményeinek gyűjteménye, nem tiszti memoár vagy polgári elmélkedés, de mint ahogy minden első világháborús napló és feljegyzés egyedülálló munkaként érvényesül a jelenből visszatekintve, úgy minden „újra megtalált” napló egy új nézőpontot hordoz, így árnyalva az első világháborúról – végeredményben pedig a múltból – való tudásunkat.

Forrás- és irodalomjegyzék

Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára – Születési Anyakönyvek anyagai

Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára – Házassági Anyakönyvek anyagai

Documents publiés à l’occasion de la Guerre Européenne (1914-1916). *Rapport de MM. F. Thormeyer et Dr. F. Ferrière jr. sur leurs visites aux camps de prisonniers en Russie.* Librairie Georg & Cle. Geneve, 1916.

Becker, Seymour: *Russia’s Protectorates in Central Asia. Bukhara and Khiva, 1865-1924.* Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, USA, 1968.

Bene János: *Nyíregyháza katonasága (1867-1944).* In Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Füzetek II. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára. Nyíregyháza, 1998.

Berend Miklós: *Berend Miklós hadi önkényes honvéd törzsorvos harctéri naplója. Adatok a magyar honvédség, főképp az 5. h. huszárezred történetéből.* Singer és Wolfner, Budapest, 1916. Reprint kiadás: História Antik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2012.

Bolek Zoltán: Hadifogolysorsok Oroszország európai részén. Hadtudományi Szemle, 17, évf., 2. sz., 73-83. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2024.

Galántai József: *Az első világháború*. Gondolat Könyvkiadó. Budapest, 1988.

Henzsel Mihály: *Emlékirati kiskönyv. Versek Mervből – 1914-1918*. Szerk.: Buczkó József. Kálmánháza Község Önkormányzata. Kálmánháza, 2021.

Herrmann, Georgina: *Monuments of Merv: Traditional Buildings of the Karakum*. Society of Antiquaries of London, London, 1999.

Katona Csaba: *Mit adtak nekünk a magániratok? Naplók, emlékiratok az első világháború kutatásában*. Belvedere Meridionale, 29. évf., 3. sz., 99–110. old. Budapest, 2017.

Kunt Gergely: *Az idő partján: egy hadifogolynapló narratív pszichológiai elemzése*. Budapesti Negyed, 18. évf., 2. sz., 141-161. old. Budapest, 2010.

Kunt Gergely: *Ennél intimebb nem is lehetne a történelem*. 2018. Online: https://hvg.hu/kultura/20180524_Ennel_intimebb_nem_is_lehetne_a_tortenelem.

Vámbéry Ármin: *Közép-ázsiai utazás*. Athenaeum Kiadás, Budapest, 1892.

Zajti Ferenc: *Zarathustra Zend-Avesztája*. Budapest, 1919.

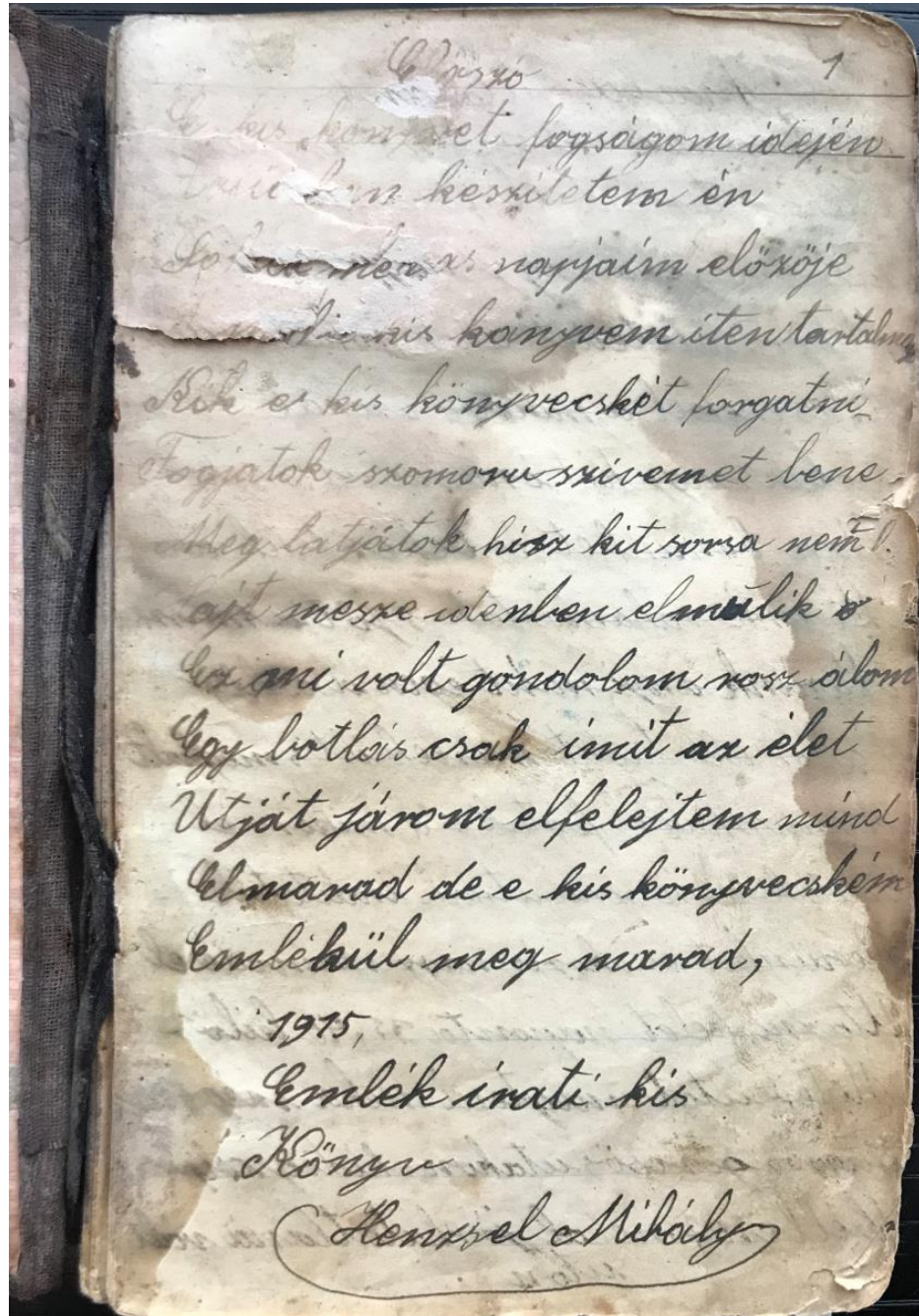
Mellékletek

Osztrák-magyar katonák Galíciában 1916-ban. Forrás: Fortepan

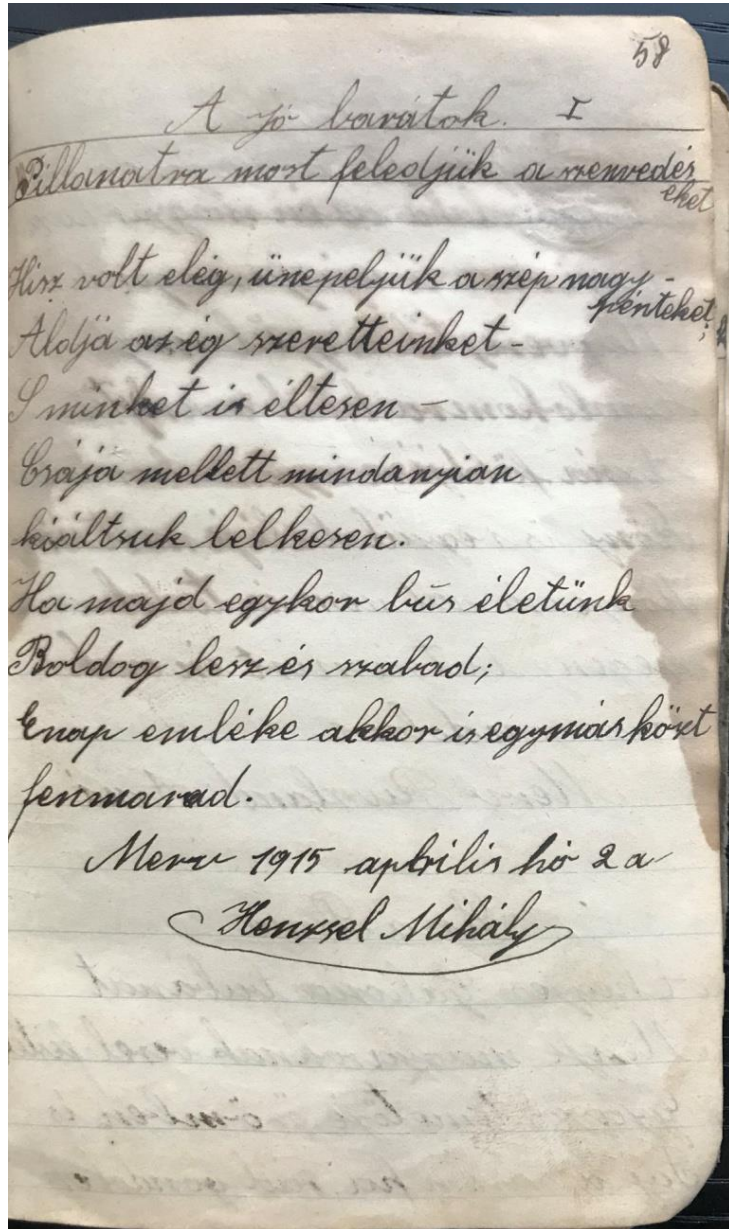

Mervi utcarészlet egy 1890-es felvételen⁸

⁸ A fénykép Paul Nadar (1820-1910) francia fotográfus és újságíró felvétele, melyet 1890-es közép-ázsiai útja során készített. Online: <https://rus-turk.livejournal.com/315028.html?thread=2852756#t2852756> .

A Henzsel Mihály által írt előszó

Egy vers a naplóból

Kultúrák között Sivirsky Antal (1909-1993) szerepe a holland-magyar kulturális transzferben

Pusztai Réka

fordító-tolmács MA szakos hallgató, Debreceni Egyetem

Pusztai Gábor

néderlandista, egyetemi docens, Debreceni Egyetem

Abstract: This paper explores the life and cultural mediation work of Antal Sivirsky (1909–1993), a Hungarian-born intellectual who played a crucial role in Dutch-Hungarian literary and cultural exchange. From his early years as a child refugee in the Netherlands to his career as a journalist, translator, and professor, Sivirsky significantly contributed to the dissemination of Hungarian culture and literature in the Netherlands. The Debrecen Summer University also played a role in this.

Absztrakt: Ez a tanulmány Sivirsky Antal (1909–1993) magyar születésű író, újságíró, műfordító és tanár életét és kultúraközvetítői munkásságát vizsgálja a magyar és holland kulturális, irodalmi kapcsolatok keretében. Sivirsky életét és képességeit a fentebb említett csatornákon keresztül a magyar irodalom hollandiai terjesztésének, valamint a két ország közötti kulturális kapcsolatok ápolásának szentelte. Ebben a Debreceni Nyári Egyetem is szerepet játszott.

Sivirsky Debrecenben

1948. július 31-én érkezett Debrecenbe Hollandiából az akkor 38 éves tanár, Sivirsky Antal, hogy részt vegyen a Debreceni Nyári Egyetem magyar kurzusán. Jelentkezési lapján hollandiai címét adta meg: 's Hertogenbosch, Simon Pelgromstraat 3. Az úrlapon a nyelvtudása mellé annyi nyelvet adott meg, hogy egy sorba ki sem fért: holland, magyar, német, francia, angol, latin, görög, gót. Hogy gót tudása mennyire volt naprakész, nem tudjuk, de latin ismereteit már a jelentkezési lap következő sorában megcsilantotta, mikor a lehetséges szállásfajtákat

sorolták fel (hotel, bútorozott szoba, egyetemi kollégium). Sivirsky csak annyit írt: „ad libitum”, vagyis ahogy tetszik. Az utolsó sorban, az egyéb kérések kategóriában azt kérte a szervezőktől, hogy a *Bánk Bán* elemzésével foglalkozzanak. (DENEKK, 614/a)

Az 1948-as nyári egyetem az 1848-as szabadságharc százéves évfordulójának jegyében telt. A centenárium alkalmából elsősorban az európai szabadság eszménye került a középpontban, egy olyan korban, mikor a totális kommunista hatalomátvétel küszöbön állt. Az egy évvel azelőtti kékcédulás választások csalássorozatával már megalapozták a diktatúrát és a koalíciós korszak végét. Az ellenzéki vezetőket vagy letartóztatták, vagy elmenekültek az országból. 1948 júniusában pedig egyesült az MKP és a Szociáldemokrata Párt, Magyar Dolgozók Pártja (MDP) néven. Elkezdődött az egyházi iskolák államosítása, és Rákosi bejelentette a mezőgazdaság szovjet típusú kollektivizálásának kezdetét is. Meglehetősen heves politikai viharok közepette került tehát sor az 1948-as Nyári Egyetem debreceni programjaira augusztus 1-18 között. A megnyitó beszédet a több száz külföldi (amerikai, angol, svájci, belga, svéd, olasz, osztrák, bolgár, egyiptomi) és magyar hallgató előtt Tolnay Gábor kultuszminisztériumi osztályvezető tartotta, de Mihail Hosev szovjet konzul is jelen volt az ünnepségen. Tolnay hangsúlyozta: az államosítás és a földreform után a felsőoktatás reformja is küszöbön áll. („A debreceni Nyári Egyetem” 1948) Az elhangzottakat a hallgatóság akár fenyegetésnek is vehette. Az előadások, nyelvtanfolyamok, koncertek és táncbemutatók mellett a hallgatók kirándulásokat tettek Hajdúszoboszlón, a Hortobágyon és Tokajban is. (dr. p. j. 1948) Ezt követően (augusztus 19–25 között) a résztvevők még egy hetet töltöttek Budapesten. A három hetes tanfolyam lezárása után a hallgatók nyelvvizsgát tehettek, amiről bizonyítványt kaptak. Sivirsky is kapott egy „nyelvemester” vizsgabizonyítványt, majd hazautazott Hollandiába. (DENEKK 16/c) De ki volt Sivirsky Antal, és miért látta szükségét, hogy éppen ezekben a vészterhes időkben látogasson Hollandiából Debrecenbe?

Sivirsky Hollandiában

Sivirsky Antal 1909. december 14-én született Budapesten. Apja, idősebb Sivirsky Antal építőmester volt. A vesztes első világháború, a Monarchia összeomlása, az őszirózsás forradalom, a tanácsköztársaság, a román megszállás, Trianon megrázkódtatásai összeroppantották az országot. A Sivirsky család is nehéz anyagi körülmények közé került és a szülők 1921-ben úgy döntöttek, hogy a gyermekeiket, Antalt és Tibort az Országos Gyermekvédő Liga szervezésében nyaralni küldik Hollandiába. (Pusztai 2023, 209) Ennek a nagyszabású gyermeküldtetési akciónak köszönhetően, melyet csak gyermekvonatokként szoktunk emlegetni, 1920 és 1930 között több mint 28.000 éhező, traumatizált magyar gyermek nyaralhatott hosszabb-rövidebb ideig Hollandiában. (Aalders, Pusztai, Réthelyi 2020) Ennek az akciónak a keretein belül érkezett Antal és

testvére, Tibor Utrechtbe. A holland Schoenmakers családnál, Raamsdonksveerben töltött néhány hónap nyaralás után a fiúk visszatértek Budapestre, ahol a helyzet nem sokat javult. Az első kínálkozó alkalommal a gyerekeket szüleik ismét feltették egy vonatra, mely ezúttal Franciaországba vitte őket nevelőszülőkhöz néhány hónapra. Az innen visszatérő Sivirsky fiúk Budapesten most sem találtak kedvezőbb körülményekre, és az akkor 13 éves, asztmás Antalt ismét Hollandiába küldték, ugyanahhoz a Schoenmakers családhoz, hátha a tengeri levegő segít a betegségén. Nevelőszülei csakhamar örökbe fogadták Sivirsky Antalt, és ezután már csak látogatóba jött haza Magyarországra. (Sivirsky 2015, 38)

Középiskolái után tanítóképző főiskolát végzett, és 1932-től a tanítás mellett különböző újságoknál (*Dagblad voor Noord-Brabant, Ons eigen blad, De katholieke illustratie*) kezdett dolgozni mint irodalmi recenziós és újságíró. 1933-ban írta első rövidke, 79 oldalas, holland nyelvű könyvét a magyar kultúráról *Overzicht van de Hongaarse cultuur* [A magyar kultúra áttekintése] címmel. A könyv a brüsszeli *Katholieke Vlaamse Hoogeschooluitbreiding* kiadónál jelent meg, mely egy katolikus flamand továbbképzési intézmény volt, és elsősorban kultúrtörténeti kiadványokat jelentetett meg. Kultúraközvetítő tevékenységének ez volt első, határozott lépése, melyet még számos publikáció követett.

1940-ben Sivirsky elvette felségül Gertrudia Cornelia Bollent (1904–1989), majd két hónap múlva a németek megszállták Hollandiát. Házasságukból öt gyermek született. Sivirsky még ebben az évben középiskolai tanári képesítést szerzett, és szintén ebben az évben ismerkedett meg Elly Hoekstrával (1897–1950), akit olasz és magyar tanulmányait követően (magyarul 1937-ben a Debreceni Nyári Egyetemen néhány hetes kurzusain tanult) 1938-ban kineveztek az Utrechti Egyetem magántanárává (*privaatdocent*), ahol magyar nyelvet, majd 1940-től magyar irodalmat is oktatott. Az Utrechti Egyetemen vagy nem firtatták Hoekstra magyar tanulmányait, vagy azt hitték, hogy a „magyar nyelvmesteri vizsga,” amelyet a Debreceni Nyári Egyetemen tett 1937 augusztusában, egyetemi mester diplomának minősül. (Hankiss 1937, 407) Úgy tűnik, Hoekstra ez utóbbi látszatát kívánta fenntartani, mivel első könyvének borítóján, melyet a magyar nyelvtanról írt (Hoekstra 1938a), a szerző neve alatt ott díszileg a kiegészítés: „Diploma Universiteit van Debrecen” vagyis Debreceni Egyetemi diploma. Hoekstra publikált néhány tanulmányt a magyar irodalomról is. (Hoekstra 1938b, 1938c) Oktatási tevékenysége Utrechtben arra korlátozódott, hogy magyar nyelv-, illetve irodalomkurzusokat hirdethetett meg szabadon választható tárgyként az egyetemen. Bármennyire is igyekezett Hoekstra, a magyaroktatást nem sikerült magasabb szintre emelni az Utrechti Egyetemen, vagyis nem sikerült tanszéket vagy intézetet alapítania. Sivirsky Hoekstra példája nyomán úgy érezhette, tennie kell valamit a magyar nyelv és kultúra terjesztéséért Hollandiában, és a legjobb, ha ezt az oktatással kombinálja. Magyar nyelv és irodalom

szakos kiegészítő tanári képesítést kívánt szerezni, ami nem volt egyszerű, hiszen akkor Hollandiában nem volt egyetemi magyar szakos képzés. A törvény azonban megengedte, hogy ennek ellenére egy egyetemi bizottság előtt a jelölt ilyen jellegű (kiegészítő) képesítő vizsgát tegyen. Eltartott néhány évig, míg összeállt a bizottság, de 1943. december 13-án (a háború és a német megszállás közepén) Sivirsky az Amszterdami Egyetemen (*Universiteit van Amsterdam*), Hollandiában először, sikeres vizsgát tett magyar nyelv és irodalomból, és ezzel megszerezte középiskolai magyartanári képesítését. („Novum op examengebied” 1943, 1) 1945 májusára egész Hollandiát felszabadították a kanadai és angol csapatok, véget ért a háború, és Sivirsky a német megszállás évei után ismét belevetette magát az írásba és a kulturális életbe. Általában nyelvészeti és művelődéstörténeti kérdésekről írt cikkeket a holland lapokba, többek között etimológiai kérdésekről (Sivirsky 1945), az új holland helyesírásról (Sivirsky 1946a) és színháztörténetről értekezett. (Sivirsky 1946b) A nyelvészkedés nem volt Sivirsky erőssége, hiszen ilyen jellegű tanulmányokat sosem folytatott. 1945-ös cikkében a holland *Duits*, vagyis ’német’ szó eredetéről értekezett, és ebbe bevonta más nyelvek ’német’ jelentésű szavait is. Sivirsky elismeri, hogy a szláv nyelvekben általában „nyemecki”, a magyarban „német” szavak eredetét nem sikerült ugyan kiderítenie, de szerinte a magyar „német” szó a „nem”, vagyis faj (*ras*) szóból származik. (Sivirsky 1945) Hogy Sivirsky nem értett az etimológiához, de sajnos írt róla, másnak is feltűnt. A holland nyelvész N. van der Sijs 2005-ben arról értekezik, hogy Sivirsky 1988-as tanulmányában (Sivirsky 1988) tévesen, mindenféle nyomós érv nélkül magyar jövevényszónak állítja be a holland nyelvben a *salami* (szalámi) és *tulp* (tulipán) szavakat, noha a hollandban az előbbi bizonyítottan olasz, az utóbbi török jövevényszónak számít, ami a francián keresztül jutott el a hollandba. (Sijs 2005, 148)

Sivirsky vizsgazsúritag volt szónoki vizsgákon („Spreken in het openbaar” 1946), amit nagy lelkesedéssel évtizedeken keresztül folytatott (Sivirsky, Vogel 1959), és vizsgabizottsági tag volt magyartanári képesítő vizsgákon (Elly Hoekstrával, Tarnóczy Imrével, Vilma királynő magyar tolmácsával, a holland ellenállási mozgalom veteránjával és Révész Géza (1878–1955) zenepszichológus professzorral együtt). (Nederlandse Staatscourant 1948, Tarnóczyról lásd: Bozzay 2023, 2024) De írt színdarabot is a német megszállás éveiről és a holland ellenállási mozgalomról, *Molenkruis* [Malomkereszt] címmel, melyet a *Crescendo* színtársulat mutatott be 1947-ben. („Het Molenkruis” 1947) Emellett színdarabokat is rendezett („Gezworen kameraden” 1947), és irodalmi előadásokat is tartott. („De moderne roman” 1947) Bekapcsolódott a Debreceni Nyári Egyetem szervezésébe is. Ő volt a hollandiai szervező titkár, aki résztvevőket toborzott az 1948-as Nyári Egyetemre („Zomeruniversiteit te Debrecen” 1948), melyen ő maga is részt vett. Miután visszatért Debrecenből, a Sivirsky család Hágába költözött, ahol Antal egy középiskolában tanított, valamint tagja lett a

Hágai Művészeti Egyesületnek [Haagse Kunstkring] is, melynek irodalmi részlegét 1951-től vezette.

A magyar nyelv és kultúra terén kifejtett tevékenységéért a magyar állam elismerésben részesítette. A magyar követ, Bölöni György (1882–1959) 1949 decemberében Jan Musch (1875–1960) holland színész és Tehun de Vries (1907–2005) kommunista holland író mellett Sivirskyt is Petőfi-éremmel tüntette ki, melyet a hágai követségi rezidencián adott át. („Hongaarse gezant reikte Petőfi-medailles uit” 1949)

Elly Hoekstra 1950-ben elhunyt, ezzel az Utrechti Egyetemen megüresedett a magyar nyelv és irodalom oktatói állás. 1952-ben Hoekstra utódjaként Sivirskyt nevezték ki magántanárnak, aki ettől kezdve heti egy napot Utrechtben tanított, de fizetést nem kapott. („Uit de Staatscourant” 1952) Székfoglaló előadását az egyetemen Madách Imre *Az ember tragédiája* című művéről tartotta. (Sivirsky 1953) Madách műve még sokáig az irodalmi kutatásainak fókuszában maradt. Noha Sivirsky Hoekstrához hasonlóan nem rendelkezett magyar szakos egyetemi diplomával, a Debreceni Nyári Egyetemen szerzett bizonyítványát ennek állította be. A későbbiekben is úgy nyilatkozott a holland sajtónak, hogy 1948-ban fejezte be magyar nyelv és irodalom szakos tanulmányait, és magiszter (a jelenlegi mesterképzéssel egyenértékű) fokozatot szerzett Magyarországon. („Roman over de Duitse” 1965) Ez önmagában erős csúsztatás volt, de ennek ellenére feladatait az Utrechti Egyetemen, ahol ingyen dolgozott, példásan ellátta. Igaz, Hoekstrához hasonlóan neki sem sikerült a magyar oktatást magasabb szintre emelni Hollandiában.

Sivirsky az 1954-es amszterdami PEN-kongresszuson is részt vett, ami azt jelenti, hogy a holland irodalmi élet elismerte és értékelte munkáját. Az 1956-os magyar forradalom eseményeit Hollandiában élénk figyelemmel követték. Az országba érkező összesen mintegy 3000 magyar menekült érdekében pedig egész Hollandia megmozdult. Sivirsky is mindent megtett a maga módján a menekültek érdekében. Amellett, hogy néhány magyar menekültet ideiglenesen befogadott a házába, írt egy holland nyelvkönyvet magyarok számára (Sivirsky 1957a) és egy magyar nyelvkönyvet hollandoknak. (Sivirsky 1957b)

A kultúraközvetítő

Az ötvenes évektől a nyolcvanas évek elejéig Sivirsky számított a magyar irodalom és kultúra legismertebb és legelismertebb terjesztőjének Hollandiában. 1957-ben publikált egy antológiát *Meesters der Hongaarse vertelkunst* [Magyar elbeszélők] címmel. (Sivirsky 1957c) Az antológia egy sorozat része volt, mely 1948 és 1975 között jelent meg az amszterdami Meulenhoff kiadó gondozásában és különböző országok irodalmát mutatta be a holland közönségnek. A magyar elbeszélőket felvonultató kötet megjelenésének időpontja nem lehetett véletlen, hiszen az '56-os forradalom és a Hollandiába érkező több ezer menekült Ma-

gyarországra irányította a hollandok figyelmét. Ebből az osztársadalmi érdeklődésből szeretett volna profitálni a kiadó is, és ennek volt köszönhető, hogy az '56-os forradalom utáni évben már meg is jelent az antológia. Többek között Petőfi Sándor egy költeménye, Herczeg Ferenc, Gárdonyi Géza, Kosztolányi Dezső, Illyés Gyula, Nagy Lajos, Heltai Jenő, Farkas Antal, Tormay Cécile, Móricz Zsigmond, Veres Péter és Déry Tibor írásai, valamint Jókai elbeszélései kaptak helyet a kötetben. Az antológiáról megjelent ismertetésekéből kiderül, hogy a holland olvasók eddig nem sokat tudhattak a magyar irodalomról. (Oudejans 1958) Sivirsky részt vállalt a holland-magyar szótár szerkesztésében is.

Hernádi Gyula *A péntek lépcsőin* című műve 1963-ban jelent meg hollandul Sivirsky fordításában *Ik verloor* címmel a De Tijdstroom kiadó gondozásában. 1969-ben Ady Endre és más magyar költők műveiből összeállított antológiát jelentetett meg hollandul, a Mantau kiadónál. (Sivirsky 1969) Illyés Gyula *Puszták népe* (*Het volk van mijn poesta*) című műve 1976-ban látott napvilágot hollandul az amszterdami Meulenhoff kiadónál, melynek fordítója Sivirsky Antal volt. A sajtóban megjelent kritika kifejezetten pozitív volt. Sokat és szívesen írtak a magyar író nyomorúságos szociális viszonyokat leleplező könyvéről, melyet „mesterműként” jellemzett a holland sajtó, és a fordítót is kifejezetten dicsérték. (Doorne, 1976, Brandt, 1976, Haan, 1976) Illyéstől Sivirsky még több művet is lefordított hollandra. *Illyés műve, a Kháron ladikja vagy az öregedés tünetei* 1980-ban jelent meg az amszterdami Meulenhoff kiadónál., *In de sloep van Charon of de verschijnselen van ouderdom* címmel, az *Ebéd a kastélybant Noenmaal op het kasteel* címen 1978-ban adták ki Amszterdamban. 1977-ben került a holland könyvesboltokba egy József Attila kötet, melynek Sivirsky mellett a holland költő, író, újságíró és irodalomkritikus Willem Brandt (1905-1981) volt a fordítója. (József 1977)

Sivirsky a Hágai Művészeti Egyesületben találkozott a magyar származású holland íróval, Jan Cremerrel (1940–2024), aki a '60-as évek Hollandiájában felkapott író és a lázadó ifjúság szócsöve volt. Cremer anyai ágon rendelkezett magyar gyökerekkel. Édesanyja, Csordás Szomorkay-Wendl Rózsa (1917–2001) Budapesten ismerkedett meg idősebb Jan Cremerrel (1877–1942), akihez huszonegy éves korában hozzáment feleségül. Holland férjével, aki ekkor hatvanegy éves volt, Hollandiába költöztek. Közös gyermekük születése után két évvel, 1942-ben az apa elhunyt, és a megszállt Hollandiában a fiatal magyar anyuka mostoha körülmények között nevelte gyermekét. A háború után Jant nevelőszülőkhöz adták, és hamar a saját lábára kellett állnia. 1964-ben, 24 évesen publikálta első regényét, az *Ik Jan Cremert* [Én Jan Cremer], mellyel szinte berobbant a holland irodalmi életbe. Mindent és mindenkit provokált, kritizált, felbőszített és irritált. Elsősorban az idősebb generációt és az irodalomkritikusokat. A '70-es évek végére Cremer ismert és tehetős írónak, valamint festőnek számított. Könyveit negyven nyelvre fordították le, és több millió példányban adták el.

Festményeit világszerte gyűjtők és múzeumok vásárolták. Cremer küldetésének érezte, hogy Hollandiában a magyar irodalom terjesztője legyen. Könyvsorozatot adott ki, *Hongaars Archief* (Magyar Archivum) címmel, hogy a holland olvasókkal megismertesse a magyar irodalom klasszikusait. Az első kötet 1981-ben jelent meg az amszterdami Loeb kiadónál. A vállalkozás egyedülálló volt, mivel azelőtt magyar irodalmi sorozat nem jelent meg holland nyelven. Jókai Mór *Az arany ember* (*De man van goud*), Mikszáth Kálmán *Különös házasság* (*Een vreemd huwelijk*), Gárdonyi Géza *Egri csillagok* (*De sterren van Eger*), Móricz Zsigmond *A boldog ember* (*De gelukkige mens*), Kosztolányi Dezső *Édes Anna* (*Anna*) és Sánta Ferenc *Az ötödik pecsét* (*Het vijfde zegel*) című műve látott napvilágot hollandul a sorozatban.

Sivirsky Mikszáth regényét ültette át hollandra, mely a sorozat első részeként került a hollandiai olvasóközönség elé. A holland kritikusok nem kímélték Mikszáthot. A holland napilap, a *De Volkskrant* kritikusa egyszerűen csak a „magyar operettként” emlegeti a művet, mely szerinte ironikus és szarkasztikus hangvételű. („Hongaarse operette” 1982) Az akkori holland sajtóra jellemző módon az *Algemeen Dagblad* című napilap kritikusa tulajdonképpen semmit nem ír Mikszáth regényéről recenziójában. Megemlíti ugyan Sivirskyt mint fordítót és azt is, hogy az utószó is a fordító tollából származik, de az egyébként is rövidke kritikájában szinte kizárólag Jan Cremerrel van elfoglalva, akinek a fotóját is mellékelte a cikkhez. Egyértelműen Cremer volt a húzónév a sorozatban, őt ismerte a holland közönség, de emellett a Mikszáth-regény cselekménye, művészi értéke, történelmi háttere, esztétikai megítélése, a magyar író irodalomtörténeti szerepe mind rejtve marad a holland olvasó előtt. („Hongarije” 1982) A *Nieuwsblad voor het Noorden* című napilap kritikusa sem volt túl alapos értékelésében. Recenziójában kizárólag tartalomismertetésre vállalkozott, minden mást az olvasóra bízott. („Hongaars” 1982) Noha a sorozatot sokkal hosszabbra tervezték (évi hat magyar regény holland fordítása volt a cél), az első hat regénynél tovább nem jutottak. Pénzügyileg a vállalkozás csődöt mondott, a magyar regények nem fogytak, a sorozat kifulladt. Jan Cremer kénytelen volt belátni, hogy a holland olvasókat nem igazán érdeklik a magyar irodalom klasszikusai.

Sivirskynek ettől még nem ment el a kedve a fordítástól. Déry Tibor *Ítélet nincs* (*Geen oordeel*) című művét, mely az amszterdami De Arbeiderspers kiadónál jelent meg Sivirsky fordításában, pozitívan fogadta a kritika. Dicsérték a magyar író őszinte stílusát és értékelték magának való, alkalmazkodásra képes természetét is. („Revolutie-dagboek” 1989, „Ego-document” 1990).

Sivirsky nemcsak fordítóként, hanem szépíróként is kipróbálta magát. Fent említett korai színdarabja mellett Maros Antal álnéven több regényt is publikált hollandul. *De roode Donau* [A vörös Duna], *Nomadenbloed* [Nomád vér], *Terugkeer naar Boedapest* [Visszatérés Budapestre], *De afvallige martelaar* [A

lázadó mártír] és a *De dag van de emigrant* [A bevándorló napja] című regénye 1938-ban, 1948-ban, 1962-ben, 1963-ban, illetve 1965-ben jelent meg. (Maros 1938, 1948, 1962, 1963, 1965) A holland irodalomkritikusok vegyesen fogadták „Maros Antal” műveit. Irodalmi szempontból magas színvonalú regénynek tartották, de nyelvileg néha kritizálták a műveit. (Mullemeister 1939) „Izgalmas, objektív és kritikus” műnek tartották első regényét, melyet a recenzensek mindenkinek ajánlottak. (Veen 1940) Utolsó három regénye, mely együtt trilógiát alkotott, azonban kevésbé nyerte el a holland kritikusok tetszését. Darabosnak, unalmasnak tartották a művet, melynek végtelen monológjai olvashatatlaná tették a regényt. (J. de V. 1962)

Sivirsky karrierje felfelé ívelt a hetvenes években, de magánélete kevésbé harmonikusan alakult. Első feleségétől 1971-ben elvált, és még ugyanebben az évben feleségül vette Alida Claust (1916–1997). 1974-ben nyugdíjba vonult mint tanár, de irodalmi fordításain és irodalomtörténeti kutatásain rendületlenül tovább dolgozott.

Sivirsky irodalomtörténészként is működött. 1953-tól jelent meg a groningeni Wolters kiadónál egy több kötetes líra antológiája, *De stem van de dichter* [A költő hangja] címmel. (Sivirsky 1953) Kétkötetes holland irodalomtörténeti munkája *Het beeld der Nederlandse literatuur* [A holland irodalom bemutatása] 1959-60-ban jelent meg szintén a Wolters kiadónál. (Sivirsky 1959-60) Ezzel szinte egy időben látott napvilágot a magyar irodalomtörténeti műve hollandul a *De Hongaarse literatuur in onze tijd* [Kortárs magyar irodalom]. (Sivirsky 1960) Németül *Die ungarische Literatur der Gegenwart* címmel jelent meg könyve a kortárs magyar irodalomról. (Sivirsky 1962) Sivirsky természetesen a holland–magyar irodalmi kapcsolatokkal is foglalkozott. 1970-ben a Magyar Tudományos Akadémiánál benyújtott *Magyarország a 19. századi holland irodalom tükrében* című disszertációja alapján elnyerte az irodalomtudományok kandidátusa címet. Értekezése 1973-ban jelent meg az Akadémiai Kiadónál ugyanezen a címen. (Sivirsky 1973) *A Holland-Magyar kulturális kapcsolatok öt évszázada* címmel írt könyvet 1986-ban, mely egy évvel később hollandul is megjelent. (Sivirsky 1986, 1987) Hollandiai elismertségét mutatja, hogy Sivirsky 1974-től elnöke volt a neves holland íróról elnevezett Frederik van Eden Társaságnak. („Amsterdam” 1991)

Összegzés

Sivirsky szerencsés ember volt. Egy idegen környezetben, gyermekként családjától elszakítva is megtalálta helyét egy másik kultúrában. Tökéletesen elsajátította a holland nyelvet, és otthonosan mozgott mind a magyar, mind a holland kulturális közegben. Fiatalemberként már egyértelmű volt számára, hogy az a kultúrák közvetítő szerep, melyet Hollandia és Magyarország között betölthet, hosszú távú befektetés. Újságíróként, műkritikusként, szerzőként, műfordítóként,

egyetemi oktatóként és irodalomtörténésként is tudatosan ezt a szerepet vállalta magára és vitte tovább évtizedeken keresztül, gyakorlatilag haláláig. Szerepe a holland–magyar kapcsolatok megerősítésében és fejlesztésében példaértékűnek számít. Noha sosem végzett egyetemi magyar szakos tanulmányokat, autodidakta módon rendkívül sokrétű tudásra tett szert a magyar irodalom és kevésbé a nyelvészet területén. Magyarországon kandidátusi értekezését sikeresen megvédte, és világszerte elismert tagja volt a hungarológus közösségnek. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja és a társaság számvizsgáló bizottságának éveken keresztül elnöke volt. 1991-ben a holland Oranje-Nassau rend tisztje (*Officier van de Orde Oranje-Nassau*) kitüntetést vehette át, valamint ugyanebben az évben a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Lotz-éremmel tüntette ki.

Irodalomjegyzék

- Aalders, Maarten J. - Pusztai Gábor - Réthelyi Orsolya, szerk. (2020). *A gyermekvontatok. Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után*. Budapest: L'Harmattan.
- „A debreceni Nyári Egyetem”. *Hírlap* (1948. augusztus 3.), 5.
- „Amsterdam”. *Zierikzeesche Nieuwsbode* (1991. november 13.), 17.
- Bozzay Réka (2023). „De studie van Imre Forró in de jaren 30 aan de Utrechtse universiteit”. *Acta neerlandica*, 2023/20, 157-188.
- Bozzay Réka (2024). „Forró Imre utrechti tanulmányai az 1930-as években”. *Gerundium*, 15/1-2, 67-91.
- Brandt, Willem (1976). „Poesta”. *De Telegraaf* (1976. május 22.), III.
- „De moderne roman”. *Provinciaal Noordbrabantsch Dagblad* (1947. október 30.), 2.
- Doorne, J. van (1976). „Hongarije: martelaar van feodalisme”. *Trouw* (1976. április 10.), 21.
- dr. p.j. (1948). „Képeslap a debreceni nyári egyetemről”. *Magyar Nemzet* (1948. augusztus 12.), 3.
- „Ego-document”. *Leeuwarder Courant* (1990. január 5.), 18.
- „Gezworen kameraden”. *Provinciaal Noordbrabantsch Dagblad* (1947. szeptember 20.), 2.
- Haan, Jaques den (1976). „Leven in een feodale poesta”. *Het Parool* (1976. szeptember 18.), 11.
- Hankiss János (1937). „Jelentés a debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem szünidei tanfolyamának, a Nyári Egyetemnek XI. évfolyamáról”. In: Tankó Béla szerk, *Évkönyv és Almanach az 1936-37. tanévről*. Debrecen: A Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Nyomda, 404-412.
- „Het Molenkruis”. *Provinciaal Noord-Brabantsche Courant* (1947. február 2.), 3.
- Hoekstra, Elly (1938a). *Beknopte Hongaarse grammatica*. Zutphen: Thieme & Cie.
- Hoekstra, Elly (1938b). „Het religieuze element in de Hongaarsche letterkunde (Slot van blz. 177.)”. *De Nieuwe Gids*, 53/9, 257-288.
- Hoekstra, Elly (1938c). „Het religieuze element in de Hongaarsche letterkunde”. *De Nieuwe Gids*, 53/8, 167-177.
- Hoekstra, Elly (1939). *Eenige bijzonderheden over de Hongaarsche taal*. Utrecht: [s.n.]

- „Nederlandse Staatscourant”. Bijvoegsel No. 17. (1948. május 17.), 1.
- „Hongaarse gezant reikte Petőfi-medailles uit”. *Provinciale Noord-Brabantsche Courant* (1949. december 10.), 2.
- „Hongaars”. *Nieuwsblad van het Noorden* (1982. február 9.), 7.
- „Hongaarse operette”. *De Volkskrant* (1982. január 20.), 11.
- „Hongarije”. *Algemeen Dagblad* (1982. január 22.), 21.
- „Novum op examen gebied”. *Nieuwe Apeldoornse Courant* (1943. december 18.), 1.
- J. de V. (1962). „Eerste van trilogie”. *Het Rotterdamsche Parool* (1962. augustus 16.), 9.
- József Attila (1977). *De zoon van de straat en van de aarde*. szerk. Sivirsky Antal, ford. Sivirsky Antal, Willem Brandt. 's-Gravenhage: Nijgh & Van Ditmar/Brugge: Sonneveld.
- Maros Antal (1938). *De roode Donau*. Amsterdam: Van Kampen & Zoon.
- Maros Antal (1948). *Nomadenbloed*. Den Haag: Kruseman.
- Maros Antal (1962). *Terugkeer naar Boedapest*. 's-Gravenhage: Stols.
- Maros Antal (1963). *De afvallige martelaar*. 's-Gravenhage: Stols, Barth.
- Maros Antal (1965). *De dag van de emigrant*. Amsterdam: Heijnis.
- Mullemeister, J. (1939). „Boekbespreking”. *Nederland*, 91/17, 31-32.
- Oudejans, F. (1958). „Om beurten dromerig en keihard. Boek vertellingen van Hongaren”. *De Volkskrant* (1958. március 1.), 11.
- Pusztai Réka (2023). „Twee levens naast elkaar”. *Acta Neerlandica*, 2023/20, 209-216.
- „Revolucie-dagboek”. *De Volkskrant* (1989. június 16.), 9.
- „Roman over de Duitse bezetting in Hongarije”. *Algemeen Dagblad* (1965. március 9.), 11.
- Sijs, N. van der (2005). *Van Dale Groot Leenwoordenboek. De invloed van andere talen op het Nederlands*. Amsterdam: KNAW.
- Sivirsky Antal (1945) „Diets, Duitsch, Mof, Teutoon”. *Provinciale Noord-Brabantsche Courant* (1945. május 26.), 1.
- Sivirsky Antal (1946a) „De gemeenschappelijke nieuwe spelling”. *Provinciaal Noord-brabantsch Dagblad* (1946. május 7.), 7.
- Sivirsky Antal (1946b) „Mensch en Tooneel”. *Provinciaal Noordbrabantsch Dagblad* (1946. október 28.), 6.
- Sivirsky Antal (1953). *De tragedie van de mens van Imre Madách (1823-1864)*. Groningen: Wolters.
- Sivirsky Antal (1953). *De stem van de dichter*. Groningen: Wolters.
- Sivirsky Antal (1957a). *Holland nyelvkönyv*. Amsterdam: [s.n.]
- Sivirsky Antal (1957b). *Leergang voor de Hongaarse taal*. Amsterdam: Becht.
- Sivirsky Antal szerk. (1957c). *Meesters der Hongaarse vertelkunst*. Meulenhoff: Amsterdam.
- Sivirsky Antal - Vogel, Albert (1959). *School der voordrachtskunst*. Groningen: Wolters.
- Sivirsky Antal (1959-60). *Het beeld der Nederlandse literatuur*. Groningen: Wolters.
- Sivirsky Antal (1960). *De Hongaarse literatuur van onze tijd*. Antwerpen: Standaard.
- Sivirsky Antal (1962). *Die ungarische Literatur der Gegenwart*. Bern: Francke.
- Sivirsky Antal, szerk. (1969). *Werk uit Hongarije, Endre Ady e.a.* Brussel, Den Haag: Manteau.
- Sivirsky Antal (1973). *Magyarország a 19. századi holland irodalom tükrében*. Irodalomtörténeti Füzetek 84. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Sivirsky Antal (1986). *A Holland-Magyar kulturális kapcsolatok öt évszázada*. Budapest: [s.n.]
- Sivirsky Antal (1987). *Vijf eeuwen Hongaars-Nederlandse culturele betrekkingen*. Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken.
- Sivirsky Antal (1988). „Hongaarse woorden in het Nederlands. De verradelijkheid van gelijkenis”. *Onze Taal*, 57/7-8, 102-104.
- Sivirsky, Mara (2015). *Trein naar Holland*. Magánkiadás.
- „Spreken in het openbaar”. *Provinciaal Noordbrabantsch Dagblad* (1946. április 18.), 2.
- „Uit de Staatscourant”. *Algemeen Handelsblad* (1952. december 5.), 2.
- Véber Gyula (1961). *Magyar-holland szótár*. Den Haag: Van Goor Zonen.
- Veen, Piet van (1940). „Onze letterkundige kroniek”. *Nieuwe Apeldoornsche Courant* (1940. február 24.), 12.
- „Zomeruniversiteit te Debreczen”. *Friesch Dagblad* (1948. február 10.), 2.
- Debreceni Egyetem Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (DENEKK) Kézirattára, a Debreceni Nyári Egyetem Archívuma 1947-48, 614/a. 614/c.

Egy alig ismert építőmester – Horváth János

Nyul Imre

helytörténész, nyugdíjas középiskolai tanár

Absztrakt: Debrecen több jeles épülete fűződik Horváth János nevéhez. A többségét mint építőmester jegyzi, de némelyiket ő maga tervezte. Középületeken kívül több lakóházat is épített. Jótékonyági, adományozási tevékenysége is kiemelkedő volt.

Kulcsszavak: Horváth János, Debrecen, Angol Királynő Szálló, Leánynevelő Intézet, lakóházak, Felsőjózsa

Abstract: János Horváth should be mentioned in connection with a number of excellent buildings in Debrecen. He is best known as a master builder, but he also worked as an architect. Apart from public buildings, he was also a builder of apartment houses. His charity activity was also outstanding.

Keywords: János Horváth, Debrecen, Hotel to the Queen of England, Girls' Boarding School, apartment houses, Felsőjózsa

Talán az egyik legkevésbé ismert debreceni építőmester Horváth János, akinek pedig ma is több alkotása megtalálható városunkban. Nevét szinte csak az Angol Királynő Szálló révén ismerik. Többi munkája, tevékenysége, illetve élete az ismeretlenség homályában maradt. Minden bizonnyal tevékenységének csak egy része, csak az adatolható munkái kerülhettek ebbe a dolgozatba.

Élete

Horváth János építőmester 1854. április 6-án született Debrecenben. Szülei Horváth István napszámos és Suba Katalin.¹ Ötgyermekes családban nőtt fel. A család az egykori Késes utca elején (3519), a későbbi 4. szám alatt lakott.²

Horváth János 14 évesen már kőművesinasként dolgozott, majd kőműves szakmát szerzett, később további szakmai képzéseken vett részt, és megszerezte az építőmesteri címet. Szakmai tudásának fejlesztése érdekében szinte egész Európát beutazta, jeles építészeknél tökélesítette tudását.³ Németül és franciául is

¹ Református egyház keresztlési anyakönyve 404/1854

² Tematikus adatbázis 1870. – civisgistory.hu (2024.07.14.)

³ Debrecen szabad királyi város és vidéke ipari és kereskedelmi díszalbuma. Budapest, 1928. 46.

beszért és olvasott. Többek között Charles Garnier francia és Ferdinand Fellner osztrák építészek is foglalkoztatták, később mindkettővel levelet is váltott.⁴ Katonai szolgálatát a 23-as vadászászlóaljnál teljesítette Székelyudvarhelyen, mint alvadász.

1878. december 4-én Debrecenben megnősült, felesége Nagy Julianna (1854. augusztus 24. – 1940. február 17. Debrecen) volt.⁵ Miután gyermekük nem született, nagyon sokat jótékonykodtak. Például a székely árvákat pénzzel támogatták,⁶ a „nagy háború” (azaz az első világháború) idején „a rokkantaknak, árvák részére hetenként 200–250 embernek ételmet és ruhát adományoztak.” De hozzájárultak templomok építéséhez, alapítványokat is támogattak.

Horváth János és felesége

Szerteágazó társadalmi tevékenységet folytatott: a városi törvényhatósági bizottságnak tagja, a református egyház presbitere, a kereskedelmi és iparkamara tagja, az építész- és mérnökegylet debreceni csoportjának alapító tagja, a Fialakorúakat gyámolító bizottság tagja, az állami és tanyai iskolák választmányi tagja, az Iparos kör választmányi tagja, a városi dalárda alapító és választmányi tagja. Igazgatósági tagságot töltött be a következő intézményeknél: Debreczeni kerület munkásbiztosító pénztár, Korona Takarékszövetkezet, Czukorka és csokoládégyár. 1892-ben a Domb utca 107. szám (a mai 3. és 5. szám) alatt éltek. 1906-ban építették fel saját lakóházukat (*ld. később*).

⁴ Testvére leszármazottja által őrzött levelek

⁵ Református egyház esketési jegyzőkönyve 273/1878

⁶ Székely Nemzet, 1902. augusztus 23. 3.

Kertjük volt az Újkertben, a Ferenc József út 17., illetve a Lehel utca 1. számú saroktelken. Az 1910. évi háznilyvántartás szerint a fentiekén túl tulajdonukban volt a Darabos utca 7., a Domb utca 11. és 18. (*utóbbi ld. később*), a Basahalom utca 23. és a Vértesi út 8. számú telek, illetve ház, valamint a Híd utca 14. illetve a Szabó Kálmán utca 1. számú saroktelek (*utóbbi ld. később*). A tulajdonukban lévő lakóházakat valószínűleg bérbeadás céljából építette.

Horváth János hosszú szenvedés után 1929. március 21-én, Debrecenben hunyt el.⁷ Temetéséről ellentmondó információk vannak. A korabeli sajtó szerint március 23-án, Nyíregyházán temették el.⁸ A Debreceni Köztemető temetői főkönyvében viszont az szerepel, hogy miután a debreceni Kossuth utcai református temetőben exhumálták, 1936. november 16-án köztemetőbe temették át. A sírt megváltás hiányában az 1980-as években felszámolták.⁹

Munkáiból

Angol Királynő Szálloda (Kossuth utca 21.)

A város egyik nevezetes szállodája volt az Angol Királynő Szálloda, étterem és kávéház. Az egyemeletes műemlék épület helyén a XVII. században földszintes épület állt, amelyben 1887-ben Gerzon János vendéglős nyitotta meg a „Komlóhoz” címzett kávéházat, éttermet és sörcsarnokot.

Az új tulajdonos, Vilmos Lajos 1890-ben a földszintes házat átépíttette, kibővítette, az utcai és a keleti udvari szárnyra emeletet építtetett. A koraeklektikus stílusban megvalósult ház terveit Horváth János készítette. A szálloda ekkor vette fel az Angol Királynő nevet.

Az épületben a boltozatos kapubejárótól jobbra kávéház, balra a földszinten éttermek, az emeleten pedig vendégszobák voltak. A szállodában két étterem, a Fehér terem és a Bunda étterem működött. Az utóbbi volt Ady Endre törzshelye, amelyet Ady nevezett el Bundának, a nagyváradi Fekete Sas ivójának „Bunda” neve alapján. Az Angol Királynő szállodát 1901-től Hauer Bertalan bérlő üzemeltette.

A Bunda éttermet 1929-ben magyaros vendéglővé alakították át. Minden burkolat és berendezés népművészeti jelleget kapott. Az ablakokat Haranghy Jenő üvegfestményei díszítették.

1942-ben az Országos Társadalombiztosító Intézet vette meg az épületet, és ott helyezte el orvosi rendelőit. A házból ekkor tűntek el a művészeti alkotások, a vendéglátáshoz kötődő berendezési tárgyak. Az épületet 1945 után egészen 1970-ig szakmunkástanuló-otthonként használták, majd az Alföldi Vendéglátó

⁷ Református egyház halotti anyakönyve, Debrecen, 666/1929

⁸ Nemzeti Ujság, 1929. március 27. 9.

⁹ Debreceni Köztemető Ügyfélszolgálati Iroda 2025. február 4-i tájékoztató levele (Oláh Róbert)

Vállalat kezelésébe került. Jelenleg egyebek mellett egy étterem működik benne. A volt Angol Királynő épülete 1953-tól országos műemlékként van nyilván-
tartva.¹⁰

Az Angol királynő szálloda (képeslap)

Református Felsőbb Leánynevelő Intézet (Kossuth utca 33. – lebontva)

A debreceni református egyház presbitériuma 1891-ben Horváth Jánost bízta meg a Kossuth utcai intézeti iskola felépítésével. A klasszicista stílusú egyemeletes épületet 1892-ben adták át. Horváth János 1901-ben Biczó Gyula építőmesterrel közösen betegszobával bővítette az épületet, valamint szép kerítéssel zárták le az udvart. Az intézet bővítéseként 1927-re felépült háromemeletes új épületbe költözött át az iskola. A régi épületben négy elemi és négy polgári osztályban folyt tovább a tanítás. A református intézményt és épületeit 1948-ban államosították, és az egyemeletes régi épületet az 1960-as évek végén lebontották.

¹⁰ M1788 50021/1953

Az iskola épülete¹¹

Gályarabok emlékműve (Kálvin tér)

Debrecenben a Református Kollégium előtti Emlékkertben áll a gályarabságot szenvedett protestáns lelkészek és tanítók emlékoszlopa, amelyet özv. Hegyi Mihályné debreceni polgárasszony saját költségén emeltetett. A díszes obeliszk tervezését és kivitelezését Gerenday Antal és fia, Béla akadémiai szobrászművészek végezték. Az alapozást és az építőmunkát Horváth János építőmester vállalta. Az emlékmű 1895. szeptember 21-i ünnepélyes felavatásakor „*Horváth János építőmester és neje szül. Nagy Juliánna mélyen meghatva hallgatták Balogh Ferenc hittanár szónoklatát, a melytől indítva 600 korona alapot tettek le a város polgármesteréhez azon célból, hogy ezen összeg tőkésítették, s kamataiból a gályarabok oszlopa gondoztassék.*”¹²

¹¹ Székely Árpád – Mendlik Oszkár 1896 akvarell, papír (Déri Múzeum)

¹² Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1895. október 31. 702.

A gályarabok emlékműve (képeslap)

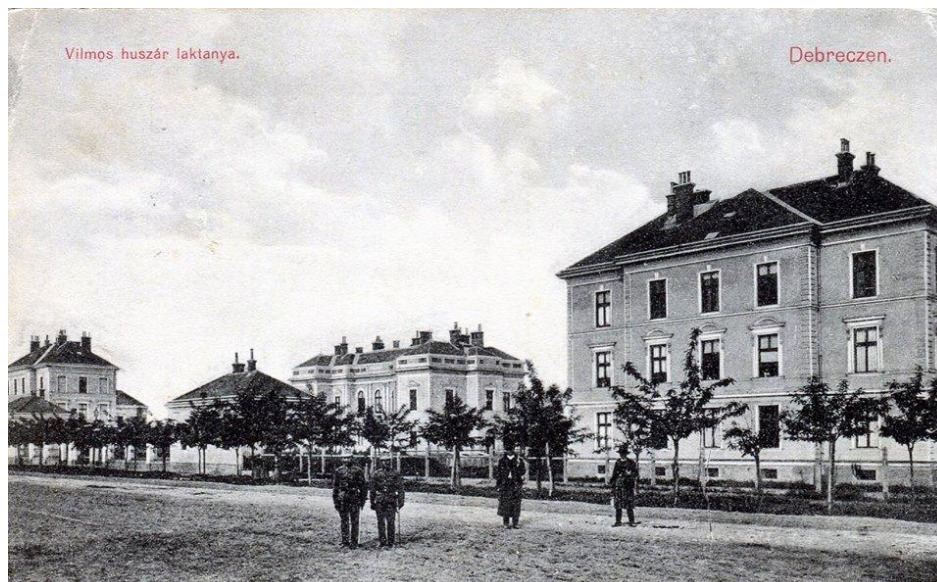
Vilmos huszárlaktanya (Kassai út 26.)

Debrecenben a Hadházi út¹³ mentén 1898-ban már építették a közös hadsereg huszárlaktanyáját, amint erről több, korabeli városi közgyűlési jegyzőkönyv is beszámol.¹⁴ Csak az 1928-i évi Debrecen szabad királyi város és vidéke ipari és kereskedelmi díszalbumából tudjuk, hogy ennek a nagy építkezésnek Horváth János is részese volt. Sajnos a város 6787/1898. számú tanácsi határozata nem maradt fenn, amely a kivitelezésre kiírt verseny győzteseit hirdette ki. Elutasított fellebbezésekből és egyéb okiratokból¹⁵ annyi tudható, hogy a város más pályázókkal szemben debreceni építészeket bízott meg a kaszárnya építésével. Hogy a pavilon rendszerű laktanya melyik épületének kivitelezését végezte az építésmester, az nem derült ki.

¹³ ma Kassai út

¹⁴ MNL HBVL IV. 1403. 19. k. 162/7862.1898., 205/10150/1898.

¹⁵ MNL HBVL IV. 1403. 19. k. 162/7862.1898., 205/10150/1898., 231/10551/1898., 248/11877.1898. és IV. kútő A 25. cs. Ezekben többször is hivatkoznak a 6787/1898 számú 1898. július 7-i tanácsülés határozatára, amely a pályázat nyertesét tartalmazza.

A Vilmos huszárlaktanya néhány épülete (képeslap)

Debrecen város első bérháza (Simonffy utca 1. és 2.)

Debrecen első bérház-beruházása a Piac utca és a Simonffy utca sarkain valósult meg. A kétemeletes kettős bérházat, amelyeket ikerbérházként is említene, Szilágyi János városi építész tervezte. Először a Simonffy utca 2. számú ház készült el 1899-ben. Az építési munkákat a Tóth–Horváth és Berger cég végezte. A Simonffy utca 1. számú épület 1900-ra készült el a Horváth és Biczó cég kivitelezésében. Az új házak földszinti helyiségeit különböző üzleteknek adták bérbe, az emeleti lakásokat pedig tehetős polgárok bérelték, köztük az épület tervezője is. De itt működött a Debreceni Ipartestület, a debreceni „Haladás” szabadkőműves páholy és volt az épületekben könyvtár és vívóterem is. 1944-ben mindkét épület megsérült. Az ekkor megsemmisült saroktoronyokat 2003-ban építették újra.¹⁶ Mindkét épület helyi védelem alatt áll.¹⁷

¹⁶ Papp József: Debrecen építészete a századforduló évtizedeiben. In: Debreceni Szemle 2018/1 60–61.

¹⁷ Debrecen M. Város Tanácsa 1/1985. (IV. 15.) Tr. sz. rendelet 1/b sz. melléklete

Az ikerbérház a Simonffy utca elején (képeslap)

Felsőjózsa református temploma (Deák Ferenc u. 67.)

Felsőjózsan 1895. december 1-jén avatták fel a 280 ülőhelyes református templomot, amelyet Horváth János és Biczó Gyula építőmesterek terveztek és építettek fel. A templom 234 m²-es, egyhajós, főbejáratát a 24 m magasságú és órahellyel kiképzett tornyon keresztül alakították ki.¹⁸ A keleti oldal közepénél egy kis bejárat oldalcsarnok is található. A belső teret sík, vakolt mennyezet fedi. A templomot 2001-ben felújították.

¹⁸ Papp József: Debrecen-Józsa és templomai. In: Városközpont Magazin. 2014. december–2015. január (kettős szám) 5.

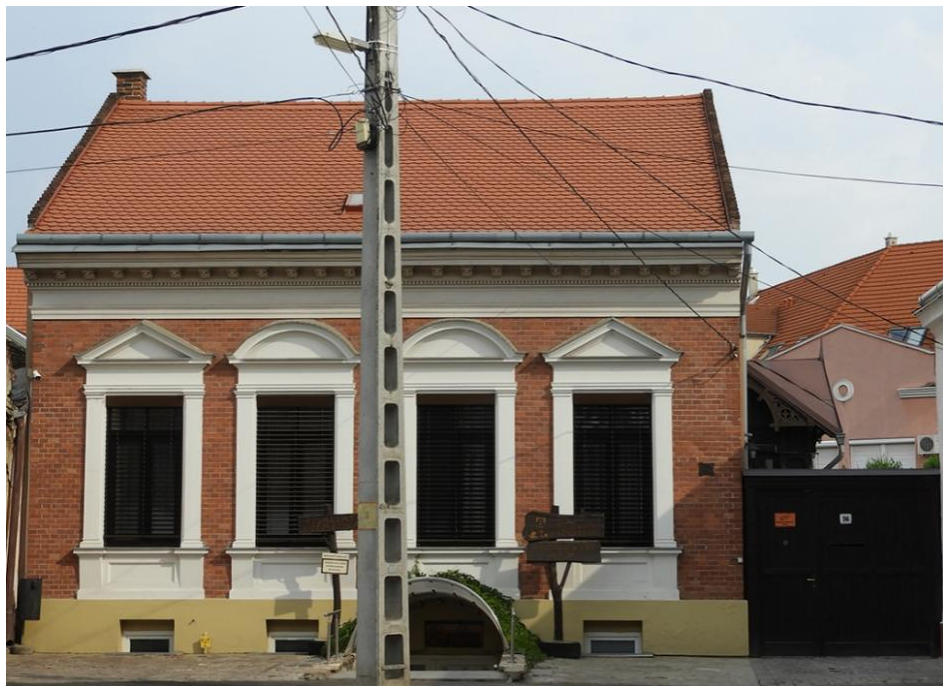

A felsőjózsi ref. templom

„Szabó Magda szülőháza” (Domb utca 16.)

A Domb utca 16. számú házat Horváth János tervezte és építette fel 1900-ban. A ház 1910 és 1914 között Barta Gergely szobafestő és felesége, Rublinczki Rozália tulajdona volt. 1916-ban Szabó Elek, Szabó Magda író nő apja bérelte ki a házat. Ide vitték haza az 1917. október 5-én a Bábaképző Intézetben megszületett kislányt, Magdát. (A család 1919-ben költözött el innen a Szent Anna utcába.) A Domb utcai házban két szoba, gyermekszoba, ebédlő, konyha és mellékhelyiségek voltak. A szépen felújított épület helyi védelem alatt áll.¹⁹

¹⁹ DMJV Önkormányzatának 19/2023. (VI. 22.) rendelet 1. sz. melléklete

Domb utca 16.

Domb utca 18.

A Domb utca 18. számú négyszobás utcafronti házat is Horváth János építette 1900-ban. Az ingatlan 1910-ben is és még az 1924-es címtár szerint is az építőmester és felesége tulajdonában állt. Valószínűleg bérbe adva hasznosították. A nemrég szépen felújított utcai homlokzatú épület helyi védelem alatt áll.²⁰

²⁰ DMJV Önkormányzatának 22/2024. (VIII. 29.) rendelet 1. sz. melléklete

Domb utca 18.

Saját lakóháza (Csapó utca 51.)

Horváth János 1906-ban tervezte és építette fel a Csapó utcai magyaros szecessziós stílusú teljesen alapincézett saját lakóházát. Az épület utcai részében lévő három szoba, előszoba, konyha, kamra és fürdőszoba volt a lakásuk. Az udvarról külön bejárattal három egyéb helyiség állt az építész rendelkezésére. Itt volt az irodája, egy plusz szoba és konyha. Az ingatlanhoz különlegesen díszes, galambdúcos, zsindefedéses székelykaput építtetett, amelyet 1910-ben Borsos József tervezett.^{21, 22} Horváth János felesége férje halála után eladta az ingatlant, 1931-ben már mások laktak benne. Az államosítás után megosztották a házat, jelenleg étterem működik benne. Az épület helyi védelem alatt áll.²³

²¹ TtREL II.29.v. Borsos József főépítész hagyatéka

²² A mai székelykapu nem az eredeti, a másolat Nagy Imre építész, népművész, faszobrász alkotása.

²³ 1/1985. (IV. 15.) Tr. sz. rendelet 1/b melléklete

Csapó u. 51. (1971)²⁴

és a kapuval (1972)²⁵

Darabos utca 7. (lebontva)

A négyszobás ház építésére 1908 júliusában kért engedélyt Horváth János. Mivel az ingatlan 1910-ben is az építőmester és felesége tulajdona volt, valószínűleg ezt is bérbeadás céljából építette. Az időközben teljesen átalakított épületet a 2010-es évek közepén lebontották.

Sennyei-Oláh István utca 20. – Faragó utca 2. sarok (korábban Csapó u. 84.)

A ma is meglévő sarokházat Horváth János és testvérének veje, Csapos János építőmester (1877–1944) tervezte az utóbbi családja részére. Az építkezés elkezdésekor történt áttervezésekben Horváth János már nem vett részt, betegsége, majd halála miatt a további munka Csapos Jánosra maradt.

Az L-alakú, 290 m² alapterületű, függőfolyosós, manzárdtetős épület 1929-ben készült el. A földszinten három, az emeleten négy lakást alakítottak ki. A legnagyobb, 90 m²-es emeleti sarki lakás Csapos János lakása volt. Ezenkívül három szoba-konyhás, 25 m²-es és három kétszobás, 45 m²-es lakást alakítottak ki. Földszintjén üzletek, műhelyek működtek. 1932-től itt volt ifj. Csapos János szatócüzlete is az államosításáig. A helyi védelem alatt álló épület²⁶ rossz állapotban található, felújításra szorul.

²⁴ Méliusz Juhász Péter Könyvtár Helytörténeti Fotótár (Rudas István)

²⁵ Méliusz Juhász Péter Könyvtár Helytörténeti Fotótár

²⁶ DMJV Önkormányzatának 35/2004. (IX. 10.) Kr. rendelet 1. sz. melléklete

Az épület utcáfronti és udvar felőli oldala²⁷

Horváth János egyéb érdekeltségei

A Homokkertben, a Homokkert 258. szám alatt, a későbbi Szabó Kálmán utca 1. és Híd utca 14. számú saroktelken volt egy faraktára, amelyet 1891-ben alapított.²⁸ Majd ugyanott alakította ki gőzfűrésztelepét 1911-ben, ahol 150 munkást foglalkoztatott, évente átlag 1,8 millió korona értéket termelve.²⁹

Gőzfűrész- és épületfa-árúraktár
 Debrecen. Homokkert 258. la Közraktár mellett

Alapítato t 1891-ben. Telefon 131. szám.

Gőzfűrészek : Debrecen, Gilvác (Szalmarm.). Erdőkezelőseg : Dlahgyűrűs : Szalmarm.

Ajánlom a legjobb minőségű friss faragott és fűrészelt épületfa, lécz, zsindely és gömbfákkal dúsan felszerelt raktáramat. Elsőrendű fatermelőkkal és a legnagyobb fűrészgyárakkal folytatott összeköttetéseimnél fogva és saját fűrészem által előállított faanyagok által azon kellemes helyzetben vagyok, hogy nagyon e önyös arak mellett igen jó minőségű anyagokkal szolgálhatok és kérem egy próbavásárlással erről szives meggyőződést szerezni.

Száraz vágott tűzifa allandóan kapható.

Kiváló tisztelettel

Debreczeni Faárúraktár. Horváth János.

²⁷ HAON – Molnár Péter (Vass Kata főszerkesztő engedélyével)

²⁸ Debreceni utmutató. Rendőrségi zsebkönyv. Debrecen, 1914.

²⁹ Debrecen története 1849–1919. Debrecen, 1997. 256. p.

A cég Erdélyben vásárolt területeket fakitermelés céljából. Ehhez kapcsolódóan 1911 decemberében nyitotta meg „*Oláhgyűrös és Medgyesen átvonuló és a fővonalhoz bekapcsolt iparvasutját, amelyet a nevezett helységek körül fekvő 4000 h. erdejének kihasználására, a kitermelt tűzifa elszállítására épített.*”³⁰ Az 1910-es évek közepén kényszerintézkedést rendeltek el a cég ellen. Végül 1917-ben a homokkerti telep faárut elárverezték,³¹ a cég megszűnt.

Horváth János 1889-ben a Bellegelő 458. számú telephelyén, a Kishegyesi út mellett téglagyárat alapított. Későbbiekben több társa is volt, így Rösztler Richárd építész és dr. Berger Andor ügyvéd, majd Tóth Béla építész, később Biczó Gyula építész. A Horváth János nevéhez kapcsolódó téglagyártó cég 1920-ban megszűnt.

Először 1889-ben a Csokonai Színház igazgatója vetette fel, hogy a városban létesítsenek nyári színpadot. „*Az elgondolás megvalósítására a magántőke mozdult meg, és Horváth János debreceni építőmester egy nagyszabású nyári színpad tervét készítette el 1889 decemberében, melynek kivitelére megfelelő feltevések mellett Szikszay Gyula ajánlkozott.*” A kezdeményezés nem valósult meg.³²

1890-ben Boczkó Sámuel rendőrkapitány Horváth János és Biczó Gyula építőmesterek tervei alapján saját, Mester utca 33. számú házat átalakíttatta, és bővítette egy udvari szárnnnyal.

A Csapó utca és Burgundia utca sarkán 1925–1927 között felépült Iparos-tanonc iskola alvállalkozói között ott szerepelt Horváth János neve is.

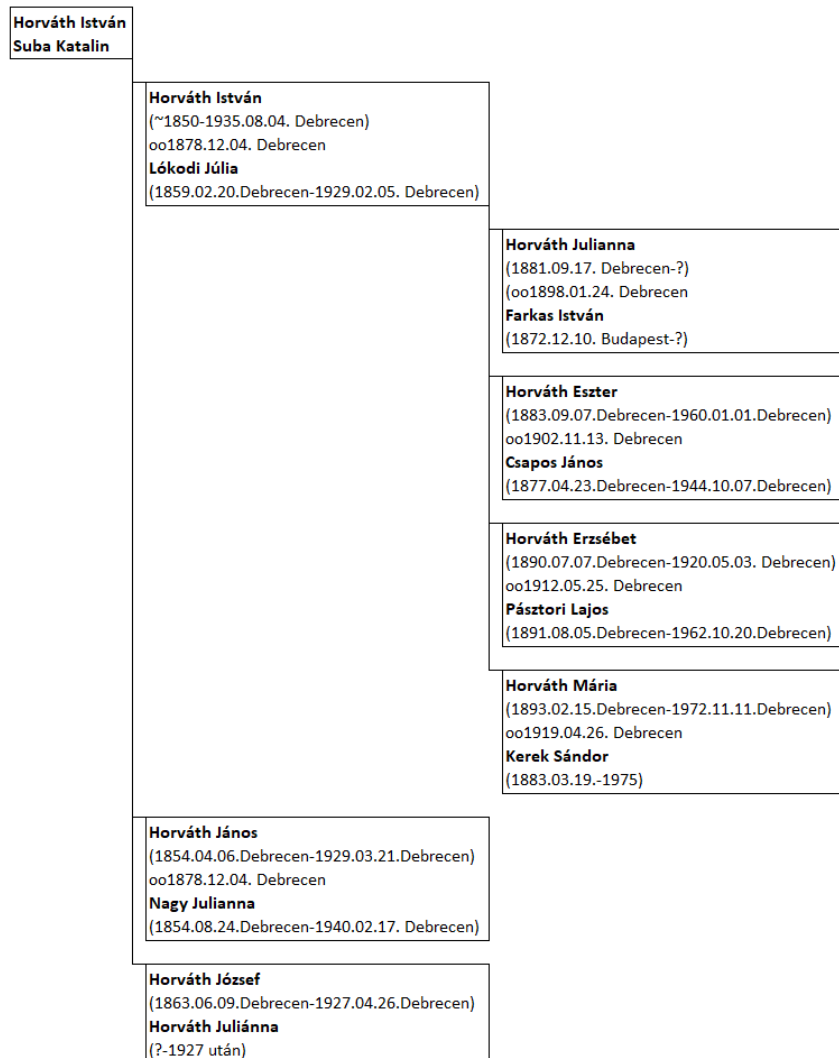
Horváth János bátyjával, Istvánnal (~1850–1935) és öccsével, Józseffel (1863–1927), valamint István vejével, Csapos Jánossal (1877–1944) – az utóbbiak is mindhárman építőmesterek voltak – gyakran dolgoztak együtt egy-egy építkezésen. Mivel Horváth István másik három veje közül Farkas István (1872–?) ács, Pásztori Lajos (1891–1962) kőműves, Kerek Sándor (1883–1972) kőművesmester volt, így számos alkalommal mind a heten együtt dolgoztak különféle építkezéseken.

A Horváth István fent felsorolt munkásságához kapcsolódó házak jelentős része szerencsére a mai napig megtalálható. Viszont sajnálatos, hogy egyiken sem jelzi semmi az alkotóját. Más esetben is kíváncsian lenne, hogy a jelentősebb házakon a tervező építész vagy építőmester neve megjelenjen.

³⁰ Szatmár-Németi, 1911. december 13. 2.

³¹ Vállalkozók Lapja, 1917. október 24. 9.

³² Sági Lajos: A debreceni Csokonai Színház 100 éves története. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1965. Debrecen, 1966. 183. és 192.

Családfa részlet (a szövegben is említett családtagok)

**„Debrecen szelleme mindent átölel,
Itt a diákélet sosem múlik el.”¹
A Debreceni diákhagyományok kurzus tapasztalatai**

Horog Máté

szociálpedagógus BA, szociálpolitikus MA
Benita Gyermekvédelmi Szolgáltató, ifjúsági programvezető,
City-Legends.Com alapítója, alkotója

Absztrakt: A Debreceni diákhagyományok c. kurzus elsőként 2024-ben indult a Debreceni Egyetemen. A gyakorlati órák során feltárult a debreceni diákság múltja, valamint hagyományai, szokásai, jellemzői. Meglátogattunk az órákon a hallgatókkal különböző, a diákokhoz kötődő városi helyszíneket is. A kurzus elején és végén is felmértük, hogy milyen tudással rendelkeznek a hallgatók a témakörben.

Címszavak: debreceni diákhagyományok, Debreceni Egyetem, gyakorlati óra, módszertan, visszajelző adatlap, diákdalok, Csokonai Vitéz Mihály

Abstract: The Debrecen Student Traditions course was first launched at the University of Debrecen in 2024. During the practical classes, the past, traditions, customs, and characteristics of the students of Debrecen were revealed. During the classes, we also visited various city locations which are related to student life. At the beginning and end of the course, we assessed the students' knowledge of the topic.

Keywords: Debrecen Student Traditions, University of Debrecen, practical class, methodology, feedback form, student songs, Mihály Csokonai Vitéz

A téma időszerűsége

A cívisváros szellemi öröksége, iskolavárosi hagyományai és közösségformáló ereje több évszázados múltra tekint vissza. Nem véletlen, hogy a kultúra, tudomány és oktatás metszéspontjában formálódott az a különös, mégis eleven hagyományvilág, amely a debreceni diáklétet több tekintetben ma is átítatja. A reformáció, a Kollégium szellemisége, a városi terekhez fűződő anekdoták és diákdalok,

¹ Az idézett szöveg a kurzuson részt vevő egyik hallgató vizsgamunkájából származik.

valamint a Csokonai-örökség mind hozzájárulnak ahhoz, hogy Debrecen ne csupán földrajzi, hanem identitásbeli térként is értelmezhető legyen.

Ebben a miliőben indult útjára 2024 őszén a *Debreceni diákhagyományok* című szabadon választható kurzus a Debreceni Egyetemen, amely különleges módszertanával, városi sétáival és gyakorlati megközelítésével nem csupán tudást adott át, hanem élményt is teremtett. A jelen tanulmány e kurzus első félévének tapasztalatait foglalja össze: mit tanultak a hallgatók a városról és önmagukról mint diákokról, hogyan látták Debrecen az óra végére, s miként elevenedtek meg számukra a város elfeledett vagy épp elhomályosult diákszokásai.

Előzmények

Egy teljesen új, a szabadon választható tantárgyak között felvehető kurzus indult a Debreceni Egyetem 2024 őszi félévében: a Debreceni diákhagyományok.

A kurzus elindulásának előzménye az volt, hogy saját szerkesztésünkben 2023 nyarán megjelent a *Debreceni Diák dalos- és anekdotakönyv*, a Méliusz Juhász Péter Könyvtár kiadásában. Már a könyvben is, de a megjelenése óta kötetlen beszélgetések során is megfogalmazódott egy gondolat, mégpedig az, hogy szükség lenne egy olyan képzésre, programsorozatra, amely során a városban tanuló diákok alaposabban is elmélyülhetnének annak a kérdésnek a megválaszolásában, hogy pontosan mit is jelent debreceni diáknak lenni.

Motivált minket az is, hogy több közép- és felsőfokú iskolában bevett, az iskolatörténetet oktató jó gyakorlatot ismerhettünk meg. Lássunk néhány példát! A Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában és a Debreceni Református Kollégium Dóczy Gimnáziumában iskolatörténeti vizsgát tesznek a diákok. A Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumának gyakorlatából ki kell emelni az iskolai anekdoták gyűjtését (már az V. kötet jelent meg a témában). Az ún. selmeci diákhagyományokat több felsőfokú intézményben is ápolják, erre csak két példát írunk: a Miskolci és a Soproni Egyetemet. A kurzus megtervezése előtt a fent említett (és egyébként több további) iskolák egykori és jelenlegi diákjaival, tanáraival személyesen is egyeztettünk a tapasztalataikról, javaslataikról.

A kurzus elindítására való törekvésünk végül zöld utat kapott, és a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Művészeti Központja meghirdette a kurzust a 2024/2025-ös őszi félévében, gyakorlati óráként. Az oktató jelen sorok írója, Horog Máté volt. Több rádiós interjú (Campus Rádió, HAON) és cikk is született a könyvről, illetve kurzusról, ezeknek egy részét a hivatkozott irodalomban összegyűjtöttük. Köszönjük mindenkinek a segítségét, aki közreműködött abban, hogy létrejöjjön ez a kurzus. Név szerint hálás köszönet illeti Pogány Emesét, a Debreceni Egyetem Hallgatói Karrierközpont vezetőjét.

A kurzus felépítése, átadott tudás, módszertan

A kurzus teljesítésével a Debreceni Egyetemen tanuló diákok komplex módon ismerkedtek meg a város és a diáksága sok évszázados kapcsolatával, hagyományával.

A 12 tanóra vázlatos bemutatása:

Az első 3 tanórán főleg az elméletek áttekintése állt a fókuszban, előadás formájában. Debrecen és a debreceniség fogalmának bemutatása, a város 500 éves ismételtörténetének rövid megismerése, amelyet nagyrészt az tesz lehetővé, hogy a 16. század óta viszonylag jól dokumentált a története. Ugyanakkor az első órán vettünk fel néhány olyan adatot is, amelyekről bővebben beszámolónk következő részében lesz szó.

A következő blokkban, azaz 8 tanórán keresztül az elmélet gyakorlattal társult: egy-egy, a diákság történetéhez kapcsolódó városi helyszínt, épületet kerestünk fel személyesen, amely során történelmi adalékokat, anekdotákat is hallhattak a hallgatók. Sétáltunk a „klasszikus diákútvonalon”² (a Kálvin tértől a Nagyerdőig), bejártuk a Református Kollégium régi épületét, a Református Nagytemplomot a mellette található egykori sekrestyével, a Déri Múzeumot, különös tekintettel a helytörténeti kiállításra, a Verestemplomot, a Református Kistemplomot, a Debreceni Református Egyetemi Templomot és a Nagyerdőt. A belvárosban el látogattunk a város egyik legrégebbi vendéglátóhelyére is (az Egri Borozóba), ahol egy több száz éves pincében többek között Csokonai-anekdotákat hallhattunk. Az utolsó gyakorlati órán felkerestük Csokonai sírját (közel a születésnapjának dátumához), ahol a hallgatók felolvasták egy-egy ismert és kevésbé ismert költő Csokonaihoz írt versét.

A kurzus záró alkalmára pedig a hallgatók készítettek egy, a debreceni diákokra vagy akár saját maguk diákéletére reflektáló alkotást. A beadott anyagok között vannak festmények, versek, novellák, az egyetem „folyosójáról” gyűjtött versek, jelenleg is énekelt diáknóták. Az alkotásokból válogatás található jelen írás mellékletében. Ezen az alkalmon töltötték ki a hallgatók a visszajelző adatlapot, amelynek eredményeiről szintén a következő részben írunk.

A kurzust választó hallgatók jellemzői, a tantárgy választásának motivációi, a kurzus elején meglévő tudás felmérése és a kurzusról érkezett visszajelzések

A tantárgyat 20 hallgató számára hirdettük meg; a férőhelyek pillanatok alatt beteltek. Mire azonban ténylegesen elindult a kurzus, 13 fő maradt a jelentkezők

² Megjegyezzük, hogy az Alföldi „Deákos” Városjárás egy általunk már korábban, a kurzustól függetlenül, a könyv alapján összeállított tematikus városjárás, amely 2023-ban debütált. L. még a hivatkozott irodalmat.

listáján – ez a mozgás más egyetemi oktatók, illetve a művészeti központ adminisztrátorainak elmondása szerint természetes. A félév végén pedig összesen 12 fő tett sikeres vizsgát (a fennmaradó 1 fő nem jelentkezett az órákon).

A hallgatók összetételének jellemzői: saját magát debreceniként bemutató: 5 fő; nem debreceniként bemutató (azaz csak az egyetemi tanulmányai miatt került a városba): 7 fő. A hallgatók másodévestől végzősökhöz vettek részt a kurzuson. Nagy változatosságot mutat az is, hogy milyen képzésekben tanultak a kurzuson résztvevők: általános orvos, fogorvos, orvosi diagnosztikai analitikus, gyógyszerész, sportszervező, történelem, néprajz, gazdálkodási és menedzsment, építőmérnöki, gazdasági informatikus.

Megkérdeztük azt is, hogy mi alapján döntötték el, hogy ezt a szabadon választható tantárgyat vegyék fel. A válaszaik során többek között azt említették meg, hogy könnyen teljesíthetőnek tűnt, illetve, hogy gyakorlatorientált a tantárgy (sok külső helyszín van).

Már a 10. tanórán szóbeli visszajelzést kértünk arról, hogy milyennek látják a kurzust, hasznosnak tartják-e, másra számítottak-e (többek között azzal a céllal tettük fel a kérdéseket, hogy a fennmaradó órákon esetleg a felmerült igényekre is reagálhassunk). A hallgatók elmondták, hogy alapvetően ez volt az elképzelésük, az volt talán a legmeglepőbb, hogy ennyi séta és külső helyszín lesz, ahova elmegyünk.

Az első órán a hallgatókat megkérdeztük arról is, hogy milyen fogalmak jutnak először eszükbe Debrecenről. Az 1. ábra mutatja az eredményt.

1. ábra: „Debrecen asszociációk” (saját szerkesztés)

Szerettünk volna azzal is tisztában lenni, hogy a hallgatók számára milyen tudás áll rendelkezésükre a városról, illetve a diákság helyi történetéről. Ezt egy játékos feleletválasztós teszt formájában mértük fel. Ennek elgondolkodtató eredményei (11 hallgató töltötte ki):

- Első kérdés: a Református Kollégium, azaz a Debreceni Egyetem jogelőd intézménye alapításának jelenleg ismert dátuma (1538): 6 helyes válasz
- Második kérdés: a Debreceni Egyetem jelképe és jelentése (a gerundium, azaz a tűzoltóbot): 8 helyes válasz
- Harmadik kérdés: akit a leghíresebb debreceni diáknak tartunk (Csokonai Vitéz Mihály): 11 helyes válasz
- Negyedik kérdés: annak a regénynek a címe, amely nem a debreceni diákokról szól (Pál utcai fiúk): 10 helyes válasz
- Ötödik kérdés: a Debreceni Egyetem hivatalos alapításának dátuma (1912): 7 helyes válasz
- +1 (a „legbecsapósabb” kérdés): ittak-e bort egykor a debreceni diákok (igen, egy időben heti fejadagot is kaptak): 4 helyes válasz

Az utolsó órán a kurzuson részt vevő összes hallgató (12 fő) kitöltött egy visszajelző adatlapot. A mintát ehhez a Debreceni Egyetem Hallgatói Karrierközpontja „Kommunikáció és testbeszéd” kurzusán használt visszajelző adatlap szolgáltatta. Az alábbiakban következzenek a kapott eredményeink, azaz a diákok válaszai. Megjegyezzük, hogy az ismétlések³ esetén csak egyszer szerepel az adott fogalom, illetve, ahol szükségesnek találtuk, rövidítettük a válaszokat, a fogalmak kifejtését, továbbá az elütéseket javítottuk.

1. kérdés: Három fogalom, ismeret, amit tanultál az órák során Debrecenről: Gerundium („még a szó hallatán sem gondoltam, hogy ez egy tűzoltó eszköz” – egyik hallgató írásos megjegyzése), a debreceni törvénykezés, Deblence⁴, „vándorló szobrok” a városban, az Arany Bika története, cívisváros, cívisek élete, kuruc kor, a Nagyerdő (fejlődése, felfedezése is), Debrecen területi és strukturális fejlődése (pl. régi városrészek) és megtervezése városrendezési szempontból, Debrecen maradisága (ideértve azt is, hogy a diáklét nem sokat változott), a kiállított kabai meteoritdarab nem az igazi, a díszkönyvtárban található egy titkos szoba, a belváros talajszint változása/emelkedése az évek alatt, a Nagytemplom építése körüli nézeteltérések, a régi városkapuk pontos helyei, a Nagytemplom melletti pince-sekrestye, a savanyított marhahús leves, a vetrece, a Füredi út azért

³ Az ismétlések egyébként a későbbiekben az órák megtervezésénél segíthetnek abban, hogy mely témák, helyszínek gyakoroltak nagy hatást a hallgatókra.

⁴ A fogalom utal egy képzőművészeti alkotás címére és Debrecen-Velence kapcsolatára, erről bővebben a Debreceni Diák dalos- és anekdotakönyvben írtunk (Horog 2023).

szűkül a belváros felé, mert régen itt hajtották fel a marhacsordát⁵, több nagy tűzvész is pusztított Debrecenben, ma is látható Csokonai születési, lak- és halálozási helye, ennyire meghatározó személye Csokonai Vitéz Mihály Debrecennek, az Egyetemi templom története, történelmi utak, Borbély Szilárd emlékhely, a V-restemplom múltja, az Egri Borozó múltja.

2. Három fogalom, ismeret, amit tanultál az órák során a debreceni diákokról:

Gerundiumhoz és a hozzá kötődő szokások, Csokonai és a diákság kapcsolata, diáktisztségek (pl. szenior), diáktársaságok, önképzőkörök, diákanekdoták, diákeszközök, diákszleng, a diákok napirendje, mindennapjai, diáktűzoltóság, a tűzfigyelő diákokkal szembeni elvárások (jó tanulmány, erőnlét), a nagyerdei filozofálások, borozások és ezek hosszú múltra tekintenek vissza, a Nagyerdőt a diákok fedezték fel, hasonlóan a mai diákokhoz, a tanulás mellett megélték a fiatalságukat, a tanáraiknak elvárás volt a külföldi ismeretek szerzése pályakezdés előtt, kaptak fejadagot borból, nem csak oltották a tüzeket, hanem figyelték is, borozási és „összejárási” szokások, nagyon szerettek szórakozni, néha inkább voltak a kocsmában és biliárdoztak, mint az iskolába jártak, sok csíny, amit megcsináltak egymással, amiből néha verekedések lettek, Vas Zsuzsi szobor és a vele való kapcsolatuk, összetartóak, humorosak és kitartóak voltak, Református Kollégium, a diákok és a debreceni ételek közötti kapcsolat, a diákok babonái, a diákok szórási fajtái.

3. Másként tekintesz-e a debreceni diák fogalmára a kurzus végén; ha igen, miért, ha nem, miért nem?

A válaszok alapján minden hallgató igennel válaszolt a feltett kérdésre, két válaszadó pedig árnyalt választ adott. A felsorolt okok az alábbiak voltak:

„A kurzus által tágabb értelmet nyert számomra a debreceni diák fogalma, pl. a nagy történelmi múlt, közösségépítés, társadalmi szerepvállalás, diáksághoz kapcsolódó hagyományok, szokások és újítások.”

„Eddig nem tudtam elképzelni sem, hogy létezhet Debrecenben olyan fogalom, hogy diákhagyományok.”

⁵ Ezzel kapcsolatban annyit megjegyzünk, hogy ezen az úton valóban hajtottak marhát még az 1950-es években is (saját családi visszaemlékezés szerint is), de az órán elhangzottak alapján a hallgató inkább a Hatvan utcára gondolhatott, illetve összekeverhette a két utcát (tudniillik a két utcáról külön-külön szó esett). A Hatvan utca kialakulásának ide vonatkozó története az, hogy a Hatvan, a Széchenyi, a Kossuth utcák kialakulása idején a város mai belterületén lévő portákon is tartottak állatokat, reggelente pedig a jószágokat összetereelve kihajtották a városkapukon kívüli legelőkre. A kihajtott állatok száma a Piac utcától a kapuk felé közeledve egyre gyarapodott, így azoknak egyre szélesebb utcára volt szüksége (a kiegészítő információért köszönet a szerkesztőségnek).

„Rengeteg új dolgot tudtam meg a debreceni életről, mind a múltbeli mind a jelenlegi dolgokról. Megtanultam, hogy rengeteg dolgot örököltünk a múltból, amit a mai napig őrzünk és tisztelünk. Sokkal gazdagabb lettem a kurzus által tanult dolgokkal és oda is sikerült eljutnom, ahova eddig még soha nem volt lehetőségem.”

„Rájöttem, hogy a debreceni diákévek alatt nem csak a pillanatnyi szenvedésre, vagy esetleges jóllétre kell gondolni, hanem a rég fennálló hagyományokra is.”

„A kurzus kezdete óta nem tudok úgy sétálni a belvárosban, hogy ne képzelném el annak épületeit a régebbi korban.”

„Talán másképp nem, de abban mindenképp segített, hogy lássam, közelebb érezzem magamhoz a debreceni diákélet megélésének fontosságát, lehetőségeit.”

„A kurzus elején a diákság gondolata számomra a szórakozásról és a vizsgára tanulásról szólt.” „A diákok éltek-haltak a városért. Ma már bárki lehet diák, de akkoriban nagy dolognak tartották. A kurzus végére már számomra nem csak anyni, hogy tanulás, iskolába járás.”

„A kurzus után többnek gondolom a debreceni diáklétet, mint ebben a városban tanulni, összetartó és közösségépítő életérzés.”

„A kurzus előtt azt hittem, hogy a régi korok diákjai másabbak voltak tőlünk, fel fogásban, temperamentumban, ezt úgy értem, hogy komolyabbak stb., de végül rájöttem, hogy nagyon is hasonlítottak ránk.”

„Nem gondoltam volna, hogy ilyen sokszínű a diákhagyományok listája, kifejezetten érdekes volt hallani róluk.”

„Nem gondoltam, hogy ennyire mélyre gyökerező múltjuk és szokásaik/hagyományaik vannak.”

„Igen is, meg nem is. Debreceni diákként már van egy kép, ami a szemünk elé kerül a fogalom hallatán, viszont az igazi debreceni diák fogalmával megismerkedve kissé új (másként) dolgok is eszembe jutnak.”

„Egyrészt igen, mert sok mindent megtudtam az akkori debreceni diákokról, voltak nagyon jó történetek és helyszínek. Másrészt pedig számomra nagyon sok szó volt az irodalmi/történelmi háttéréről, a múzeum nekem annyira nem tetszett, de összességében kaptam egy átfogó képet az akkori diákéletről.”

4. Kedvenc óra/órák, helyszín/helyszínek:

Nagyerdő, Református Kollégium, Kistemplom, Verestemplom, Nagytemplom, Alföldi „Deákos” Városjárás, Péterfia utca, Csokonai sírja, Egri Borozó, Karakter Kávézó, Egyetemi templom.

Néhány kiegészítő megjegyzés a hallgatóktól:

„A városi séták összességében érdekesek voltak. Nagyobb rálátást adtak a tantermi keretek közt elmondottakra.”

„Kifejezetten nincs kedvenc alkalom, mert az összes külső helyszínt élveztem. Kiszakadtam az iskolapadból és a városomat más szemszögből néztem. Ha nagyon kellene választanom, akkor a Kistemplom tetőterasa lenne, mert ott még korábban nem jártam és kalandos volt oda felmenni.”

„A kedvenc óráim azok voltak, amik külsős helyszínen voltak.”

„A kurzuson az egyik legérdekesebb az volt, hogy a városjárás a fő helyszínen kívül sok más épületet, helyszínt ismerhettünk meg, illetve azok történetét. Ezek olyan helyek voltak, ahol az ember, bár mindig megfordul, és ott van a szeme előtt, de nagyon nem ismeri és számomra ez volt az egyik legjobb.”

5. Hasznosnak tartod-e az órát, illetve inspirált-e az órai anyag a debreceni diákhagyományok további éltetéséhez? Hogyan tudod ezt elképzelni?

A válaszok alapján minden hallgató hasznosnak tartotta a kurzust. Az okok és a kérdésben feltett inspirációra adott válaszok a következők voltak:

„Hozzásegített Debrecen mélyebb megismeréséhez.”

„A debreceni diákhagyományokat jobban be lehetne vonni a diákélethez fűződő »beavatási rítusokba« vagy jeles alkalmába. Nem minden szakon, karon fektetnek hangsúlyt a közösségek ilyen típusú összekovácsolására.”

„Nagyon hasznosak és aktívnak tartottam az órákat. Izgalmas volt személyesen bejárni a környéket és a nevezetes helyeket, így sokkal nagyobb élményt nyújtott. Amennyiben más városokból érkeznek vendégek, akiket körbe kéne vezetnem, sokkal több helyet tudok így mutatni nekik.”

„A hagyományok továbbadása pl. a kari HÖK-ök felé, akik bele tudják szervezni a programokba a hagyományokat.”

„Az óra mindenképp hasznos volt, sok új információval gazdagodtam. A diákhagyományok tovább éltetését viszont csak az »újkori« hagyományok megérzésével tudom elképzelni.”

„Mindkettőre igen a válasz, habár most még nem tudnám megmondani, hogy milyen módon.”

„Hasznosnak tartom, mint nem debreceni sokat segített a város megismerésében, fontosnak tartom a hagyományőrzést és -megismerést.”

„Igen hasznosnak tartottam. Abban inspirált, hogy megnézzem, hogy lakóhelyemen milyenek voltak a diákhagyományok.”

„Szerintem mindenképpen kellene folytatni ezt, olyan helyszínekre is el tudtam jutni, ahova egyedül nem mentem volna el, de nagyon jól éreztem magam.”

„Sok új dolgot tudtam meg Debrecennel és hagyományaival, történelmével kapcsolatban.

„Főleg, akik nem ismerik Debrecen történetét, nem itt voltak diákok. A diákhagyományok – bár kissé átformálódtak – szerintem mindenképp élnek tovább és fognak is, az óra rámutatott erre, hogy milyen fontos is.”

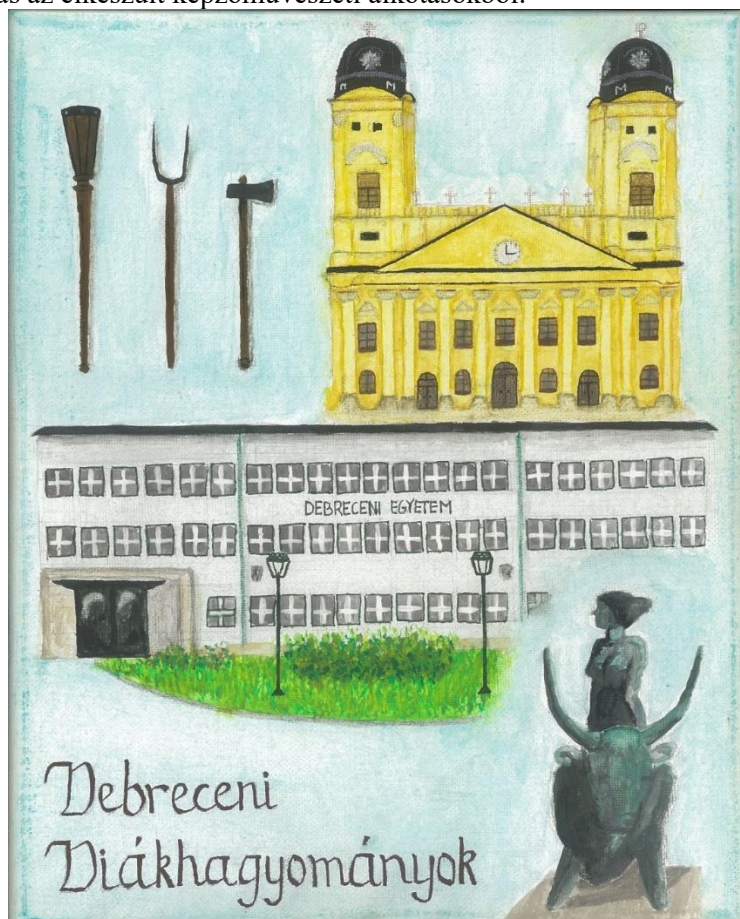
„Szerintem tovább lehetne éltetni, és csak összeszöve félig-meddig a mai modern világgal. Így talán több emberhez eljutna és fogna meg.”

Összegzés

Az először megszervezett Debreceni diákhagyományok kurzuson lépésről-lépésre feltárultak a debreceni diákság jellemzői, történetiségének fontosabb elemei (debreceni oktatástörténet, diákanekdoták, -dalok, híres diákok, egykori mulatozási formáik stb.). A kurzus elején és végén is felmértük, hogy milyen tudással rendelkeznek a hallgatók a témakörben. Egy valamit viszont megállapíthatunk: véleményünk szerint nem a hallgatók felelőssége volt az, hogy sok, általunk alapvetőnek vélt információt nem ismertek a városról és iskolájáról, illetve a legtöbb, érintett helyszínen korábban még nem jártak – és nem csak a debreceniek (csak szóban mértük ezt: gyakorlatilag a Nagytemplomot, a Déri Múzeumot, a Református Kollégiumot leszámítva minden helyszín újdonságként hatott). A játékos totó eredményei ugyanakkor azt is mutatják, hogy egyes esetekben viszont sok információval rendelkeztek a hallgatók a témáról – ezekről valószínűsíthetően a középiskolai tanulmányok során hallhattak (pl. kötelező olvasmányok).

Hosszú távon a helyi alapfokú, illetve közép fokú iskolákban is érdemes lenne város- és diáktörténetet oktatni (nem tudunk arról, hogy ez „központilag” megvalósulna). Kedvező fejlemény viszont, hogy egy pilot program keretében debreceni diákoknak szerveznek várostörténeti sétákat, amelyről a Déri téren tartottak sajtótájékoztatót 2025. április 16-án.

Válogatás az elkészült képzőművészeti alkotásokból:

Felhasznált és vonatkozó irodalom:

- Alföldi „Deákos” Városjárás: <https://www.city-legends.com/index.php/hu/2014-04-25-16-06-09> Utolsó megtekintés: 2025. 03. 14.
- A pataki diákvilág anekdotakincse V. kötet, Sárospataki Református Kollégium Alapítvány, Mezőkövesd, 2012., Online változat: https://real-eod.mtak.hu/16495/25/A%20Pataki%20Di%C3%A1kvil%C3%A1g%20Anekdotakincse_V.pdf
- Debreceni diákhagyományok In: Egyetemi Élet, 2024. szeptemberi szám (63/1) <https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/id/5256573> Utolsó megtekintés: 2025. 03. 14.
- Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar – Művészeti Központ: <https://btk.unideb.hu/bemutakozas-muveszeti-kozpont> Utolsó megtekintés: 2025. 03. 14.
- Debreceni Református Kollégium Dóczy Gimnáziumának Kollégium történeti vizsgálja: <https://doczy.drk.hu/kollegium-torteneti-vizsga/> Utolsó megtekintés: 2025. 03. 14.
- Debreceni Református Kollégium Gimnázium tanrendje, benne a kollégiumtörténeti vizsga időpontjával: <https://drkg.hu/wp-content/uploads/2021/04/Rovidített-tanevrend.pdf> Utolsó megtekintés: 2025. 03. 14.

- Hajdú-Bihar Vármegyei Hírportál írásai a debreceni diákszokásokról és a kurzusról:
Ahol életre kelnek a régi hagyományok: időutazás egy debreceni borozóban: <https://www.haon.hu/helyi-kozelet/2019/03/ahol-eletre-kelnek-a-regi-hagyomanyok-idoutazas-egy-debreceni-borozoban> Utolsó megtekintés: 2025. 03. 14.
Horog Máté: „A diákok már akkor pipázni jártak a Nagyerdőre, amikor még azt farkasok lakták”: <https://www.haon.hu/helyi-kozelet/2024/10/debreceni-diakhagyomanyok-horog-mate> Utolsó megtekintés: 2025. 03. 14.
Horog Máté: Szeretném, hogy a könyv önálló életet éljen!: <https://www.haon.hu/helyi-eletstilus/2023/07/horog-mate-konyv-debreceni-diakhagyomanyok-podcast-radio-haon> Utolsó megtekintés: 2025. 03. 14.
Kézikönyv a debreceni diákoknak: <https://www.haon.hu/helyi-kultura/2023/06/kezikonyv-a-debreceni-diakoknak> Utolsó megtekintés: 2025. 03. 14.
- Horog Máté: Debreceni Diák dalos- és anekdotakönyv, Debrecen, 2023.
- Miskolci Egyetem diákhagyományai: <https://www.uni-miskolc.hu/egyetemunk/selmeci-diakhagyomanyok/> Utolsó megtekintés: 2025. 03. 14.
- Nyomot hagyni a világban In: DEJa vu Magazin, 2024 nyár: <https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/id/4998626> Utolsó megtekintés: 2025. 03. 14.
- Soproni Egyetem diákhagyományai: <https://www.uni-sopron.hu/-diakhagyomanyok> Utolsó megtekintés: 2025. 03. 14.

INTERJÚ

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/2/236-244>

Nyelvoktatás a gyorsan változó világban

D. Rácz István beszélgetése Szaffkó Péterrel, a Nyári Egyetem igazgatójával az elmúlt tizenöt évről

D. Rácz István Hogyan lettél a Nyári Egyetem igazgatója? Milyen kihívást láttál ebben?

Szaffkó Péter A 2008/2009-es tanévet Torontóban töltöttem vendégtanárként, ahol magyar nyelvet és kultúrát tanítottam kanadai diákoknak. 2009 májusában jöttem haza, és egy héten belül megkeresett Maticsák Sándor azzal a kérdéssel, hogy el tudnám-e vállalni a Nyári Egyetem irányítását, mert a rektori vezetés úgy ítélte meg, hogy az intézmény gazdálkodása nem jó irányba halad. Részleteket nem nagyon tudtam, és mindössze három napot kaptam arra, hogy döntsek. Ezt az időt felhasználtam arra, hogy a Nyári Egyetem akkori munkatársaival elbeszélgessek, és ezek alapján én is úgy láttam, hogy mindenképpen változásra lesz szükség. Bizonyos értelemben nagy merészség volt, hogy igent mondtam a felkérésre, hiszen egy lényegében teljesen önálló kft-ről volt szó, ahol nincs és nem volt olyan „védőháló”, mint az egyetemen belüli egységeknél. Ugyanakkor a torontói tanév alatt rengeteg új élménnyel, ismerettel és kapcsolattal gazdagodtam, ami elég jó alap volt ahhoz, hogy tegyek egy kísérletet a patinás intézményben kialakult helyzet megoldására. Így aztán június 1-jei hatállyal lemondtam vezetői megbízásaimról, és három hónapos próbaidővel elvállaltam a feladatot. 2009 szeptemberében pedig végleg úgy döntöttem, hogy korábbi munkahelyemet felcserélem erre az új kihívásra, mert tele voltam új ötletekkel és ambíciókkal. A magyar nyelv és kultúra terjesztését szolgáló küldetés megújítása volt a cél, amit már az első nyári kurzus alatt megértettem, és feltétel nélkül magamévá tettem.

D. Rácz Minden intézmény történetében vannak fordulópontok, különösen, ha az csaknem százéves. Jól sejtem, hogy tizenöt éve nemcsak a Te személyes pályádon, hanem a Nyári Egyetem történetében is fordulópontot kell látnunk?

Szaffkó Így utólag visszatekintve is jól látszik, hogy a külföldiek magyar nyelvtanulási szokásaiban és lehetőségeiben olyan változások következtek be a 2008–2009-es években, amelyek jelentős megújulásra készítettek bennünket. A rendszerváltás utáni két évtized igazi sikertörténet volt a Nyári Egyetem életében, hiszen az óriási érdeklődés miatt a hagyományos nyári kurzusok mellett folyamatosan szerveztek tavaszi és őszi tanfolyamokat, több éven keresztül volt kihelyezett kurzus Sopronban, sőt 2002-ben Budapesten is iskolát kellett nyitni, és a nyelvórák mellett Debrecenben idegen nyelvű előadásokra is volt igény. Mindezek alapján a korábbi vezetés a kelleténél bőkezűbben bánt a tekintélyes bevétellel, ami a tananyagok felhalmozásában, a magyar viszonyokhoz képest kiemelkedő előadói díjakban és a vitatható mértékű reklámok fenntartásában volt a legszembeütőbb. És amikor a nagy hullám hirtelen alábbhagyott, vagyis fogyni kezdett a magyar nyelv és kultúra iránt érdeklődő külföldiek száma, a megcsappant bevétel már nem tudta fedezni az addig rendszeresnek számító költségeket. Ez volt az a pillanat, amikor új szemléletre, új vezetőre és új utak keresésére volt szükség. Az első feladat, amit meg kellett oldani, természetesen a gazdasági helyzet javítása volt. A kialakult állapot szorosan összefüggött a működési renddel, az alkalmazottak számával, a hatalmas mennyiségű tankönyv tárolásával és azzal, hogy az intézmény irodái szinte „láthatatlanok” és túlszűfoltak voltak a Kossuth Lajos Kollégium III. épületének alagsorában. Hamarosan arra is rá kellett ébrednünk, hogy a külföldi nyelvtanulók számának folyamatos csökkenése és a magyar mint idegen nyelv oktatását érintő piac bővülésének következtében a belvárosban bérelt ingatlanban működő budapesti iskola fenntartása egyre nagyobb kihívást jelent. És akkor még nem is említettem azt a tényt, hogy megfelelő mennyiségű munka hiányában elkerülhetetlen volt a nagy tapasztalatokkal rendelkező fővárosi és debreceni nyelvtanári gárda szűkítése. Többek között ezek voltak azok a kihívások, amelyekkel szembesülnöm kellett 2009 szeptemberétől. De mivel sok segítséget kaptam szinte minden oldalról, és sikerült egy remek kis csapatot összehozni, nem estem kétségbe, nem adtam fel.

D. Rác *Mennyiben, miben más most a Nyári Egyetem, mint 20 vagy 30 évvel ezelőtt volt?*

Szaffkó A közel 100 éves nyári egyetem a hosszú évtizedek alatt többször is változ(tat)ásra, megújulásra kényszerült, és így teljesen érthető, hogy a

rendszerváltás óta többször is szükségessé váltak formai és tartalmi újítások egyaránt. A Debreceni Egyetem létrejöttével párhuzamosan az addig a Kossuth Lajos Tudományegyetem keretén belül működő Nyári Egyetem 2000-ben önálló vállalkozássá vált, előbb közhasznú társaságként, majd 2002-től nonprofit kft-ként végzi a tevékenységét. Ez természetesen merőben új helyzetet teremtett: a mindenkori vezető kezét immár nem kötötte meg az anyaintézményhez való jogi és pénzügyi tartozás, ami egyértelműen felgyorsította a döntési mechanizmusokat szinte minden területen, ugyanakkor minden felelősséget is az ügyvezetőnek kellett vállalnia. Más oldalról közelítve: megnőtt a gazdálkodással összefüggő üzleti tervezés szerepe, folyamatosan ügyelni kellett és kell ma is a költségvetés egyensúlyára. Ez pedig nem könnyű feladat, mert a Nyári Egyetem bevétele – számottevő állami támogatás hiányában – mindig attól függ, hogy hányan hajlandók a magyar nyelv elsajátításáért vagy nyelvtudásuk szinten tartásáért fizetni, illetve milyen ösztöndíj-lehetőségekhez tud hozzájutni az intézmény. Valójában ez az új helyzet is szerepet játszott abban, hogy 2009-ben mindenképpen változtatni kellett a Nyári Egyetem működési rendjén, még hozzá úgy, hogy a gazdasági szempontok ne szorítsák háttérbe azokat az értékeket, amelyek a magyar nyelv és kultúra szolgálatában végzett több évtizedes misszió során felhalmozódtak, és amelyek továbbra is a legfontosabb vonzerőt jelentik azok számára, akik Debrecent választják nyelvtanulásuk helyszínéül.

D. Rác Mik voltak a legfontosabb változások, újítások az elmúlt 15 évben?

Szaifkó Nehéz lenne minden mozzanatot itt felsorolni, különösen azért, mert voltak olyan változások, amelyeket a külső körülmények kényszerítettek ki, és olyanok is, amelyeket a sikeresebb működés reményében vettünk be, és természetesen ezek különböző súlyúak és hatásúak voltak. Viszont kiemelnék három olyan dolgot, amelyek hosszú távon érvényesültek, és mind a mai napig meghatározzák a működésünket. Az – időrendben is – első legfontosabb újítás valószínűleg az volt, hogy a hagyományos papír alapú és postai úton történő nemzetközi kapcsolattartást hamar felváltotta a digitális lehetőségek bevonása a reklámtevékenységünkbe, ami önmagában is jelentős megtakarításhoz vezetett, de egyben azt is jelentette, hogy lassan kezdtünk felzárkózni az interneten könnyen elérhető, hasonló

intézményekhez. Ez a munka valójában jelenleg is tart, hiszen mindig tovább lehet fejleszteni a munkafolyamatokat. Ebből a szempontból fontosnak tartom, hogy ma már közvetlenül a honlapunkon keresztül lehet jelentkezni, ahol egyébként igyekszünk minél több információt eljuttatni az érdeklődőknek. Emellett egyre több területen és formában törekszünk kihasználni a közösségi média platformjait, ami ma már elengedhetetlen.

A második fontos változtatás a meghirdetett kurzusok típusaiban következett be. Ez bizony több éven át tartott, mert megtanultuk, hogy a piaci igényekre és a visszacsatolt véleményekre a lehető legrövidebb időn belül reagálni kell. Sosem fogom elfelejteni például, hogy a 2009-es nyári kurzuson – amit még nem én készítettem elő – több neves hazai és külföldi személy szakmai előadásain a jelenlévők száma szinte egyszer sem haladta meg a 10-et! Ez számomra váratlan és kínos helyzet volt, és hamar kiderült, hogy az új évezredben a hozzánk érkező külföldiek elsősorban a nyelvtanulás és a közösségi kulturális programok miatt választották a Nyári Egyetemet, és ha Magyarországgal vagy a magyar kultúrával kapcsolatos információra kíváncsiak, akkor azt megtalálják az interneten akár magyarul, akár angolul. De azzal is szembesülnünk kellett, hogy a korábban népszerű téli, tavaszi és őszi kéthetes tanfolyamokra jelentkező külföldiek létszáma egy-két év alatt drasztikusan lecsökkent, ezért ezekről le kellett mondanunk. Az ehhez hasonló tapasztalatokra reagálva teljesen új struktúrát kellett kialakítani, amely jobban igazodik a mindenkori igényekhez. Jelenleg a hagyományos négyhetes nyári magyar nyelv és kultúra kurzus mellett egész évben lehet egyhetes és kéthetes tanfolyamokra jelentkezni, és ez a legtöbb esetben azt jelenti, hogy egyéni kérések alapján rugalmas időbeosztással szervezzük meg a kurzusokat, főleg amióta a privát órák kerültek előtérbe a csoportos foglalkozásokkal szemben, és a nyelvtanuló választhatja a tantermi vagy az online tanulási formát is. Ez a szerkezeti változtatás természetesen szorosan összefügg a Covid-járvány által ránk kényszerített helyzettel is. Részben ez vezetett a budapesti irodánk felszámolásához, és szintén a járvány miatt az egyik nyári kurzust is a világhálón keresztül tartottuk meg. Ez a változtatni tudás ugyanakkor azt is mutatja, hogy egy évtized alatt – amikor új profilként szakmai konferenciákat is szerveztünk, nemzetközi pályázatokban vettünk részt koordinátorként vagy partnerként – sikerült olyan tapasztalatokat összegyűjtenünk, amelyek birtokában képesek vagyunk az innovációra, és úgy viselkedünk, mint egy „gyors reagálású hadtest”.

A harmadik lépést, amely ugyancsak döntő fontosságú lett, még a korábbi vezetői munkámból te is jól ismerted: a partnerség kialakítása a lehető legszélesebb formában. Mindig is hittem abban, hogy egy intézmény vezetése nagy mértékben függ attól, hogy kikkel milyen partneri viszonyt ápol. Ezért a Nyári Egyetemre kerülésem első évétől kezdődően igyekeztem feltérképezni, hogy kik lehetnek érdekeltek egy olyan érdemi együttműködésben, amelynek a célja a magyar nyelv és kultúra terjesztése és Magyarország jó hírvének ápolása nemzetközi szinten. Érdekes módon először a külföldiek között találtam befogadó szemléletűekre, Ausztriától Németországon át egészen Amerikáig. Néhány év alatt sikerült egyfajta szakmai hálózatot felépíteni, amelyen keresztül tapasztalatokat tudtunk cserélni, sikeresen terjesztettük a nyelvkönyveinket, sőt kihelyezett tanfolyamokat szerveztünk Nagyváradon, New Yorkban és Antwerpenben. Külföldön magyart tanító kollégákkal ismerkedtünk meg, konferenciákat szerveztünk, szakmai fórumokat teremtettünk számukra, sőt ösztöndíjakat szereztünk azoknak, akik csak ilyen támogatással tudtak eljutni nyári tanfolyamainkra, így is növeltük a Nyári Egyetem presztízsét. 2016 óta több kínai egyetemmel állunk kapcsolatban, amelyek magyar szakos hallgatók teljes vagy részidős képzésére kötöttek szerződést a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karával és a Nyári Egyetemmel. Két évvel ezelőtt pedig egy vietnámi munkaerő-közvetítő cég kérésére a Debreceni Szakképzési Centrumba jelentkező fiatalok egyéves magyar nyelvi felkészítését indítottuk el, ami komoly szakmai kihívást is jelent mindannyiunknak. Természetesen a hazai partnerekkel történő együttműködést is igen fontosnak tartjuk, ezért 2010 óta minden évben találkozunk velük egy Partner Parti keretében. Ez az ötlet nem tőlem származik, hanem Balogh Tamástól, a Karnevál Tours korábbi vezetőjétől, majd a Club Service igazgatójától, akivel több éven át együtt dolgoztam még az Angol-Amerikai Intézet vezetőjeként, és vele szerveztük meg az intézet egyik legnagyobb eseményét 1997-ben, az ESSE (European Studies for the Study of English) nemzetközi konferenciáját Debrecenben. Az ő általa szervezett Péntek Esti Randevú adta az ötletet, hogy a Nyári Egyetem munkáját segítő intézményeket és személyeket – beleértve tanárainkat is – november végén, december elején meghívjuk egy vacsorával egybekötött baráti beszélgetésre, ahol bemutatjuk egész éves munkánk főbb állomásait és eredményeit. Bátran kijelenthetem, hogy ezek az esték egyre szorosabbá fűzik a kapcsolatainkat, amelyek nélkül ma már elképzelhetetlennek tartom a Nyári Egyetem sikeres működését.

D. Rácz Említetted, hogy a hagyományos nyelvtanítás mellett konferenciákat szerveztetek, pályázatokban vetettek részt. Ez az irány az Angol-Amerikai Intézetben végzett nemzetközi tevékenységednek a folytatásaként is tekinthető?

Szaffkó Bizonyos értelemben igen, de azért nagy különbséget jelentett az, hogy a magyar nyelv és kultúra oktatása került a középpontba, bár az első három konferencia még szorosan kötődött korábbi szakterületemhez. 2010-ben kaptunk felkérést arra, hogy az angliai George Borrow Society szokásos, minden évben más országban tett látogatással egybekötött szimpóziumát Debrecenben szervezzük meg, ami nagy megtiszteltetés volt. Borrow 19. századi angol író és utazó volt, aki Magyarországon is járt, és különösen a romák élete és kultúrája érdekelte. 2013-ban és 2014-ben pedig számos külföldi és hazai szakember részvételével került sor a Kelet-Európa és az angolszász kultúrák kapcsolatával foglalkozó konferenciára. Ugyancsak 2010-ben egy érdekes kísérletünk is volt: a Magyar Regionális Tudományi Társasággal közösen rendeztük meg a Kárpát-medencei Területfejlesztési Nyári Egyetemet, valójában egy egyhetes magyar nyelvű konferenciát, amelyen a környező országokból mintegy 30 fiatal szakember vett részt. Ha ehhez hozzáteszem, hogy még ugyanebben az évben egy sikeres Grundtvig-pályázat keretében egy tíznapos programot is szerveztünk az EU-ban élő magyar közösségek képviselői számára abból a célból, hogy a találkozón bemutassák saját legjobb gyakorlataikat a magyar identitás és a magyar nyelv megőrzése érdekében, akkor részemről a profilváltás elég egyértelmű volt.

A 2010-es években rendkívül sok lehetőség állt rendelkezésre az Erasmus-programon keresztül a felnőttkori tanulás szélesítése területén, amelyek például a Nyári Egyetem munkatársainak külföldi tapasztalatszerzését segítették elő. Háromszor sikerült ilyen jellegű pályázatot nyernünk, de emellett legalább tíz olyan európai uniós vagy V4-es projektben volt alkalmunk részt venni, amelyeknek legtöbbször az volt a célja, hogy a partnerek ismertessék meg a kultúrájukat a többiekkel, legyenek azok egyetemi hallgatók, középiskolás diákok vagy éppen felnőtt szakemberek. Ezek után már csak egy lépés volt az, hogy a Nyári Egyetem alapfeladatához kapcsolódó konferenciasorozatot indítsunk el. A NeMaMaT mozaikszóval fémjelzett program a nem magyar anyanyelvű, illetve nem magyar nyelvterületen tanító magyartanárok számára nyújtott lehetőséget a szakmai tapaszt-

talatcserére, a nyári egyetemi órák látogatására és további kapcsolatok kialakítására. 2012 és 2018 között hat ilyen eseményre került sor. Ennek folytatása lett a Covid-járvány okozta kis kényszerszünet után az online formátumú MIK-műhely. Utóbbi a „Magyarul idegen nyelvi környezetben” címből alkotott betűszó. Ezek az események sok szempontból gazdagították a Nyári Egyetem programjait, és nagy mértékben hozzájárultak ahhoz is, hogy az intézményben folyó oktatómunka mind a mai napig a minőséget tartja szem előtt.

D. Rác *Ha már az oktatómunka színvonalánál járunk, hadd kérdezzem meg, hogy milyen tananyagokat használtok?*

Szaflkó A Debreceni Nyári Egyetem a 90-es években kezdte el a Hungarolingua nyelvkönyvsorozat elkészítését az akkori legkorszerűbb feltételek felhasználásával, ami joggal emelte ki a meglévő magyar nyelvkönyvek nem túl hosszú sorából. Sorban készültek el a segédkönyvek, a rövidített regények és minden, ami a kor színvonalának megfelelt. 20 év azonban hosszú idő egy olyan gyorsan változó világban, amelyben a technikai fejlődés, a nemzetközi kommunikáció, a turizmus, a piac bővülése a hétköznapi napokban is érezhetővé vált. Ennek következtében az addig legnépszerűbb nyelvkönyvcsalád 2009–10-re kezdett egyre inkább elavulttá válni, legfőképpen a szókincs tekintetében, de amiatt is, hogy egynyelvű volt, és túl szorosan kötődött Debrecenhez és a nyári egyetemi szituációkhoz. Az elődeim tettek kísérletet egy új tankönyv elkészíttetésére, de az eredmény elmaradt a várakozásoktól. Amikor én átvettem a Nyári Egyetem vezetését 2009-ben, nagy kérdés volt, hogy miből tanuljanak azok a külföldi diákok, akiket felvettek a térítéses orvosi képzésre, és az első tanév előtt egy kötelező kéthetes „gyorstalpalón” kell részt venniük. 2010-ben már egy új tankönyvből, a Hungarolingua Basic c. tananyagból tanítottunk, amely kifejezetten erre a képzési formára készült angol közvetítő nyelv felhasználásával. Közben újabb és újabb – főként kezdő – nyelvkönyvek kerültek a piacra, és mi is döntésre kényszerültünk. Első lépésként elkészítettük a Hungarolingua+ sorozatot, amelyben új tartalmakkal, új feladatokkal és angol nyelvű magyarázatokkal próbáltuk meg leporolni az egyébként továbbra is sokak által kedvelt, szakmai tekintetben továbbra is megkérdőjelezhetetlenül kiemelkedő színvonalú tankönyveket. Új rövidített regény és kiegészítő tananyag is készült, de ezekkel sem sikerült visszanyerni a nyári egyetem korábbi hegemóniáját a nyelvkönyvek nemzetközi piacán. Ezért az utóbbi

években az a döntés született, hogy – számtalan külföldi példát követve – a tanáraink dönthetnek arról, hogy milyen tananyagból kívánnak tanítani. Az elmúlt pár évben elindult egy olyan e-learning tananyag kifejlesztése, amelyben az egyetem és a Nyári Egyetem munkatársai vesznek részt.

D. Rác *A magyar nyelv oktatásán kívül néhány éve más nyelvek oktatásával is foglalkoztok. Ez az új profil hogyan, miért alakult ki?*

Szaﬀkó A Nyári Egyetem küldetése az, hogy minél több emberrel megismertesse és megszerettesse a magyar nyelvet és kultúrát, és ez azt is jelenti, hogy meg kell győznünk a külföldieket arról, hogy érdemes és hasznos magyarul tanulni. Miközben ez napi feladatommá vált, egyre többször tettem fel magamnak a kérdést: ha a magyart érdemes megtanulnia egy amerikai-nak, olasz-nak vagy szlovén-nak, akkor mi miért nem tanulunk úgynevezett ritka vagy kis nyelveket? Amúgy is elég rosszul állunk idegen nyelvek tekintetében itthon, és bár folyamatosan nő azoknak a száma, akik angolul beszélnek, a nagy világnyelveken kívül igen szegényes a kínálat a nyelviskolákban és az egyetemeken egyaránt. Aztán amikor EU-s pályázatokban kezdtünk részt venni, megismertem azt az uniós törekvést, hogy az egész életen át tartó tanulás adjon alkalmat minden állampolgárnak arra, hogy tanuljon meg egy kis nyelvet az angol, a német vagy a francia mellett. A ritka nyelvek bevezetésének lehetősége a Nyári Egyetemen nemcsak a többnyelvűségi programhoz való hozzájárulást jelentette számunkra, de egyben olyan profilbővítést is, amely jól kapcsolódott a magyar nyelv terjesztésének missziójához. Felmértük, hogy milyen nyelvek hiányoznak Debrecenben, és elkezdtünk tanárokat, majd tanulókat keresni. Gazdasági értelemben nagyon vegyes a kép: voltak olyan évek, amikor komoly bevételre tettünk szert az ilyen kurzusokból, de vannak szűk esztendőik is. Mindenesetre büszkék vagyunk arra, hogy nálunk sokféle nyelvvel meg lehet ismerkedni, elsősorban online formában, aminek az az előnye is megvan, hogy bárki bárholnan beiratkozhat. Az arab, cseh, héber, japán, lengyel, norvég, orosz, román, svéd, szlovák és török nyelv váltakozó népszerűsége egy idő után nem okozott nekünk meglepetést, de a koreai nyelv beindítása igazi sikertörténet.

Már néhány éve rendszeresen ajánlottunk koreai nyelvet anyanyelvi tanárnővel Debrecenben, amikor felmerült az a lehetőség, hogy egy szülői alapítvány támogatásával közelebb hozzuk ezt az érdekes ázsiai nyelvet és kultúrát a magyar emberekhez. 2019-ben meg is született az első szerződés

az alapítvány és a Nyári Egyetem között a Debreceni Szedzsong Király Intézet (DESZKI) létrehozásáról, de a pandémia miatt az oktatás csak 2020 őszén kezdődhetett el. A DESZKI tanfolyamai szemeszterenként 60 órá-sak, és a jelentkezőknek valamennyi hozzájárulást kell fizetniük, de az összes további költséget a koreai intézet fedezi, amiért cserébe a Nyári Egyetem biztosítja a tárgyi feltételeket. Ugyanakkor a költségvetésből mi is kapunk fejlesztési támogatást, amit saját belátásunk szerint használhatunk fel. A koreai nyelv és kultúra népszerűségét nemcsak a több száz tanuló kitar-tása jelzi, hanem az a tény is, hogy minden évben átlagosan 1000 fő vesz részt az őszi koreai nap eseményén.

A fentiekben felsorolt nyelvek oktatását hosszú távon is fontosnak tartjuk, de azért a Nyári Egyetem munkatársai és tanárai továbbra is a magyar mint idegen nyelv és a magyar kultúra népszerűsítését és disszeminá-lását tartják szívügyüknek, és ebben a szellemben készülünk a 100 éves évfordulóra.

Beszámoló a 37. OTDK Debrecenben megrendezett Kémiai és Vegyipari Szekciójáról

Benedek Máté

vegyész, PhD-hallgató, egyetemi tanársegéd, Debreceni Egyetem
a Kémiai és Vegyipari Szekció és az Ügyvezetés hallgatói képviselője

A 37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Kémiai és Vegyipari Szekciójának tizenhat év után ismét a Debreceni Egyetem Kémiai Intézete adott otthont 2025. április 9–11. között. Az idei ráadásul jubileumi év, ugyanis az első OTDK-t pontosan hetven éve, 1955-ben rendezték; míg az eseménynek otthont adó Természettudományi és Technológiai Kar nemrég ünnepelte fennállásának 75. évfordulóját.

Mint a legtöbb rendszeres időközönként megrendezett nagyrendezvényre, erre is igaz, hogy amint az egyik esemény véget ér, már kezdődik is a következő szervezése. A mi esetünkben sem volt ez másképp: nem sokkal azután, hogy 2023 áprilisában Szegeden az előző szervezőktől a Debreceni Egyetem képviselőjében Prof. Dr. Kéki Sándor átvette a stafétát, elkezdtünk egyeztetni, megbeszéléseket tartani például az időpont kitűzéséről, majd néhány hónap múlva a szervezés olykor kihívásokkal teli útjára léptünk. Aki soha nem vett még részt több száz fős esemény szervezésében, az el sem tudja képzelni, mennyi mindennel kell számolni, tervezni; a szállás, a helyszínek és az étkezés mellett jelen esetben a tagozatok kialakítása, bírálók felkérése, a bírálatok beérkezésének a nyomon követése, az online rendszer, a honlap és a közösségi médiafelületek kezelése, a konferenciaprogram és -kötet összeállítása, zsűritagok felkérése, regisztrációs csomagok és névtáblák összekészítése és még hosszan lehetne sorolni, az anyagi feltételek megteremtéséről és a szponzorok felkereséséről nem is beszélve. Természetesen mindig adódhatnak olyan helyzetek, melyek *ad hoc* megoldást követelnek, de ahogy a mondás is tartja, „*Mindig várd a váratlant!*”, és mi ennek szellemében vágtunk neki a konferenciának.

A megnyitóra április 9-én került sor a Learning Center 0.14-es nagyelőadó-jában. Az eseményen részt vett Prof. Dr. Csernoch László, a Debreceni Egyetem tudományos rektorhelyettese, Prof. Dr. Weiszbürg Tamás, az Országos Tudományos Diákköri Tanács (OTDT) elnöke, Prof. Dr. Réger Mihály és Prof. Dr. Mátyus László, az OTDT alelnökei, Dr. Balogh Judit, az OTDT elnökségi tagja, Skodáné Prof. Dr. Földes Rita, az OTDT Kémiai és Vegyipari Szakmai Bizottságának elnöke, Prof. Dr. Kun Ferenc, a házigazda Természettudományi és Technológia Kar dékánja, valamint a szekció ügyvezető elnöke és társelnöke, Prof. Dr. Várnagy

Katalin intézetigazgató és Prof. Dr. Kéki Sándor dékánhelyettes. Valamennyi felszólaló a Tudományos Diákkör fontosságát és jelentőségét hangsúlyozta, azt különböző szemszögekből megközelítve. Elhangzott, hogy a pulpitusnál ülő személyek is vettek részt TDK és OTDK konferencián hallgató korukban, és az ott szerzett élmények, tapasztalatok és kapcsolatok az egész életük és pályafutásuk során megmaradtak. Többen is kiemelték továbbá, hogy az OTDK elsősorban konferencia, nem verseny, és aki már részt vesz egy ilyen eseményen, az mind győztesnek tekinthető, mivel értékes tapasztalatokat, kapcsolatokat, építő jellegű kritikákat nyerhet az elismerés mellett. A legfőbb célja az Országos Tudományos Diákköri Tanácsnak és a szervezőknek is az volt, hogy senki ne érezze magát rosszabbul az előadók közül annál, mint aki el sem indult az eseményen. Észrevételeink és a visszajelzések alapján ennek maximálisan sikerült eleget tenni, és a konferencia végig ezt a célt szem előtt tartva, kellemes légkörben zajlott.

A megnyitó után kezdődött is a szakmai munka. Szerdán és csütörtökön három blokkban, párhuzamosan öt vagy hat, összesen tizenhét tagozatban került 182 pályamunka bemutatásra. A tagozatok a következők voltak: Analitikai kémia, Anyagtudomány, Biokémia, Biotechnológia és élelmiszerkémia, Elméleti kémia (2 tagozat), Fizikai kémia (2 tagozat), Kémiai technológia, Kolloid- és makromolekuláris kémia, Környezeti kémia, Polimerkémia és –technológia, Szerves kémia (4 tagozat), Szervetlen és koordinációs kémia. A kollégák, a zsűritagok, az OTDT képviselői és a záróünnepségen Skodáné Prof. Dr. Földes Rita, a szakmai bizottság elnöke is megjegyezte, hogy minden tagozati ülés rendben, a tervek szerint zajlott le, az előadók szépen, sok esetben már-már óramű pontossággal tartották a megadott időt (tíz perc prezentáció + tíz perc vita), és a viták valóban egy konferencia szellemében zajlottak le (a legtöbb esetben teltházas előadótermekben). Az idei OTDK egyik legnagyobb újítása volt az online közvetítés, ami a nyitó- és záróünnepségen kívül (melyek utólag is megtekinthetők) a mi esetünkben tizenöt tagozat során valósult meg. A streamingért felelős *Montwerk Kft.* által szolgáltatott adatok alapján a három nap alatt összesen 4944-en követték a Kémiai és Vegyipari Szekciót online (a nyitó- és záróprogrammal együtt), az egyes tagozatokat átlagosan 300–400 ember (a legnépettebb tagozatok a Biotechnológia és élelmiszerkémia, valamint a Környezeti kémia voltak). Az említett tizenhét tagozaton kívül volt egy középiskolás tagozat is, melyben közel húsz középiskolás diák mutatta be poszterét és rövid előadását öt, előre megadott téma közül valamelyik szabadon választhatóban (*A kémia szerepe a klímaváltozásban, A kémia szerepe az élelmiszeriparban és a mezőgazdaságban, Kémia az egészségmegőrzésben, A Janus arcú műanyagok, Energia nélkül nincs élet*). A legjobbakat egy szakmai zsűri javaslata alapján a szervezők jutalmazták. A Középiskolás tagozatban bemutató tanulókkal mellett több tagozatban is szerepelt középiskolás előadó, és jelen voltak megfigyelő diákok és tanárok a határon túlról is a HTDK program keretében.

A tagozati előadásokon kívül a résztvevők számos szabadidős program közül választhattak. Lehetőségük volt megtekinteni a Debreceni Egyetem E-Sport Központját, kipróbálni az Unifit Fitness & Gym Centert, bejárni a Botanikus kertet, valamint egy, a kémiai szaknyelv történetéről szóló, az Egyetemi Könyvtár által összeállított kiállítást megtekinteni. Csütörtök este egy szakmai előadást is meghallgathattak az érdeklődők, amit Prof. Dr. Szántay Csaba, az MTA doktora, egyetemi magántanár, a Richter Gedeon Nyrt. tudományos főtanácsadója, valamint egészségügy- és oktatástámogatási vezetője tartott „*Mit jelent a kutatói tehetség a való világban?*” címmel. Mindezek után utolsó este gálavacsorán fújhatták ki magukat a résztvevők a másnapi eredményhirdetés előtt.

A záróünnepségre április 11-én péntek délelőtt került sor a Főépület Aulájában. A köszöntők és zárógondolatokat magukban foglaló beszédek mellett ekkor volt a Roska Tamás Tudományos Előadás is, amit Dr. Hajdu Bálint tartott „*Cinkujj fehérjék kölcsönhatása esszenciális és toxikus fémionokkal, DNS-sel, alkalmazási lehetőségek*” címmel. Az előadás és az eredményhirdetés között a DE Könyvzenei Intézetének két hallgatója oldotta egy kicsit a légkört. Ezután azonban eljött az ideje, hogy kiderüljön, kik a legjobbak legjobbjai. A konferencia alatt – a középiskolás tagozattól eltekintve – 182 pályamunka került bemutatásra, melyek között a főzsűri 17 első (tagozatonként egy), 18 második, valamint 24 harmadik helyezést, továbbá 32 különdíjat osztott ki. A Debreceni Egyetem díjazásában részesülő hallgatói az 1. táblázatban vannak feltüntetve.

1. táblázat

Név	Helyezés	Tagozat	Témavezető(k)
Tátrai Marcell	II. helyezés	Anyagtudomány	Dr. Kalmár József Balogh Zoltán
Kun Emese	III. helyezés	Szervetlen és koordinációs kémia	Dr. Bunda Szilvia Dr. Kálmán Ferenc Krisztián
Peleskei Zsófia	III. helyezés	Szerves kémia IV.	Dr. Juhász László Dr. Homolya Ágnes
Bukta Balázs József	Különdíj	Anyagtudomány	Dr. Herman Petra Dr. Kalmár József

Az eredmények ismertetése után még két darab elismerés került átadásra. Az egyiket a Doktoranduszok Országos Szövetségének képviselője, Kertész Erik adta át Bogner Marcell Márknak (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem), míg a másikat, az ún. Reménység kitűzött a Pro Scientia Aranyérmesek Társaságának képviseletében Dr. Jedlovsky-Hajdú Angéla Antal Balázsnak (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem). A díjazottaknak és minden résztvevőnek ezúton is szívből gratulálunk!

Végül köszönetet szeretnék mondani az ügyvezetés további tagjainak: a két titkárnak, Dr. Lihi Norbert egyetemi docensnek és Dr. Lakatos Csilla adjunktusnak; az ügyvezető elnöknek és társelnöknek, Prof. Dr. Várnagy Katalin és Prof.

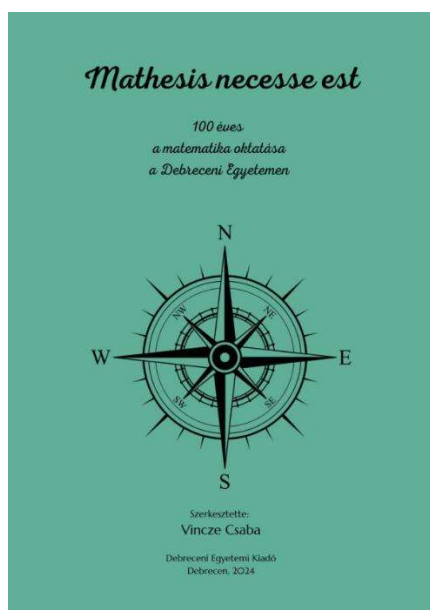
Dr. Kéki Sándor egyetemi tanároknak. A középiskolai és pénzügyi koordinátornak, Dr. Juhász László egyetemi docensnek és Dr. Kozma-Tóth Katalinnak. Köszönet illeti továbbá a Kémiai Intézet közel félszáz munkatársát, hallgatóját, akik hozzájárultak a konferencia sikeres lebonyolításához; rajtuk kívül a Debreceni Egyetem számos szervezeti egységének dolgozóit (Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár; Webportál-, Alkalmazásfejlesztés és VIR Központ; Informatikai Szolgáltató Központ). Végül, de nem utolsósorban, köszönjük azoknak a vállalati partnereknek, akiknek a nagylelkű anyagi támogatása nélkül mindez nem valósulhatott volna meg.

<https://doi.org/10.59424/debreceeniszemle/2025/33/2/249-252>

A matematika centenáriuma az egyetemen

Vincze Csaba (szerk.): *Mathesis necesse est: 100 éves a matematika oktatása a Debreceni Egyetemen*

Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2024.

A Debreceni Tudományegyetemen az első matematikai témájú szakelőadást Wodetzky József tartotta az 1924/25-ös tanévben, ennek centenáriumára jelentette meg a Debreceni Egyetemi Kiadó ezt a kiadványt. A kötet szerkesztője Vincze Csaba professzor, a DE TTK Matematikai Intézetének igazgatója. Eredeti végzettsége szerint matematika-filozófia szakos tanár, s bár későbbi pályája egyértelműen a matematika (ezen belül a differenciálgeometria) felé fordult, az itt olvasható írásai jól tükrözik bölcséleti érdeklődését is: a

száraz tényeken túl mély gondolatokkal és sokféle forrásból merített, odaillő idézetekkel gazdagítja szövegeit. Maga a közreadott anyag nagyon változatos, sokszínű, ahogy a bevezetőben Vincze megfogalmazza: „bárhol bele lehet kezdeni a kötet olvasásába, egyfajta kiállításon vezeti keresztül olvasóját”. (Ennek következtében elnézhetjük, hogy egyes információk több helyen felbukkannak, például az aktív akadémikusokról a munkatársak sorában és – részletesebben – az „Akadémikusaink” fejezetben is olvashatunk.)

Az első fejezet – a kiadvány évfordulós jellegének megfelelően – a Matematikai Intézet történetét tárgyalja. Az első két évtizedben szerény keretek között folyt a matematika oktatása. 1925-től 1942-ig Dávid Lajos vezette az akkor Matematikai Szemináriumnak nevezett egységet. Ő főleg matematikatörténettel foglalkozott. A szeminárium kiadványainak sorából is két matematika-történeti munkát idéz fel a fejezet szerzője: Hárs Jánostól az 1577-ben kiadott Debreceni Aritmetikáról szólót és Keresztesi Máriától a „Magyar matematikai műnyelv története” című dolgozatot. Az utóbbiban központi helyet foglalnak el Maróthi

Györgynek (1715-1744) a magyar szóalkotásai. Ez a két példa is azt bizonyítja, hogy a matematika művelése Debrecenben jóval hosszabb időre nyúlik vissza, mint az egyetemi szeminárium-tanszék-intézet százéves története.

1942-ben aztán egy nemzetközi mércével is kiemelkedő matematikus vette át a Matematikai Szeminárium vezetését: Varga Ottó. A világháború után indult gyors fejlődésnek a szakmai munka, 1945-ben Gyires Béla, 1948-ban Rényi Alfréd és Szele Tibor kapott tanári kinevezést. (Varga 1950-ben, Gyires 1987-ben, Rényi 1949-ben lett az MTA levelező tagja, Szelenek korai halála miatt nem lehetett része ebben az elismerésben.) Ekkor indították útjára az azóta is sikeres nemzetközi folyóiratot, *Publicationes Mathematicae Debrecen* címmel. Egy ideig még egyetlen tanszék volt matematikából, 1949-ben Rényi vezetésével jött létre a II. Matematika Tanszék, amiből később Algebra, majd a mai Algebra és Számelmélet Tanszék lett. 1952-ben Gyires vezetésével alakult meg az Alkalmazott Matematika és Valószínűségszámítás Tanszék, majd 1953-ban Aczél János irányításával az Analízis Tanszék.

Folyamatosan gyarapodott a személyi állomány, fokozódott a specializáció, sorra jöttek létre új tanszékek, és a számítógépek elterjedésével új témák jelentek meg. A név 1992-től már Matematikai és Informatikai Intézet, de az informatika túlnőtt ezeken a kereteken, és 2004-ben megalakult az Informatikai Kar

a Debreceni Egyetemen. Az ünnepi kötet – talán a „csak a szépre emlékezem” elv jegyében – éppen csak érinti ezt a folyamatot, pedig az akkori döntések máig ható következményekkel bírnak. Így jelenleg a Természettudományi és Technológiai Kar keretében működő Matematikai Intézet mindössze három tanszékből áll, és csupán 31 oktatót foglalkoztat. Kutatási témái az elméleti matematikára (és a didaktikára) szorítkoznak, mivel az alkalmazott matematikai irányultságú tanszékek az Informatikai Karhoz tartoznak.

A jelenlegi három tanszék (Algebra és Számelmélet, Analízis, Geometria) történetének, jelenének és munkatársainak bemutatása található a következő részben. Mind a három tanszéknek van egy-egy kiemelt kutatási területe, amelyekben világszerte elismert szerepet játszanak. Ezek a diofantikus számelmélet, a függvényegyenletek és -egyenlőtlenségek, ill. a Finsler-geometria. Annak idején Szele Tibor vezetésével az algebra területén az Abel-csoportok elméletében működött ilyen nemzetközileg elismert kutatócsoport, amely azonban vezetőjének halála után szétesett. A mostani három kutatócsoport sikeres működése a garancia arra, hogy a DE Matematikai Intézete a továbbiakban is jelentős kutatási centrum maradjon. Ezt mutatja a 2022-ben kivívott MTA Kiváló Kutatóhely elismerés is.

A kötetben megtaláljuk a jelenleg aktív munkatársak és néhány nyugdíjas kolléga rövid életrajzát, az intézetben az évtizedek során működött

akadémikusok (Daróczy Zoltán, Gyires Béla, Győry Kálmán, Páles Zsolt, Rapcsák András, Rényi Alfréd és Varga Ottó) részletesebb bemutatását, az „In memoriam” részben pedig 39 elhunyt oktató főbb életrajzi adatait. De a szerkesztő nem feledkezett meg a tudományos munkát könyvtárosként vagy adminisztratív munkatársként segítő kollégák bemutatásáról sem.

A legnagyobb hangsúlyt természetesen a jelen és a közelmúlt kapja. Részletesen tájékozódhatunk az intézet által nyújtott képzésekről (BSc, MSc, osztatlan tanári szak, duális képzés, PhD, 2007 óta angol nyelvű képzések is). Néhány szemelvényen keresztül bepillantunk az intézet mindennapi életébe, például a „Thalész-kör” nevet viselő diákkör munkájába, a Maróthy György Emlékverseny feladataiba vagy az intézet munkatársainak a Debreceni Akadémiai Bizottság Matematikai Munkabizottságában végzett tevékenységébe. Számos fénykép és plakát az utóbbi évek fontosabb eseményeit idézi.

Nagyon érdekes Nyul Gábor összeállítása, aki az Arcanum adatbázisából kigyűjtötte azt a több száz, az intézethez kapcsolódó cikket és rövid hírt a Néplapból és a Hajdú-Bihari Naplóból, ami ezekben a megyei lapokban 1945–2018 között megjelent. Hol adnának ma hírt arról a sajtotban, hogy

„A. G. Kuros tartott előadást december 17-én Újabb eredmények az univerzális algebrában címmel”?

(H.-B. Napló, 1965. december 18., 4. oldal: Moszkvai és lublini vendégek Debrecenben; az előadó nevét itt Nyul Gábor javította – csakúgy, mint jó néhány más pontatlan közlés esetében is.)

Itt jön el az a pont, amikor a végső dicséret előtt a recenzensek rá szoktak mutatni az ismertett mű egynémely hiányosságaira. Valószínűsítem, hogy az évforduló okán szigorú határidőt szabtak a kötet összeállítására, emiatt maradhatott ki három nyugdíjas munkatárs rövid életrajza, valamint egyes korábbi oktatóknál az intézetben töltött időszak megjelölése, és nem maradt idő az átfedések kigyomlálására. Bár Dávid Lajos kétségkívül nem volt jelentős matematikus, de mivel 17 éven át vezette a debreceni Matematikai Szemináriumot, talán részletes életrajzát érdemes lett volna szerepeltetni. Egyes szerzők több fejezetet is írtak a kötetbe, ezért szerencsésebb lett volna egy helyen felsorolni a szerzőket összes titulussal együtt és az egyes fejezeteknél csak kezdőbetűikkel utalni rájuk. Arra nem találtam magyarázatot, hogy miért éppen 1998-ból tartalmazza a kötet az intézet teljes személyi állományának felsorolását. Informatívabb lenne az oktatói létszám alakulásának bemutatása egy grafikonon, de ehhez lehet, hogy hiányosak az adatok – a feladat a jövő egyetemtörténetéért vár.

A kötet a Debreceni Egyetemen száz éve folyó matematikaoktatás szervezeti és személyi feltételeinek alakulásáról összegyűjtött gazdag

anyagot foglal egységbe, rengeteg érdekes és hasznos információt nyújt annak, akit a matematika, különösen a Debrecenben folyó kutató- és oktatómunka érdekel. Méltó dokumentuma az eltelt száz év során működött kitűnő elődeink és jeles kortársaink elhivatott munkálkodásának.

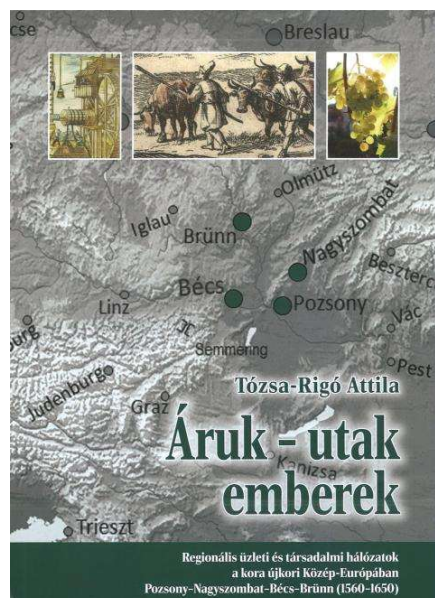
Pálffy Péter Pál
kutatóprofesszor
HUN-REN Rényi Alfréd
Matematikai Kutatóintézet,
Budapest

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/2/252-257>

Emberek a száraz számok mögött, akikre nem szoktunk figyelni

Tózsza-Rigó Attila: *Áruk – utak – emberek: Regionális üzleti és társadalmi hálózatok a kora újkori Közép-Európában. Pozsony–Nagyszombat–Bécs–Brünn (1560–1650),*

Speculum Historiae Debreceniense 37. Debrecen: Debreceni Egyetem Történeti Intézete, 2024.

A címbe felvett három szó közül a szerző – már könyve előszavában – a harmadikat emeli ki. Meglátása szerint a kereskedelmi kapcsolatok ed-

digi gazdag szakirodalmi feldolgozásaiból ez a szempont, az áruforgalmat lebonyolító emberek, a tevékenységük során kialakított kapcsolatrendszerük feltárása általában hiányzik, de legalábbis meglehetősen felszínes marad. Pedig ennek bemutatásával nemcsak a kereskedők társadalmi állásába, az általuk lakott településeken betöltött szerepükbe lehetne jobban bepillantani, hanem magát a sokszor száraz adathalmazt szürkült forgalmat is színezebbé, emberközelibbé lehetne tenni.

Szerző tehát kimondottan személyorientált nézőpontot kíván követni, amelyben nemcsak a kereskedelmet folytató vállalkozások objektívnek mutatkozó, elvont üzleti érdekek és piacok által befolyásolt törekvéseire, hanem a mögöttük álló, sok-

szor személyes, egyéni, esetleg rokoni, családi összefüggésekre is fényt deríthet. Eredményeit pedig várhatólag nemcsak a gazdaságtörténet, hanem többek között a társadalom-, a mentalitástörténet, az identitáskutatás számára is hasznosíthatónak tartja

Kérdés persze, hogy mennyire állnak rendelkezésre ehhez a kutatáshoz a források. Az eddigi – hagyományos – gazdaságtörténeti feldolgozásoknak is meg kellett küzdeniük a kereskedelmi forgalom legfontosabb kútforrásainak, a határokon átvitelű forgalom tételeit rögzítő különféle vám- (hazánkra harmincad-) naplóknak a hiányosságaival, remélt folyamatosságuk helyett töredékes-ségükkel, eltérő módszereikkel, amelyek alapján a kutatóknak konkrét, akár számbelileg is kifejezhető eredmények helyett sokszor meg kellett elégedniük a tendenciák felismerésével vagy megerősítésével. A szerző azonban – éppen annak érdekében, hogy feltárulkozássra bírja a személyes oldalt – most a vizsgált városok más, többnyire belső ügyeit megörökítő forrásokat, a várost irányító testületek jegyzőkönyveit, bírósaik ítéleteit, szerződés-, de akár végrendelet-gyűjteményeket is bevont vizsgálataiba. Sőt – bár alapvető célja a közép-európai régió, ezen belül a Magyar Királyság közel évszázados kereskedelmi hálózatainak áttekintése – ehhez a kereskedelem (jelesül a kivitel) közvetítő- és esetleges végpontjainak adatait is felhasználja. A magyar mezőgazdasági export, amely főleg élő állatot

(szarvasmarhát) jelentett, nagysága és kiterjedése persze meghaladja azt a terjedelmet, ami egyetlen könyvbe belefért volna. Tózsza-Rigó Attila ennek megfelelően nemcsak időben korlátozta vizsgálatait a címben megadott kilencven évre, hanem területileg is, először megadva azt a négy irányt (nyugat, délnyugat, északnyugat, észak), amellyel foglalkozni kívánt, majd kijelölve azokat az átmenő pontokat, amelyeken keresztül ez az export leginkább elhagyta az országot, illetve külföldre ért (Pozsony, Nagyszombat, Bécs, Brünn). Forrásfeltárása így végül a hazaiakon kívül hat ország levéltárára terjedt ki (Ausztria, Szlovákia, Németország, valamint Cseh-, Olasz- és Lengyelország).

A munka első nagyobb része még nem tér el igazán a hagyományos gazdaságtörténetírás szemléletétől. A koraujkor „változó világába” – ahogy az egyik fejezetcím a kort nevezi – elsősorban a pénzügyek, a hitelügyletek áttekintése révén pillanthatunk be. A népesség és vele a fogyasztás növekedése új feladatok elé állította a szerkezetükben és befolyásukban ugyancsak megújuló, abszolút hatalomra törő államokat, amelyek funkcióik ellátásához – Európaszerte – hitelekre szorultak. Az államnak nyújtott hitel (kölcsön) pedig megnyugtatónak, biztonságosnak tűnt a polgári vállalkozók számára, nem is annyira a visszafizetés, vagy legalább a kamatfizetés látszólagos garanciái miatt, hanem mert az állam a kamatok helyett gazdasági kedvezményeket, például vám- és kiviteli

engedményeket biztosíthatott számukra. Miután a 16. században sorozatos spanyol államcsődök kedvezőtlenül hatottak az addig az erősen az Ibériai-félszigetre összpontosító délnémet tőke mozgására, az végül a közép-európai Habsburg állam felé fordult. Bár a felfedező és gyarmatosító Nyugat-Európával szemben Közép-Európa árukinálatát mindig is a mezőgazdasági áruk és esetleg bizonyos ipari nyersanyagok (pl. a réz) dominanciája jellemezte, ami a munkamegosztásban egyoldalúságnak számíthatna, a szerző mégis cáfolja azt a nyugati történetírásban elterjedt (többek között Wallerstein által is hangoztatott) nézetet, miszerint a Nyugat aktivitását már ekkor a gyarmatosítás szelleme vezérelte volna a perifériára szorult Közép-Európával szemben. Kelet- (pontosabban Közép-) Európa nélkülözhetetlen része maradt az európai gazdaságnak, a szerző forrásokkal igazolja, hogy a magyar áruk, főleg a szarvasmarha Bécsen és Velencén túl, Augsburg és más délnémet városok, vagy éppen Lombardia piacain is milyen fontos szerepet játszott, s a kivitel – járványok vagy hadiesemények miatti – akadozása milyen ellátási (akár fogyasztási korlátozásokat is kiváltó) zavarokat okozhatott. Hasonlóképpen nélkülözhetetlen volt a nyugati ipar számára a magyarországi réz importja, hogy más nyersanyagokat ne is említsünk. Kiszolgáltatottságról tehát a Nyugattal szemben nem beszélhetünk, amit egyébként is elfedhetett volna a pozitív külkereskedelmi mérleg.

Bár a célba vett személyorientált szemlélet csak a munka második részében tudott igazán kibontakozni, már ebben a részben is találkozunk mind a legnevesebb bécsi vállalkozó cégekkel, amelyek a pénzügyek és a kereskedelem kiemelkedő szereplőivé emelkedtek, mind a kereskedelmet lebonyolító helyi vállalkozók neveivel, köztük azokkal a (kelet-) magyarországi kereskedőkkel (tőzsérekével) is, akiktől az export indult, és akiknek nevét a határ menti (és esetenként belső) vámhelyek naplói megőrizték. A vámnaplók pedig a kivitel fontos elemeire is fényt deríthetnek. Ugyanazon szállítmány feltűnése az egymást követő vámhelyeken (az ismételt fizetést elkerülendő az áthaladók igazolást kaptak a vám kifizetéséről) betekintést enged a hajtás időtartamáról, ami a kényszerű közbülső legeltetés és pihentetés időigényessége miatt általában három-négy hetet vett igénybe, de kedvezőtlen esetben akár hónapokig is eltarthatott.

Ha az első részben a kereskedelem iránya szabta meg a szerző érdeklődését, akkor a munka második részében már valóban a jelentős üzleti szereplőkre koncentrált. A négy város kiválasztásában a forrásadottságok is szerepet játszottak, ismertetésük azonban hasonló séma alapján történik: gazdasági funkciójuk, a korájukban bekövetkezett esetleges funkcióváltásuk, gazdasági szereplőik, azok üzleti és rokon összefonódása, kapcsolataik más régiók vállalkozóival. Házasságok, bőséges

gyermekáldás, vagy éppen ennek hiánya tette változatossá e kapcsolatokat, ahol a leánygyermekeket – a szerző frivol megfogalmazása szerint – társadalmi tőkeként használták. A nevek és alkalmi vagy tartósabb társulások, együttműködések felsorolása számos oldalt tesz ki, bőséges anyaghoz juttatva a téma részleteit kutatókat. A magyar olvasó számára persze a nevek többsége aligha kelt figyelmet, időnként azonban felcsillanhat a szemünk, például amikor a tőzsérek között Thököly Sebestyén nevét is olvashatjuk. A vállalkozóktól kapott kölcsönök felhasználása pedig nemegyszer a bécsi udvar gyenge anyagi helyzetét igazolja, mivel a kapott összeget többször fordították valamelyik magyar végvár javítására, vagy katonai egység zsoldjára. A szerző az üzleti és rokoni kapcsolatok időbeli elsőbbségének eldöntéséhez felteszi a tyúk vagy a tojás kérdését. Meglátása szerint inkább az üzleti kapcsolat előzte meg a családi összefonódást, mint fordítva. A hálózatban bekövetkezett egyetlen „megrázkódtatás” példája is ezt látszik igazolni, mivel azt sem a személyes érzés, mint inkább üzleti ellentét váltotta ki.

A kötetet a felhasznált levéltári állagok, irodalomjegyzék, a diagramok, táblázatok, ábrák és térképek jegyzéke, majd alapos helység- és személynév mutató zárja. Esetenként persze a szerzőnek a személynéveknél is utalnia kell arra, hogy a forrásokban előforduló variációk mögött azonos személy állhat, bő-

vebb információt azonban a helységnevek igényelnek. A szerző, ha lehet, mind a szövegben, mind a névmutatóban a magyar nevet használja, de zárójelben mindig odakerül a mai szlovák, cseh, lengyel stb. név is, a mai ország megjelölésével, hiszen Közép-Európa elnevezéseit a 20. század nagy területi átrendezései bizony alaposan megváltoztatták. Nem igazán esik szó a források nyelvéről, hiszen a térség kereskedővárosait többnyire németek lakták, akik kapcsolataikban is anyanyelvüket használták, amit az akkori országhatáron túl is megértettek. De a két vizsgált határainkon belüli városban (Pozsony, Nagyszombat) a magyar tőzsérek nyelve sem számított idegennek. A szerző éppen egy pozsonyi kereskedő, Kalmár Miklós 1576-os magyar nyelvű végrendeletének megkapó soraiból tud hosszan idézni. Egyetlen esetben találunk utalást arra, hogy egy bécsi piaci alkalmazottól elvárták a magyar nyelv ismeretét, mert az odaérkező magyar kereskedők nem feltétlenül tudtak németül. Számomra meglepetést keltett, hogy a nagyszombati kereskedők névsora csupa magyar nevet tartalmaz, de – bár fogalmam sincs a város 16. századi nemzetiségi összetételéről – némi magyaríratot szolgáltatathat, hogy az oszmán hódítás során a hódoltsági területől sokan menekültek a kereskedelem számára kedvező helyzetben fekvő, biztonságot adó, 1543-tól az esztergomi érsek lakhelyéül is szolgáló városba.

A kötet sajnos nem végződhet „happy end”-del. A 17. század második felének tendenciái kedvezőtlenül hatottak a magyar marhakereskedésre mindkét végpontjára: nyugaton: csökkent az agrártermékek relatív értéke, a délnémet piacok lakossága elszegényedett, idehaza kedvezőtlen klimatikus változások – pl. az 1662/63-i kegyetlen tél jószágpusztulásának évekre kiható következménye – gátolták a kivitelt. A hazai városfejlődés gyengesége miatt a polgárság nem tudott lépést tartani a nyugati tőkeerős vállalkozói réteggel, az európai munkamegosztás ezáltal valóban a két fél egyenlőtlen pozíciójához vezetett. Borkivitelünk szabadságát a Habsburg örökös tartományokat védő vámok gátolták. Ami korlátlan maradt, az a réz kivitele, amire a nyugatnak továbbra is égető szüksége volt.

Tózsza-Rigó Attila közel két évtizede foglalkozik a témával. Könyvei, tanulmányai jelentek meg. Többször hivatkozik korábbi munkáira, amelyek konkrétumait nem kívánja megismételni, ugyanakkor előadja terveit is a későbbiekre. Ezek tudatában aligha kérhetnénk rajta számon a téma valamely – a könyvben hiányolt – vetületének alaposabb kifejtését. Az anyag gazdagítására, bővítésére persze lesz majd lehetősége. A recenzens, akinek történész pályája Debrecenhez kötődött, örömmel csodálkozott rá, hogy milyen sok debreceni kalmár szerepel szerte a vámnaplókban vagy más forrásokban, akik közül 26-ot szerző az 1597-i nagyszombati vámnapló

alapján névsorba is szedett. Nevükkel a város történetében eddig bizony nemigen találkozhattunk, még a *Debrecen története* monográfia első kötetében (Debrecen, 1984. Szerk. Szendrey István) sem, pedig ott a 16–17. század kereskedelmét feldolgozó Bársony István számos, a két század fordulóján tevékenykedő kereskedőt tudott megnevezni. Tózsza-Rigó Attila a könyvében felsorolt debreceni kereskedők közül egyet tudott konkrétan a város történetében elhelyezni, a főbírói pozíciót is betöltő Duskás Istvánt, akit a Debrecen monográfia nem mint kereskedőt, hanem mint közbenjárót említ az egyik debreceni borkereskedő vám problémájánál.

És még egy érdekesség, ami lehet, hogy csak a recenzens kíváncsiságát tudta felkelteni. A 16. században élt Oláh Miklós érsek arról írt, hogy Bíró Gáspár debreceni polgárnak tízezer eladó marháját legeltették a pusztán, aminek emlegetését azután a történeti irodalom is felkapta. Mára a kutatások kiderítették, hogy Bíró Gáspár nem debreceni, hanem nádudvari lakos volt, a róla szóló értesülést annak tulajdonítják, hogy – mivel Nádudvarnak szűkebb legelője volt – marháit debreceni pusztákon is legeltette (*Debrecen története* I. 477.). Tény, hogy a debreceni tőzséreknek a szerző által közölt névsorában Bíró nevűt nem találunk.

Tózsza-Rigó Attila, a Debreceni Egyetem történész docense a gazdaságtörténet új módszerét alkalmazó olyan alapvető munkát jelentetett

meg, amely, reméljük, további kutatásoknak is alapját képezi majd, nemcsak idehaza, hanem határainkon túl is, hiszen a vizsgált négy város közül az a kettő, amely akkor a Magyar Királyság részét képezte,

mára maga is határainkon kívülre került.

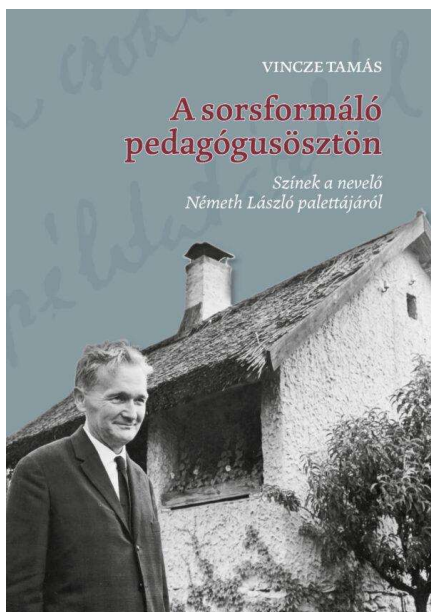
Ifj. Barta János
történész, professzor emeritus
Debreceni Egyetem

<https://doi.org/10.59424/debreceeniszemle/2025/33/2/257-259>

Színek egy palettán – Tanári eszmény és irodalmi látásmód

Vincze Tamás: *A sorsformáló pedagógusösztön. Színek a nevelő Németh László palettájáról*

Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2024.

Vincze Tamás *A sorsformáló pedagógusösztön. Színek a nevelő Németh László palettájáról* című kötete alapos és gondosan felépített tanulmánygyűjtemény, amely a pedagógia, az irodalomtudomány és az életrajzi elemzés metszéspontjában helyezkedik el. A szerző a kötetben

Németh László életművét és pedagógiai elveit vizsgálja, különös tekintettel az író-tanár szerep dualizmusára, a tanári hivatásról vallott nézeteire, valamint az oktatás és társadalmi felemelkedés kérdéskörére.

A mű egyik legfontosabb erénye, hogy mélyreható elemzésen keresztül mutatja be, miként kapcsolódik össze Németh pedagógiai munkássága szépirodalmi életművével. A szerző széles forrásbázison alapuló kutatása révén részletes képet fest a magyar kultúrpolitika dilemmáiról, valamint arról, hogy Németh miként helyezkedett el a korszak oktatáspolitikai és értelmiségi diskurzusaiban. Külön figyelmet érdemel a tanárképzéshez való viszonya: Németh László radikális nézete szerint a tanári hivatás veleszületett adottság, egyfajta ösztön, amely nem pótolható pusztán az akadémiai képzéssel. E felfogásból kiindulva Németh szembe állítja a „bölcész-pedagó-

gusokat” – akik tudása az iskola dohos légkörében megmerevedett – és az „egyetemes pedagógusokat”, akik személyes karizmájukkal és nevelői tehetségükkel képesek inspirálni tanítványaikat.

A kötet egyik csúcspontja az *Irgalom* című regény pedagógiatörténeti szempontú értelmezése. A szerző ezen elemzésében feltárja a mű oktatás- és neveléstörténeti vonatkozásait, miközben árnyaltan vizsgálja a regényben megjelenő tanáregyenlőségeket és azok pedagógiai attitűdjeit. Kiemelendő továbbá Németh tanári eszményének vizsgálata, amelyben a szerző a férfigagógus szerepének sajátos értelmezését adja. Vincze Tamás az enervált, elférfiatlanodott tanári attitűd kérdését érintve rámutat arra, hogy Németh szerint a jó pedagógusnak férfias tartással, erővel és belső nyugalommal kell rendelkeznie ahhoz, hogy tiszteletet ébresszen diákjaiban.

A szerző nem csupán Németh pedagógiai nézeteit mutatja be, hanem érzékletesen elemzi azokat az oktatási kísérleteket is, amelyeket az író saját munkásságában alkalmazott. Külön figyelmet érdemel az atmoszferikus nevelés és nevelő jellemzése, melyről a következőket írja: „Én nevelni sem akartam mással, csak az óra varázsával. Ott ülünk, mint egy szép, áttetsző üvegharang alatt, az óra szigetelésében s a megidézett anyag, a tárgy szépsége szétterjed köztünk, átjár bennünket s hasonló belefeledkezésekre kelt honvágyat.” Ezt a nevelőtípust élesen szembe állítja a karizmatikus nevelő alakjával,

aki erőteljes személyes jelenlétével és vezetői képességeivel vonja be tanítványait a tanulásba.

A kötet emellett Németh László pedagógiai eszményének egyik legfontosabb kérdéskörét, az oktatás tartalmi és módszertani reformját is érinti. A szerző részletesen elemzi azt a nézetet, miszerint az iskola nem csupán tudásközvetítő intézmény, hanem olyan közösségi tér, amelyben a tanulók és tanárok közötti interakció a fejlődés egyik alapvető motorja. E koncepció részeként jelenik meg Németh oktatási anyagrendezési elve, amely szerint a tantárgyakat nem egymás után, hanem egymás mellé kell helyezni, így biztosítva a komplex látásmód kialakulását a diákokban.

Ezen felül Vincze kiemelten foglalkozik Németh pedagógusi szerepfelfogásával, amelyben az oktatás nem egyszerű szakma, hanem hivatás és szenvedély. A tanulmányokból kirajzolódik az a kép, miszerint Németh nem pusztán oktatásméleti gondolkodó volt, hanem gyakorlati pedagógiai újtó is, aki saját tanári tevékenységén keresztül folyamatosan reflektált az iskola és a társadalom kapcsolatára.

A tanulmánykötetben a szerző nemcsak az irodalmi és pedagógiai elemzésre koncentrál, hanem a korabeli magyar társadalmi kontextusba is beágyazza Németh nézeteit. Ennek során szó esik a korszak oktatáspolitikai dilemmáiról, a pedagógusok társadalmi helyzetéről és a tanári pálya presztízsének alakulásáról.

Részletes elemzést kapunk arról, hogyan vált a tanári szerep egyszerre hivatássá és társadalmi küldetéssé Németh értelmezésében, és miként ütköztek ezek az elvek a korszak hivatalos oktatáspolitikájával.

Összegzőképpen megállapítható, hogy a Németh-recepció történetében végbement fordulatok és értelmezési rétegek közé illeszkedik Vincze Tamás munkája. Németh László több évtizedes mellőzöttségét a *Tiszta* hasábjain Olasz Sándor, a saját értékrendjüket, szempontjaikat glorifikáló, a némethi gondolatokat „kulák idillként”, narodnyik ideológiaként értelmező fals megközelítéssel magyarázta. Az értelmezés ezen zsákutcás irányát Grezsa Ferenc munkássága térítette el elsőként, aki úttörő módon vállalkozott a Németh Lászlóhoz köthető életmű bemutatására és annak értő, kontextualizált elemzésére. A rendszerváltást követő időszakban kibontakozó élénk szakmai diskurzusok tovább gazdagították az értelmező munkát. E folyamat szerves része Vincze Tamás

könyve is, amely alapos filológiai megalapozottsággal és forráskritikai érzékenységgel járul hozzá a Németh-recepció differenciáltabb feltárásához. Tanulmánykötete nemcsak Németh László pedagógiai nézeteinek átfogó vizsgálatára vállalkozik, hanem egyúttal árnyalt képet nyújt a korszak pedagógiai és irodalmi diskurzusairól is. A mű magas szakmai színvonala, gondosan válogatott idézetanyaga és részletes elemzése révén a magyar irodalom- és neveléstörténet értékes és megkerülhetetlen forrásává válik. A kötet nemcsak az irodalom és neveléstudomány iránt érdeklődők számára kínál releváns betekintést, hanem minden pedagógus és tanárképzésben részt vevő hallgató számára is tanulságos, inspiráló olvasmányként szolgálhat.

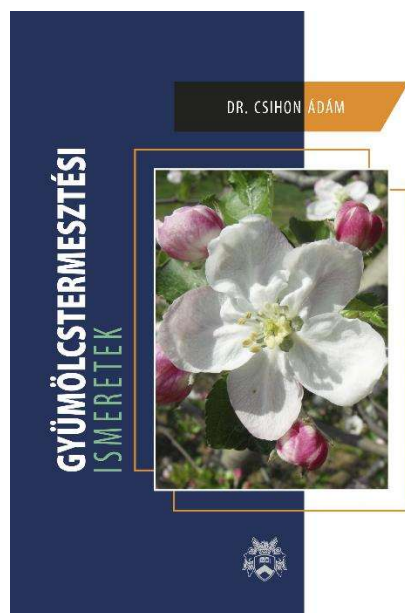
Pornói Rita

egyetemi adjunktus
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
Műszaki Pedagógia Tanszék

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/2/260-262>

A magyar gyümölcs új utakon

Dr. Csihon Ádám (szerk.): *Gyümölcstermesztési ismeretek*
Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2024.

A *Gyümölcstermesztési Ismeretek* című kötet dr. Csihon Ádám egyetemi docens szerkesztésében 2024-ben jelent meg e-könyvként és papír alapúan is. A könyvet dr. Apáti Ferenc és Babicz Szabolcs lektorálta és a Debreceni Egyetem Környezetudományi Intézete adta ki. Az olvasó már várt egy új szemléletű és bővített tartalmú szakkönyvet. A debreceni kötet első kiadása is kapcsolódott Papp János kétkötetes munkájához. De 2004 óta is számos új probléma merült fel, legfőképp a termesztési trendek visszaesése kapcsán. 2013-ban 900 ezer tonna volt az országos termés mennyiség, ami 2022-ben 600 ezer tonnára csökkent. A

hallgatók körében és a termesztoők esetében a legújabb modern kérdésekre is választ várnak az olvasók, mert az ültetvények fele versenyképtelen, 70 %-a öntözetlen. A piaci zavarok, a tőkehiány, még a korszerű ültetvényeket is hátrányosan érintette (az EU-n belüli összehasonlításban is). A tőkehiány, a pályázatok problémái, az értékesítésnél a piaci zavarok együttesen befolyásolják a magyar gyümölcs versenyképességét – még a hazai piacon is. Az alma s bizonyos csonthéjasok visszaesése a magyar gyümölcs exportját is befolyásolta. A nagy termés volumen-csökkenést olyan népszerű új fajok, mint a bodza, a dió, vagy a füge s egyéb új gyümölcsök nem voltak képesek ellensúlyozni.

A „debreceni szemlére” hasonlító 356 oldalas kötet legfőbb érdeme a a gyakorlatias termesztési szemlélet, ami tükröződik az egyes fejezetekben. A gyümölcstermesztés nemzetközi trendjei és a hazai helyzet alakulása az 1980-as, 1990-es évekhez képest drámai visszaesést mutatnak. Nem hallgatja el a recenzens, hogy gyümölcstermesztésünk gazdasági, valamint ökológiai gondjait azok helytelen szemléletű átalakítása kétszeresen is megnehezítette, és ezzel a magyar gyümölcs jövője is bizonytalanná vált.

Az országos termesztési adatokból talán a cseresznye, a meggy és a szilva mutat kedvezőbb képet, amit a nemzetközi trendek is befolyásoltak. Ezért indokolt a termesztők felkészítése az eddigieknél nehezebb termesztési követelményekre. Az ökológiai alapok, a talajművelés új irányzatai, az ismétlődő fagyok a vegetációban (kora őszi, téli ismételt, tavaszi, késő tavaszi fagyok), egyre gyakoribb aszályos időszakok, vilámárvizek satöbbi, új termesztéstechnikai beavatkozásokat igényelnek.

A növényvédelem új feladatai: a kémiai eszközök használatának szűkítése, az egyre több behurcolt kártevő és kórokozó elleni védelem, a gyümölcsstermesztés számára felhasználható területek változásának következtében kialakult helyzet kezelése, legfőképpen pedig a termőhelyek átrajzolása (utak, ipari létesítmények stb. miatt). Az ökológiai termesztés igényei, a gépesítés egyre súlyosabb beruházási feladatai éppen úgy megjelentek, mint a betakarítás egyre szigorúbb követelményei, az árukikészítés szempontjai, és változatlanul fennállnak a tárolási gondok is.

Teljesen új termesztési filozófiát vázol fel a szerző az Új irányok a gyümölcsstermesztésben című 18. fejezetben. A hagyományos gyümölcsstermesztő kis- és közepes méretű üzemek azért nem tudnak jobban és gyorsabban fejlődni, mert nem alakult ki olyan termesztői összefogás, mint amilyen több EU-s

tagállamban már létezik. Lengyelország talán a legjobb modell, ami sok tekintetben számunkra követendő példa lehetne.

A precíziós gazdálkodás kialakulásának feltétele a gyümölcsstermesztésben „a gyorsan terjedő GPS rendszerek megjelenése volt, melyek fejlődésükkel a terepen végzett mérnöki munka nélkülözhetetlen helyzet-meghatározó eszközévé váltak. A precíziós gazdálkodás olyan termesztési forma, ahol a magas szintű szakismeret informatikai tudással egészül ki. A környezeti tényezők és a növények jellemzőinek feltérképezése így lehetővé teszi egyes területek vagy fák egyedi kezelését az öntözés, a tápanyagellátás, a növényvédelem, a termésszabályzás, valamint a fitotechnikai műveletek elvégzése terén. A különbségek kiküszöbölésével egységesebbé tudjuk tenni a fák növekedését, terméshozását és a gyümölcsminőséget, ami fontos követelmény egy korszerű ültetvényben.”

A távérzékelés mindazon technikákat, módszereket és eszközöket foglalja magában, amelyekkel a földfelszín, tárgy vagy növény megfigyelése anélkül történik, hogy a vizsgált objektum és az érzékelő között közvetlen fizikai kapcsolat létesülne. A passzív távérzékelés a biomassza-előállítás időbeli vizsgálatának hatékony eszköze. Új fogalmak jelennek meg, mint vegetációs index, differenciált vegetációs index. A drónok használata vagy a LIDAR rendszer természetes lesz a jövőben.

A hagyományos gyümölcsstermesztésen nevelkedett szakember egyre nehezebben tájékozódik a legújabb technikai vívmányok sűrűjében. GPS vezérléssel és legújabban mesterséges intelligencia segítségével azonban lehetővé teszik az ültetvény rendszeres megfigyelését.

Talán a legtöbbet az olvasó a termésbiztonság gyakorlati módszereiből ért meg: 1. Tavaszi fagyok 2. Jégesők 3. Túl magas hőmérséklet a vegetációs időszakban 4. Téli fagyok 5. Túl magas hőmérséklet a téli nyugalmi időszakban 6. Zivatarok, szélviharok 7. Őszi fagyok. Ebben a fejezetben több olyan módszer is szerepel, amelyet a kistermelők is talán jobban ismernek; kérdés, mennyire van anyagi forrásuk a kivitelezésre. Ezek részben fizikai módszerek, kémiai eszközök, és természetesen a

vízellátás is szükséges. A jéggháló alkalmazása új mezoklimatikus problémák forrása lehet.

*

Szövegközben 41 ábra, a mellékletben 172 kép segíti a tájékozódást. Az irodalomjegyzék részben tájékoztat az új ismeretekről. Sajnálatosnak érzem, hogy a Borhidi-Surányi féle történeti ökológiai rendszer kimaradt a kötetből, és hiányolom, hogy a gyümölcs külkereskedelmi értékelése nem történt meg, pedig a minőségi magyar gyümölcs nemzetközi piacra jutását jobban kellene hangsúlyozni.

Surányi Dezső
agrobiológus, művelődéstörténész
ny. egyetemi tanár,

	E számunk szerzői és elérhetőségeik
ifj. Barta János	történész, professor emeritus, Debreceni Egyetem, bartaj40@gmail.com
Benedek Máté	vegyész, PhD-hallgató, egyetemi tanársegéd, Debreceni Egyetem, mbenedek@science.unideb.hu
Buczko József	történész, PhD-hallgató, ELTE, BTK, Történeti Intézet, buczkojozsef19960820@gmail.com
D. Rácz István	irodalomtörténész, professor emeritus, Debreceni Egyetem, BTK, racz.istvan@arts.unideb.hu
Horog Máté	szociálpedagógus, szociálpolitikus Benita Gyermekvédelmi Szolgáltató, ifjúsági programvezető, a City-Legends.com alapítója, alkotója, citylegends.com@gmail.com
Maticsák Sándor	finnugor nyelvész, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, BTK Finnugor Nyelvtudományi Tanszék, maticsak.sandor@arts.unideb.hu
Nyul Imre	helytörténész, nyugdíjas tanár, imre.nyul@gmail.com
Pálfy Péter Pál	matematikus, kutatóprofesszor, HUN-REN Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet, Budapest, palfy.peter.pal@renyi.hu
Papp József	helytörténész, nyugdíjas főmunkatárs, Polgármesteri Hivatal, Debrecen, jozsef52papp@gmail.com
Pornói Rita	egyetemi adjunktus, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Műszaki Pedagógia Tanszék, kattein-pornoi.rita@gtk.bme.hu
Puskás Marcell	angol-történelem osztatlan tanári szakos hallgató, Debreceni Egyetem, BTK, puskasmarcell2@gmail.com
Pusztai Gábor	néderlandista, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, pusztai.gabor@arts.unideb.hu
Pusztai Réka	fordító-tolmács MA szakos hallgató, Debreceni Egyetem, p.rekacsenge@gmail.com
Püski Levente	történész, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, BTK Történelmi Intézet, puski.levente@arts.unideb.hu
Surányi Dezső	agrobiológus, művészettörténész, ny. egyetemi tanár, suranyi.dezso@cefrucht.hu

THE DEBRECEN REVIEW

SCIENCE AND CULTURE

Quarterly of the Scientific Communities of Debrecen and the Region

VOL. XXXIII. NO.2

NEW ISSUE

2025. II

DEBRECENBEN NATIONAL ASSEMBLY AND GOVERNMENT FORMATION IN DEBRECEN

- Levente Püski*: How Did Debrecen Become the Temporary Capital of the Country in 1944? 133
József Papp: The Placement of the Provisional National Assembly and the Provisional Government in Debrecen (1944–1945)..... 141

STUDIES

- Sándor Maticsák*: Ancient Hungarians from the Sirius and America. Hungarian as the Proto-Language of the World..... 157
Marcell Puszkás: Deviances and Social Discourse through the Example of a Suicide in Debrecen. Contexts of Lujza Kenézy's Death in 1932..... 173
József Buczkó: Captivity in Verse. The Diary of Mihály Henzsel in the First World War..... 181
Réka Pusztai – Gábor Pusztai: In between Cultures. The Role of Antal Sivirsky (1909-1993) in Dutch-Hungarian Cultural Transfer 198
Imre Nyul: A Lesser Known Master Builder. János Horváth..... 209
Máté Horog: “The Spirit of Debrecen Embraces All, Never Lets Students’ Life Fall.” Experiences of the University Course on Debrecen Student Traditions..... 224

INTERVIEW

- Language Teaching in a Rapidly Changing World. István D. Rácz in Conversation with Péter Szaffkó, Director of the Summer School, about the Past Fifteen Years..... 236

NEWS FROM THE ACADEMIA

- Máté Benedek*: On the Chemistry and Chemical Engineering Section of the 37th Students’ Research Conference in Debrecen 246

KÖNYVSZEMLE

- The Centenary of Mathematics at the University. Csaba Vincze (ed.): *Mathesis Necesse Est: 100 Years of Teaching Mathematics at the University of Debrecen (Péter Pál Pálffy)* 249
Human Beings behind Unnoticed Numbers. Attila Tózsá-Rigó: *Commercial Goods – Roads – People: Regional Economic and Social Networks in Early Modern Central Europe. Pozsony—Nagyszombat—Vienna—Brünn (1560-1650) (János Barta, Jr.)* 252
The Colours of a Spectrum: Ideal Teachers and a Literary Perspective. Tamás Vincze: *The Formative Instincts in Education. Colours from the Spectrum of László Németh the Teacher (Rita Pornói)* 257
The New Ways of Hungarian Fruits. Dr. Ádám Csiha (ed.): *A Guide to Fruit Cultivation (Dezső Surányi)*..... 260

- Authors of this Issue* 263
Contents 264